

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**BİR TÜRK SUBAYININ PORTRESİ: "ŞÜKRÜ NAİLİ
GÖKBERK"**

Yüksek Lisans Tezi

Fatih ÖZDEMİR

Danışman
Prof. Dr. Fahri SAKAL

SAMSUN
2022

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**BİR TÜRK SUBAYININ PORTRESİ: "ŞÜKRÜ NAİLİ
GÖKBERK"**

Yüksek Lisans Tezi

Fatih ÖZDEMİR

Danışman
Prof. Dr. Fahri SAKAL

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Fatih ÖZDEMİR tarafından, Prof. Dr. Fahri SAKAL danışmanlığında hazırlanan “BİR TÜRK SUBAYININ PORTRESİ: “ŞÜKRÜ NAILİ GÖKBERK” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 17.6.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Fahri SAKAL Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU Milli Savunma Üniversitesi Harp Tarihi Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Önder DUMAN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır

İmza

17/06/2022

Fatih ÖZDEMİR

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : BİR TÜRK SUBAYININ PORTRESİ: "ŞÜKRÜ NAİLİ GÖKBERK"

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 18.07.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 11

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza

17 /06/ 2022

Prof. Dr. Fahri SAKAL

ÖZET

BİR TÜRK SUBAYININ PORTRESİ: "ŞÜKRÜ NAILİ GÖKBERK"

Fatih ÖZDEMİR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Haziran/2022
Danışman: Prof. Dr. Fahri SAKAL

Biyografik çalışmalar, ele alınan kişinin sadece şahsi hayatını ortaya koyması bakımından değil, o kişinin içinde bulunduğu dönemi ve iltisaklı olduğu kurumları anlamak açısından da önem arz etmektedir. Türk Askeri Tarihi kapsamında incelenen komutan biyografileri, Türk ordusunun parçalarından biri niteliğindedir. Bu çerçevede biyografisi ele alınan Korgeneral Şükrü Naili Paşa (Gökberk), gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde önemli başarılarla imza atmış bir Türk subayıdır. Literatürde Lozan Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a girip burayı düşman kuvvetlerinden teslim alan İstiklal Harbi komutanı olarak anılan Şükrü Naili Paşa, 1876'da Selanik'te doğmuştur. O, askeri eğitim hayatını Erkan-ı Harbiye'den 9 Ocak 1902'de kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak tamamlamış, ardından Osmanlı Devleti emrinde Balkan, Çanakkale ve Birinci Dünya Harplerinde görev alarak Miralay (Albay) rütbesine kadar yükselmiştir. Atatürk'ün çocukluk arkadaşı olan Şükrü Naili Paşa, dostunu Millî Mücadele'de yalnız bırakmamış ve İstiklal Harbi'nin neredeyse tüm safhalarında aktif görev alarak Ferik (Korgeneral) rütbesiyle 11 Ekim 1934'te emekliliğe ayrılmıştır. Kendisi askeri hayatın yanı sıra siyasette de rol almıştır. Bu kapsamda 1923'te Kırklareli; 1935'te İstanbul Mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulunmuştur. İstiklal Harbi'nin en buhranlı günlerinde komuta ettiği birlikleriyle Türk Milletinin bağımsızlığı için mücadele eden Şükrü Naili Paşa'nın şahsi, siyasi ve askeri hayatını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, paşanın kendisinden kalan orijinal vesikaların kullanılması bakımından özgün bir değer taşımaktadır. Nitekim onun hayatı gerek sanal ortamda gerekse araştırma ve tetkik eserlerde aynı bilgilerin tekrarı niteliğinde ele alınmıştır. Dolayısıyla kendisiyle ilgili yanlış bilgiler araştırmaların çoğunda aynen tekrar edilmiştir. Bu çalışmada Şükrü Naili'nin hayatı tüm yönleriyle incelenmiş olup hakkındaki bilgi eksiklikleri ve yanlışlıkları ondan kalan arşiv vesikalarına dayandırılarak düzeltilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şükrü Naili Paşa, İstiklal Harbi, Selanik, 3. Kolordu, Korgeneral.

ABSTRACT

PORTRAIT OF A TURKISH MILITARY: "ŞÜKRÜ NAILİ GÖKBERK"

Fatih ÖZDEMİR

Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies

Department of History

Master, June/2022

Supervisor: Prof. Dr. Fahri SAKAL

Biographical studies are important not only in terms of revealing the personal life of the person concerned, but also in terms of understanding the period in which that person is living and the institutions to which he is related. Commander biographies examined within the scope of Turkish Military History are one of the parts of the Turkish army. Lieutenant General Şükrü Naili Pasha (Gökberk), whose biography is discussed in this context, is a Turkish officer who achieved significant success both in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. Şükrü Naili Pasha, known in the literature as the commander of the War of Independence, who entered Istanbul after the Treaty of Lausanne and took it over from the enemy forces, was born in Thessaloniki in 1876. He graduated from the Erkan-ı Harbiye with the rank of staff captain on January 9, 1902, and then rose to the rank of Colonel by serving in the Balkan, Çanakkale and First World Wars under the command of the Ottoman Empire. Şükrü Naili Pasha, a childhood friend of Atatürk, did not leave his friend alone in the National Struggle and took an active role in almost all phases of the War of Independence and retired on 11 October 1934 with the rank of Lieutenant General. He also took part in politics as well as military life. In this context, Kırklareli in 1923; In 1935, he was in the Turkish Grand National Assembly as Istanbul Deputy. This study aims to reveal the personal, political and military life of Şükrü Naili Pasha, who fought for the independence of the Turkish Nation with the troops he commanded during the most depressing days of the War of Independence. This study has a unique value in terms of using the original documents remaining from the pasha himself. As a matter of fact, his life has been handled as a repetition of the same information, both in the virtual environment and in research and examination works. Therefore, the wrong information about him was repeated in most of the studies. In this study, Şükrü Naili's life has been examined in all its aspects, and the lack of information and mistakes about him have been corrected based on the archive documents remaining from him.

Keywords: Şükrü Naili Pasha, War of Independence, Thessaloniki, 3rd Corps, Lieutenant General.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Samsun ile ilgili bir yıllık tez çalışmamı yarıda bırakıp hiç bilmediğim bir alan olan askeri tarihe girmek akademik hayatımın dönüm noktalarından biri oldu. İnsanlar için kullanılan nevi şahsına münhasır tabirini askeri tarihi tanımlamak için de kullanmak bence yanlış olmaz. Kendine özgü bir alan olmasının onu öğrenme sürecimde beni yıpratmışımı ifade edebilirim. Ancak bugün geriye dönüp baktığımda iyi ki hiç bilmediğim bu denize girmişim diyebilirim değerli hocam Milli Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Enstitü Müdürü Prof. Dr. Bünyamin Kocaoğlu'na borçluyum. Kendisine bana açtığı bu değerli yol için teşekkür ederim.

Şükrü Naili Paşa teze başladığım ilk günden beri hayatımın bir parçası oldu. Ondan kalan kıymetli eşyalar, evimin en değerli ögesi konumunu aldı. Bu kapsamda bana “Tekrar başa dösem Şükrü Naili Gökberk'i çalışırdım.” sözüyle ufuk açan ve tezimin konusunu belirlememde yol gösteren Ufuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanı Sayın Doç. Dr. Fatma Rezzan Ünalp hocama şükran borçluyum.

Tez çalışması süresince birlikte yeni şeyler öğrendiğimiz, bana her konuda yardımcı olan, kendisinin doktora tezi de biyografi çalışması olduğu için bana paşayı nasıl incelemem gerektiğini anlatan kıymetli danışman hocam Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fahri Sakal'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın özgünlüğü ve orijinalliği noktasında paşadan kalan eşyaları ve arşiv vesikalarını kullanmamın büyük katkısı oldu. Bunun mümkün olmasını sağlayan Şükrü Naili Gökberk'in torunu, Prof. Dr. Macit Gökberk'in kızı Prof. Dr. Nilüfer Gökberk Tapan hanımefendiye minnettarım. Her arayışında ve ziyaret edişimde bana karşı sıcak kanlı davranması, paşayla ilgili tüm bildiğini bana aktarması ve en önemlisi paşanın arşivini benimle çalışmamda kullanmam için paylaşması bu tezin ortaya çıkmasında büyük rol oynamaktadır. Ayrıca Nilüfer Hanım'ın eşi Prof. Mete Tapan beyefendinin de yukarıda izah ettiğim tüm hususlarda katkısı olmuştur. Hassaten kendisine yardımlarından dolayı müteşekkirim.

Benim bu çalışmayı hazırlamamdan uzun yıllar önce 2007'de Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde sunduğu proje ödeviyle Şükrü Naili Paşa'nın hayatını anlatan, kendisinin anne tarafından uzaktan akrabası olan, paşayla ilgili tüm bilgi birikimini benimle paylaşan Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Sekreteri Kd. Albay Emrah Erdoğan'a şükranlarımı sunarım.

Askeri arşivlerden yararlanma konusunda bana bilgi verip yardımcı olan Doç. Dr. Bülent Durgun'a ve arşiv belgelerinin transkripsiyonu ile tahlili noktasında öncü olan Arşiv Uzmanı Sayın Arif Torun'a ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, iki yıl boyunca çalışmamın her anında bana destek olan Demet Toksoy'a ve benden desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

Fatih ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Gerekçesi.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
1.3. Araştırmanın Çerçevesi ve Sınırı	5
1.4. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	5
1.5. Araştırmanın Bölümleri ve İçerikleri	8
2. ŞÜKRÜ NAİLİ PAŞA’NIN HAYATI VE AİLESİ.....	9
2.1. Doğumu ve Aile Çevresi	9
2.2. Eğitim Hayatı	10
2.2.1. İlk ve Orta Öğretim Yılları	10
2.2.2. Harbiye Mektebi Yılları.....	10
2.2.3. Erkan-ı Harbiye Mektebi Yılları.....	12
2.3. Evliliği ve Eşi Nazire Hanım.....	16
2.4. Çocukları	17
2.4.1. Macit Gökberk (1908-1993).....	18
2.4.1.1. Paşanın Şahsi Arşivi’nin Macit Gökberk’e Devrolması ve Macit Gökberk’in Babası Hakkında Yaptığı İşlemler.....	21
2.4.2. Saadet Gökberk (1910-2008).....	23
2.4.3. Turgut Gökberk (1914-1989)	24
2.5. Rütbeleri ve Terfi Tarihleri	25
2.6. Aldığı Nişan ve Madalyalar	27
2.6.1. Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı	28
2.6.2. Dördüncü Rütbeden Osmanî Nişanı	28
2.6.3. Muharebe ve Gümüş İmtiyaz Madalyası	29
2.6.4. Üçüncü Rütbeden Bulgar Aleksander Nişanı ve 2. Rütbeden Alman Demir Salip Nişanı (Demir Haç)	30
2.6.5. İstiklal Madalyası.....	30
2.6.6. Afgan Hükümeti Serdar-ı Âlâ Nişanı	31

2.7. Şişli ve Büyükkada'daki Evi	31
2.8. "Gökberk" Soyadını Alışı	33
2.9. Harf İnkılabına İlgisi	33
2.10. Kişiliği	35
2.11. Kendisinin ve Ailesinin Sağlık Durumu	35
2.12. Vefatı	36
2.12.1. Edirne'deki Cenaze Töreni ve İstanbul'a Nakli	38
2.12.2. İstanbul'daki Cenaze Töreni ve Defnedilmesi	39
2.12.3. Mezarının Ankara Devlet Mezarlığı'na Nakli	42
2.13. Şükrü Naili Paşa'nın Siyasi Faaliyetleri.....	43
2.13.1. Kırk Kilise Mutasarrıflığı Vekaleti Görevi.....	43
2.13.2. Şükrü Naili Paşa'nın Mebusluk Görevleri.....	44
2.13.2.1. TBMM 2. Dönem Kırk Kilise (Kırklareli) Mebusluğu (1923).....	44
2.13.2.1.1. Askeri Görevinden Dolayı Mecliste İzinli Sayılması.....	45
2.13.2.1.2. Mebusluktan İstifa Edip Askerliği Tercih Etmesi	46
2.13.2.2. TBMM 5. Dönem İstanbul Mebusluğu (1935)	47
2.13.2.2.1. TBMM 5. Dönemde Kanun Teklifleri Dolayısıyla Söz Alışları	49
2.13.2.2.2. Vefat Edişi Dolayısıyla Yerine Başka Bir Mebusun Seçilmesi	50
3. ŞÜKRÜ NAILİ PAŞA'NIN ASKERİ FAALİYETLERİ.....	51
3.1. Harbiye'den Balkanlara Şükrü Naili	51
3.2. Balkan Harbi'nde Binbaşı Şükrü Naili.....	52
3.2.1. Balkan Harbi'nin Tarihsel Gelişimi.....	52
3.2.2. Balkan Harbi'nde Binbaşı Şükrü Naili'nin Faaliyetleri	54
3.3. Binbaşı Şükrü Naili Çanakkale Harbinde	56
3.3.1. Birinci Dünya Harbi'nin Patlak Vermesi ve Çanakkale Cephesi'nin Açılması	56
3.3.2. Çanakkale Muharebelerinin Başladığı Sırada Binbaşı Şükrü Naili'nin Bulduğu Görev Birliği	58
3.3.3. Binbaşı Şükrü'nün Çanakkale Harbi'ndeki Askeri Faaliyetleri	60
3.3.3.1. 1/2-3/4 Mayıs Gecesi Taarruzları (1915).....	60
3.3.3.2. İkinci Kirte Muharebesi	64
3.3.3.3. 9-24 Mayıs Muharebeleri.....	66
3.3.3.4. Üçüncü Kirte Muharebesi	67
3.3.3.5. Birinci Kerevizdere Muharebesi	67

3.3.3.6. Zığındere Muharebesi	68
3.3.3.7. İkinci Kerevizdere Muharebesi	68
3.4. Makedonya Cephesi'nde 50. Piyade Tümeni ve Yarbay Şükrü Naili.....	69
3.4.1. Makedonya Cephesi'nin Oluşumu ve Osmanlı Devleti'nin Bu Cepheye Yardım Göndermesi.....	69
3.4.2. 50. Piyade Tümeni Komutanlığı'na Atanması	69
3.4.3. 50. Piyade Tümeni'nin Makedonya Cephesi'ndeki Faaliyetleri	70
3.4.3.1. 10-30 Ekim 1916 Tarihli Harekât	71
3.4.3.2. Karabayır Muharebesi.....	72
3.4.3.3. 1 Kasım-6 Aralık 1916 Harekâtı.....	72
3.4.4. 50. Piyade Tümeni'nin Yurda Dönüşü	73
3.5. İran-İrak Cephesi'ndeki Yıldırım Orduları ve Fırat Grubu'nda Yarbay Şükrü Naili	73
3.5.1. İngilizlerin İran-İrak Cephesi'ne Askeri Harekatları.....	73
3.5.2. Yıldırım Orduları Grubu'nun Kurulması ve 50. Tümen'in Halep'e Gönderilmesi.....	74
3.5.3. Fırat Grubu'nda 50. Tümen ve Yarbay Şükrü Naili	75
3.6. Edirne ve Kırklareli Bölgesindeki Yunan Harbi'nde 49. Tümen ve Albay Şükrü Naili	78
3.6.1. 49.Tümen Komutanlığı'na Atanması ve 49. Tümen'in Trakya'ya Sevki 78	
3.6.2. 49.Tümen Mıntıkasındaki Muharebeler ve 49. Tümen'in Bulgaristan'a İlticası	81
3.7. Millî Mücadele Dönemi'nde Albay Şükrü Naili.....	82
3.7.1. Anadolu'da Millî Mücadele'nin Başlaması ve Kurmay Albay Şükrü Naili'nin Anadolu'ya Geçişi.....	82
3.7.2. 15.Fırka Komutanlığı'na Atanması ve Kütahya-Eskişehir Harbi'ndeki Faaliyetleri	84
3.7.3. Sakarya Meydan Muharebesi'nde 15. Piyade Fırkası ve Albay Şükrü Naili	87
3.7.4. Ankara ile Mersin Bölge Komutanlıklarına Atanması ve Adana Bölgesi Tahliye ve İşgal Komisyonu Başkanlığındaki Faaliyetleri.....	91
3.7.5. Büyük Taarruz ve Takip Harekatı'nda Albay Şükrü Naili ve 3. Kolordu 93	
3.7.5.1. Taarruz Hazırlıkları.....	93
3.7.5.2. 3. Kolordu Komutanlığına Atanması	94
3.7.5.3. Büyük Taarruz'da Kolordusuyla Yaptığı Faaliyetler.....	95
3.7.5.4. Takip Harekatı'nda Eskişehir, Gemlik, Bursa, Mudanya, Bandırma ve Erdek'in Düşman İşgalinden Kurtarılması.....	96

3.7.5.5. Üçüncü Kolordu'nun Hereke'de Konuşlanması ve Şükrü Naili Paşa'nın Hereke'deki Durumu	99
3.7.5.6. Şükrü Naili Paşa'nın Kolordusuyla İstanbul'a Girişi	102
3.8. Şükrü Naili Paşa'nın İstanbul'da 3. Kolordu Komutanı Olarak Yaptığı Faaliyetler (1923-1934).....	110
3.8.1. Cumhuriyet'in İlanını Duyurması.....	111
3.8.2. Atatürk'ün İstanbul Ziyaretleri Sırasında Şükrü Naili Paşa ile Temasları	112
3.8.3. ABD Genelkurmay Başkanı Douglas'ı Ağırması.....	114
3.8.4. İstiklal Mahkemesi Heyeti'ni Karşılması	115
3.8.5. 30 Ağustos Zafer Bayramı Nutukları	115
3.9. Şükrü Naili Paşa'nın İkinci Kolordu Komutanlığına Tayin Edilmesi ve Emeklilik Talebi	117
4. SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	125
EKLER.....	134
ÖZ GEÇMİŞ.....	151

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ad.	: Adet
As.	: Askeri
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
BCA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz/bkz.	: Bakınız
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Bşk.	: Başkanlığı
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ed.	: Editör
Et.	: Etüt
Ferik	: Korgeneral
Fih.	: Fihrist
Genkur	: Genel Kurmay
haz.	: Hazırlayan
HR.	: Hariciye Vekaleti
HZ.	: Hazretleri
İ.M.	: İstanbul Murahhaslığı
Kaymakam	: Yarbay
KD.	: Kıdemli
KHO	: Kara Harp Okulu
Miralay	: Albay
Mirliva	: Tuğgeneral
MSBA	: Millî Savunma Bakanlığı Lodumlu Arşiv Müdürlüğü
MSÜ	: Millî Savunma Üniversitesi
P.A	: Piyade Alayı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Str.	: Stratejik
T.	: Tarihçeler
Tar.	: Tarih
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Tümen	: Fırka
Yay.	: Yayınları
Z.C.	: Zabıt Ceridesi

Çalışmada Nilüfer Gökberk Tapan'ın Arşivi'nden alınıp kullanılan belgeler, dipnotlarda ilk kez gösterildiğinde türü, tarihi ve açıklamasıyla birlikte verilmiştir. Aynı belgeler dipnotlarda ikinci kez kullanıldığında ise sadece belgenin adı verilmiş olup bu durum çalışma boyunca sürdürülmüştür.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Şükrü Naili Paşa ve Mustafa Kemal Atatürk'ün İkamet Ettiği Mahalle ve Sokaklar ...	10
Şekil 2.2. Şükrü Naili Paşa'nın Safahat Cetvelindeki Yüzbaşılık Kısmı	15
Şekil 2.3. Nazire Gökberk'in Edirnekapı Şehitliği'ndeki Mezarı	17
Şekil 2.4. Şükrü Naili Paşa'nın Eşi Nazire Hanım ve Çocukları Macit, Saadet ve Turgut ile Birlikte Aile Fotoğrafi	17
Şekil 2.5. Paşanın Bir Diğer Aile Fotoğrafi	18
Şekil 2.6. Prof. Macit Gökberk'in Edirnekapı Şehitliği'ndeki Mezarı	20
Şekil 2.7. Şükrü Naili Paşa'nın Askeri Müze'ye Verilen Kaputunun 1987 Yılındaki Hali	21
Şekil 2.8. Şükrü Naili Paşa'nın Askeri Müze'deki Eşyalarının 2022 Yılındaki Durumu	22
Şekil 2.9. Askeri Müze'de Yer Alan Künyedeki Yanlış	22
Şekil 2.10. Saadet Gökberk'in Edirnekapı Şehitliği'ndeki Mezarı	24
Şekil 2.11. Turgut Gökberk'in Edirnekapı Şehitliği'ndeki Mezarı	25
Şekil 2.12. Mecidi Nişanı	28
Şekil 2.13. Osmani Nişanı	29
Şekil 2.14. Şükrü Naili Paşa'ya Ait Harp Madalyası	29
Şekil 2.15. Şükrü Naili Paşa'ya Ait Alman Demir Salip Nişanı	30
Şekil 2.16. İstiklal Madalyası	31
Şekil 2.17. Şükrü Naili Paşa'nın Büyükkada'daki Evinin Şimdiki (2022) Hali	33
Şekil 2.18. Şükrü Naili Paşa Edirne'nin Kurtuluş Etkinliklerinde (25 Kasım 1931)	37
Şekil 2.19. Paşanın Ölmeden 3 Ay Önce Berlin'de Oğlu Macit Bey ve Gelini Zahide Hanımla Çektirdiği Son Fotoğraf	38
Şekil 2.20. Şükrü Naili Paşa'nın Edirnekapı Şehitliği'ndeki Makam Mezarı	41
Şekil 2.21. Şükrü Naili Gökberk'in Ankara Devlet Mezarlığı'ndaki Kabri	43
Şekil 2.22. General Şükrü Gökberk'in TBMM Kimliği	48
Şekil 3.1. 50. Tümen Komutanı Yarbay Şükrü Naili Fırat Nehri Kıyısında (14 Mart 1918)	77
Şekil 3.2. Şükrü Naili'nin Dostu Mustafa Kemal Bey ile Samimi Hali	83
Şekil 3.3. Albay Şükrü Naili Adana'da	91
Şekil 3.4. Albay Şükrü Naili Adana'da Çalışma Arkadaşlarıyla Birlikte	93
Şekil 3.5. Şükrü Naili Paşa Hereke'de (21 Kasım 1922)	100
Şekil 3.6. Paşa, Hereke'deki Çalışma Odasında Yaveriyle Birlikte	101
Şekil 3.7. Şükrü Naili Paşa Hereke'de (20 Ağustos 1923)	102
Şekil 3.8. Paşa, At Üstünde Halkı Selamlarken	105
Şekil 3.9. Şükrü Naili Paşa'yı Hereke'den Getiren Vapurun Önünde Selam Duran Birlikler	105
Şekil 3.10. Kalabalıktan Bir Kesit	106
Şekil 3.11. Paşa Otomobiliyle Kalabalığın Arasından Geçerken	106
Şekil 3.12. Paşa, Harbiye Nezaretinde Davetlilerle Birlikte	108
Şekil 3.13. Paşa, Harbiye Nezaretindeki Çalışma Odasında	109
Şekil 3.14. Paşanın 3. Kolordu Kimliği	109
Şekil 3.15. Şükrü Naili Paşa'nın İstanbul'da Kullandığı Makam Aracı	110

Şekil 3.16. Paşanın İstanbul'dayken Katıldığı Etkinliklerden Bazı Kesitler	110
Şekil 3.17. Şükrü Naili Paşa Mustafa Kemal Atatürk ile Birlikte	112
Şekil 3.18. Şükrü Naili Paşa, Atatürk'le Balkonda	114
Şekil 3.19. Şükrü Naili Paşa 30 Ağustos 1929'da Resmi Geçidi Selamlarken	116
Şekil 3.20. Şükrü Naili Paşa 30 Ağustos 1931'de Konuşma Yaparken	116
Şekil 3.21. Şükrü Naili Paşa 21 Ekim 1934'te 2. Kolordu'dan Ayrılırken Arkadaşlarıyla Vedalaşıyor	120

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Şükrü Naili Efendi'nin Mekteb-i Harbiye 3. Sınıf Notları	11
Tablo 2.2. Şükrü Naili Efendi'nin Erkanı-ı Harbiye'de Gördüğü Dersler	13
Tablo 2.3. Şükrü Naili Paşa'nın Rütbe Terfi Tarihleri	26

1. GİRİŞ

18. yüzyıla kadar bir taraftan geleneksel yapısını muhafaza ederken diğer taraftan da bir takım zorlu dönemler geçiren Osmanlı Devleti, varlığını yüzeysel değişimlerle idame ettirebilmiştir. Hızlı dönüşümlerin ve ittifakların yapıldığı bir dönem olan 18. yüzyılda ise gerek Batının ilerleyişine yetişebilmek gerekse kendi içerisindeki yapının artık ihtiyaçlara cevap verememesi nedeniyle başta askeri alanda olmak üzere birçok sahada bir dizi reform ve ıslahat yapma yoluna gitmiştir. Esasında bunlar, 17. yüzyılın ilk yıllarında devlette kendine yer bulmuşsa da o dönemde gelişen ve dönüşen dünyaya yetişmeyi sağlayacak derecede köklü olamamıştır.¹

III. Selim ile temelleri atılan, II. Mahmut ile daha da gelişen bu uygulamaların bir kısmı ıslahat bir kısmı reform olarak ifade edilebilir. Bu dönemde yapılan değişikliklerin hepsine genel bir ifadeyle reform denilse de reform ve ıslahat kavramları temelde birbirinden farklıdır. Latince bir sözcük olan reform kavramı, “yeniden düzenleme-düzeltilme” anlamına gelmektedir.² Arapça kökenli Osmanlıca ıslahat ise “ıslah etmeler, iyileştirmeler” anlamında çoğul bir kelimedir. Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti’nin yöneticileri bazen köklü bir değişim olarak reform yapmışlar, bazen de eskiden var olan uygulamaların ve kurumların aslını koruyarak iyileştirmeye çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti’nde askeri alanda yapılan reform hareketleri III. Selim’den önce var olsa da köklü değişimler onun dönemine rastlamaktadır. Bu reformların Çeşme Bozgunu sonrasında yapılmaya başlandığı ifade edilebilir. İçinde bulunduğu çağdan etkilenmesi sebebiyle hayata geçirdiği uygulamalar neticesinde ıslahatçı ve reformist bir devlet adamı olarak tanınan III. Selim, mevcut sistemde yeniçerilerle bir yere varılamayacağını anlamış ve icraatlarına askeri alandan başlayarak “Nizam-ı Cedid” adında yeni bir ordu kurmuştur. III. Selim’in bir yandan bu ordunun teşkili için önem arz eden gayrimüslim personeli ve askeri teçhizatı yurt dışından temin ederken diğer yandan bu personelin kalacağı yerleri inşa ettirmek istemesi ve askeri

¹ Mustafa Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2016, s. 51.

² “Reform”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>, (25.04.2022).

eğitim veren kurumlar açmak istemesi gibi icraatlarına bakıldığında faaliyetlerinin askeri alanda yoğunlaştığı görülmektedir.³

III. Selim'den sonra askeri alanda kalıcı reformlar yapan Osmanlı Padişahı II. Mahmut'tur. O, devlete muhalif olan yeniçerilerin tasfiye edilmesi gerektiğini saltanatının başında anlamış ve çeşitli hazırlıkların ardından 1826'da yeniçeri ocağını ortadan kaldırmıştır. Yerine yeni ordu şeklinde tanımlanabilecek "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" kurulmuştur. Askeri alandaki bu değişimin sebebi padişahın otoritesini sağlamak istemesidir. Çünkü 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin otoritesi zayıflamış ve kontrol, ayanlar, voyvodalar, mutasarrıflar gibi çeşitli unsurların eline geçmiştir.⁴

Devlet yöneticileri, askeri alanda reformlar yaparken diğer taraftan da teknik ve teorik alanda personel yetiştirmek askeri eğitim kurumlarını açmaya başlamışlardır. Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun, Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Kuleli Askeri İdadisi, Askeri Tıp Okulu gibi kurumlar bu alanda açılan okullara örnek gösterilebilir. II. Mahmut'un ziyaretleriyle resmi açılışı yapılan Mekteb-i Harbiye de askeri eğitim veren kurumlar arasındadır.⁵ Günümüzde Kara Harp Okulu olarak anılan bu kurum, Türk Silahlı Kuvvetlerinin askeri personelini yetiştirmek üzere kurulduğu günden günümüze kadar eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.

Tanzimat'ın ilanı sonrasında vaat edilen gelişmelerin bir türlü ortaya ıkmayışı, yaşanan ekonomik sıkıntılar ve toplumda oluşan ayrışma, Osmanlı yönetimine karşı bir muhalefeti ortaya çıkar mıştır. 1865'te kurulan "Genç Osmanlılar" bu muhalefetin belirgin örneklerindedir. II. Abdülhamit'in anayasayı ve meclisleri rafa kaldırıp otoritesini glendirmesi ve sıkı bir yönetim ilan etmesi, ülke içindeki muhalefetin tekrar ses yükseltmesine neden olmuştur. Dönemin muhalefeti "İttihat ve Terakki Cemiyeti", Abdülhamit yönetiminin yıkılması için çaba göstermiş ve İkinci Meşrutiyet'i hazırlayan temel taşlardan biri olmayı başarmıştır. Bu dönemde Osmanlı topraklarında yaşayan aydınlar ve bürokratlar, devletin içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtulabileceğine dair sorular sorup yanıtlar aramışlardır. Herkes

³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de ağdaşlaşma*, ed. Ayşe Erdem, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 96.

⁴ Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", *Osmanlı Askeri Tarihi- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 50.

⁵ Abdülkadir zcan, "Harbiye", *TDVİA*, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 116.

kendi cephesinden bu duruma bakmış ve ortaya Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık, Osmanlıcılık, Meslek-i İçtimai, Sosyalizm gibi görüşler çıkmıştır.

Yukarıda sözü edilen Osmanlı Devleti'nin çöküşüne alternatif akımlar bulmaya çalışan aydınlara, asker kökenli aydınlar da eklenebilir. Bu asker kökenli aydınları, Osmanlı eğitim müesseseleri üzerine yapılan reformlar sonucunda meydana gelen Harbiye'den yetişmiş eğitilmiş, nitelikli, kalifiyeli Türk subayları olarak adlandırmak mümkündür. Bahsi geçen subaylar, merkezi otoriteden uzak olan ve devletin yıkılış sürecinde üretilen fikir akımlarının merkezi niteliğindeki Selanik'te konumlanan 3. Kolordu çevresinde toplanmıştır. Bu Türk subaylarından birisi şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'tür. Mustafa Kemal, daha Harbiye'deyken arkadaşlarıyla ülkelerinin selameti için fikri tartışmalara girişmiştir. Nitekim çabalarının sonucunda Millî Mücadele'yi başlatarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerini atmıştır. Bu uğurda harp eden subaylar kapsamına giren ve Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluk arkadaşı olan Selanik doğumlu Şükrü Naili Gökberk, Harbiye'den yetişmiş bir Türk askeri aydındır. Paşa gerek Osmanlı döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde vatanı için harp etmiştir. Bu çalışmada, Şükrü Naili Paşa'nın hayatı biyografik olarak incelenmiştir. Biyografik araştırmalarda hedeflenen ana kriter, çalışmanın konusu olan şahsiyetle ve onunla ilgili tüm evrak, tanık, kişiler, eşyalar gibi unsurların detaylıca incelenip ilgilerinin açığa çıkarılmasıdır.⁶ Dolayısıyla paşanın hayatı ele alınırken kendisinden kalan belgeler, fotoğraflar gibi kaynaklar bu çalışmada kullanılmış ve ayrıca akrabalarından kendisi hakkında bilgi alınmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Gerekçesi

Bu çalışmanın konusu olan Şükrü Naili Gökberk'in biyografisi, "Barışta ve seferde, milli strateji ve milli güçle ilişkili olarak muharebeler de dahil, askeri olayları inceleyen ve askeri stratejiye ışık tutan"⁷ bir tarih dalı olarak tanımlanabilecek Askeri Tarih kapsamında ele alınmıştır. Kendisinin hayatını ortaya koymak gerekçesiyle hazırlanan bu çalışmada, eğitim hayatı, ailesi, siyasi faaliyetleri ve askeri faaliyetleri detaylı bir biçimde işlenmiştir.

⁶ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, Kronik Kitap, 7. Baskı, İstanbul 2020, s. 113.

⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *Askeri Tarih ve Türklerde Askeri Tarih Çalışmaları*, haz. Muzaffer Erendil, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1990, s. 8.

Paşanın askeri kimliğinin yanı sıra siyasi kimliğinin de olması, bu alandaki faaliyetlerinin de incelenmesini gerektirmiştir. Bundan dolayı Şükrü Naili'nin Kırklareli ve İstanbul mebuslukları incelenip çalışmaya eklenmiştir.

Şükrü Naili'nin askeri faaliyetleri ortaya koyulurken okuyucunun anlaması açısından tarihsel bağlamdaki bilgilere de çalışmada yer verilmiştir. Buna örnek olarak paşanın katıldığı harplerin siyasi tarihinin kronolojik kapsamda ele alınması gösterilebilir.

Asker biyografisi çalışmalarında kullanılan terimlerin çoğunluğu askeri terminolojiye aittir. Askeri terminolojinin yaygınlığı, askeri tarihçilerle sınırlı olduğu için bu çalışmada kullanılan terimlerin karşılıkları olabildiğince verilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türk Askeri Tarihini oluşturan parçalardan biri şüphesiz ordunun fertleridir. İnsan kaynağı olmadan ordu olmayacağı gibi, bu fertlerin ordu içindeki faaliyetleri bilinmeden askeri tarih de anlaşılacaktır. Dolayısıyla askeri şahsiyetlerin biyografileri askeri tarihe ışık tutmaktadır. Kişilerin orduya girmeden aldıkları eğitim, ordudaki görev yerleri, görev yerlerindeki faaliyetleri ve komuta ettiği birlikler gibi bilgiler, temelde bireysel olarak gözükse de bu bilgilerin diğer parçalarla birleştirildiğinde Türk Askeri tarihini aydınlattığı ifade edilebilir. Buradan hareketle, Şükrü Naili'nin şahsi hayatı, askeri görevleri, komuta ettiği fırkalar ve kolordular incelenip bu bilgilerin askeri tarih çerçevesinde kritik edilmesi amaçlanmıştır.

Şükrü Naili Gökberk'in hayatı hakkında gerek internet ortamında gerekse diğer ortamlarda çeşitli bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerin büyük çoğunluğu tekrar niteliğindedir. Paşanın hayatını konu edinen çalışmalarda genelde askeri safahatı kronolojik olarak verilmiş, bundan öteye gidememiştir. Zaten bu bilgiler derli toplu olarak değil, dağınık vaziyette bulunmaktadır. Bu çalışma, Şükrü Naili Gökberk'in şahsi, siyasi ve askeri hayatını kendi arşivinden alınan belgelere dayandırarak düzenli bir biçimde ortaya koyması yönüyle özgün bir niteliğe sahiptir. Çalışmada yer alan belgeler orijinal olup aynı zamanda diğer arşivlerde bulunan belgelerle de desteklenmiştir. Bu durumu bir örnekle izah etmek gerekirse, paşadan kalan belgeler arasında kendisine ait siyasi pasaport bulunmaktadır. Bu pasaport çalışmada kullanılmıştır. Aynı zamanda bu pasaportun paşanın yaşadığı dönemde ilgili

makamlardan talep edilmesine dair belge Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan taramalar sonucunda bulunarak çalışmaya eklenmiştir. Böylece elimizdeki orijinal belgeler, diğer arşivlerde bulunan belgelerle desteklenmiştir. Paşadan kalan orijinal vesikaların bu çalışmada kullanılabilmesi, onun kendi evrakına sahip çıkıp çocukları vasıtasıyla bugünlere ulaştırabilme kabiliyeti sayesinde gerçekleşebilmiştir.

1.3. Araştırmanın Çerçevesi ve Sınırı

Biyografik eserlerin çerçevesi ele aldığı kişinin hayatıyla sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışmanın çerçevesi, Şükrü Naili'nin doğumuyla (1876) ölümü (1936) arasında sınırlandırılmıştır. Ancak paşanın hayatını anlamak için tarihsel bağlamda bilgi verilme zarureti doğduğundan çalışmada genel mahiyette tarihsel bilgilere de yer verilmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldaki durumundan ve askeri alandaki reformlarından bahsedilirken bahsi geçen sınırın dışına çıkmak gerekmektedir.

Çalışma, çerçeve olarak sadece Şükrü Naili'yi kapsamamakta, onunla iltisaklı olan tüm şahsiyetleri ve kurumları da içermektedir. Buna örnek olarak kendi aile fertleri verilebilir. Ailesinin yanı sıra askeri hayatındaki arkadaşları, komutanları, emri altındaki şahıslar da çalışmada incelenmiştir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bir araştırma ele alırken kullanılacak olan yöntem ve teknikler, ele alınan konuya ve bilim dallarına göre farklılık gösterir. Tarih Bilimi, kabaca geçmişte yaşanan olayları ele alan bir bilim dalı olarak nitelendirilebilir. Bu sebeple, araştırmalar yapılırken kullanılan kaynaklar sınırlıdır. Diğer bilim dalları gibi deney-gözlem yöntemi kullanılamamaktadır.

Tarih alanında yapılan çalışmalarda kullanılan kaynaklar genel olarak, arşiv dokümanları, saha araştırmaları, arkeolojik buluntular, görsel malzemeler, gazeteler, anılar, seyahatnameler, meclis zabıtları, kurumların arşivleri, süreli yayınlar ve tetkik eserler şeklinde sıralanabilir.

“BİR TÜRK SUBAYININ PORTRESİ: ‘ŞÜKRÜ NAILİ GÖKBERK’” adlı çalışmada kullanılmış olan kaynaklar incelendiğinde öncelikle paşanın kendisinden kalan tarihi vesikalar ön plana çıkmaktadır. Şükrü Naili Paşa, intizamlı bir asker olduğu gibi kendi hayatıyla ilgili önemli anları ve durumları açıklayan belgeleri-

fotoğrafları saklamak konusunda da titiz davranmıştır. Nitekim bu belgeler ve fotoğraflar, arşiv şeklinde önce paşanın oğlu Prof. Macit Gökberk, ardından da Macit Bey'in kızı Prof. Nilüfer Gökberk Tapan vasıtasıyla günümüze ulaşabilmiştir. Bahsi geçen arşiv, Prof. Nilüfer Gökberk Tapan'dan temin edilmiş olup bu çalışmada kullanılmıştır. Arşivde birden fazla belge türü (telgraf, mektup, diploma, pasaport, kurum belgeleri vb.) olduğu için bu belgeleri çalışmanın dipnotlar kısmında ayrı ayrı belirtmek durumunda kalınmıştır. Metin kısmında yer verilemeyen belgeler eklere konularak okuyucuların dikkatine sunulmuştur.

Yukarıda bahsi geçenlere ek olarak paşadan kalan fotoğraf albümlerinden ve krokilerle haritalardan da bahsetmek gerekmektedir. Paşanın İstanbul'un geri alınmasına dair biri Photo Français tarafından hazırlanan iki adet albümü bulunmaktadır. Bu albümlerdeki fotoğraflar ilgili bölümlere eklenmiştir.

Paşadan kalan vesikalardan son ama belki de en önemli olanı hatıra defterleridir. Kendisinden günümüze üç adet hatıra defteri ile bir adet takvim tarzında düzenlenen hesaplamalarda kullandığı müsvedde defter ulaşabilmiştir. Hatıra defterlerinden ilki paşanın şahsi hayatına dair olandır. Bu defterin büyük çoğunluğu Osmanlıca el yazması olup küçük bir kısmı günümüz alfabesiyle yazılmıştır. Osmanlıca olan kısım, onun Harbiye Mektebi'nden mezun oluşundan (1902) İstanbul'a girişine kadar (6 Ekim 1923) olan süreci içermektedir. Günümüz alfabesiyle yazılan kısım ise İstanbul'daki 3. Kolordu Komutanlığı döneminden 1935 yılındaki İstanbul Mebusluğu dönemine kadar olan kısmı kapsamaktadır. Bahsi geçen defterin genel bilgiler içerdiği ifade edilebilir. Diğer iki defter ise günlük tarzında tutulmuştur. Bu günlüklerin ilki Şükrü Naili'nin Çanakkale Harbi'nde bulunduğu sıralara denk gelen 17 Mayıs 1915 tarihinden itibaren başlayıp 50. Tümen Komutanlığı süresine tekabül eden 15 Temmuz 1915 tarihine kadar olan dönemdeki faaliyetlerini çoğunlukla gün gün içermektedir. İkinci günlük ilkinin bittiği günün ertesinden yani 16 Temmuz 1915'den başlayıp paşanın 15. Fırka Komutanlığı görevinin bitmesine yakın olan 16 Temmuz 1921 tarihine kadarki süreci kapsamaktadır. Bu günlük de aynı şekilde çoğunlukla gün esasına dayalı yazılmışsa da eksik yıllar içermektedir. Son defter, paşanın günlük hesaplamaları yaptığı, aynı zamanda da takvim niteliğinde kullandığı müsvedde şeklindeki defterdir. Bu defterde yazılanların çoğuna bir anlam yüklenememektedir. Şükrü Naili Gökberk'in yaklaşık 250 sayfalık olan hatıra defterlerinden bazı önemli bilgiler bu çalışmada

kullanılmıştır. Ancak bu defterlerin tamamının transkripsiyon edilip hangi bilgileri içerdiğinin gün yüzüne çıkarılması başlı başına geniş hacimli bir çalışmayı gerektirmektedir. Böyle bir çalışma yapıldığı takdirde Türk Askeri Tarihi açısından yeni bilgilerin ortaya koyulması kuvvetle muhtemeldir. Gelecekte bu defterlerin bilim dünyasına kazandırılması noktasındaki rolü üstlenmeyi hedeflemekteyim.

Çalışmada, paşanın şahsi arşivinin yanı sıra Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı, Cumhuriyet ve Türk Diplomatik Arşivleri; Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE); Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi; Millî Savunma Bakanlığı Arşivi; Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi başta olmak üzere toplam dokuz adet arşiv kullanılmıştır. Bu kapsamda Millî Savunma Bakanlığı Lodumlu Arşiv Müdürlüğü'nden Şükrü Naili Gökberk'in askeri safahatı alınmıştır. Harbiye Mektebi'ndeki ders notları ve künye kaydı bilgisi için Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi'ne müracaat edilmiş ve bu belgeler çalışmaya eklenmiştir.

Şükrü Naili Paşa hakkında bilgisi olan kişilerle yapılan kişisel görüşmeler, çalışmanın bir diğer kaynağıdır. Bu kapsamda paşanın torunu Prof. Nilüfer Gökberk Tapan, onun eşi Prof. Mete Tapan ve paşanın uzaktan akrabası olan Kd. Alb. Emrah Erdoğan ile kişisel görüşme gerçekleştirilmiş ve çalışmaya eklenmiştir. Çalışmada kişisel görüşmelerin yanı sıra saha araştırmaları kapsamında incelemelerde de bulunulmuştur. Bu bağlamda Şükrü Naili Paşa'nın İstanbul Edirnekapı'daki kabri ziyaret edilerek fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca paşanın Büyükkada'daki evine de gidilmiş ve burası fotoğraflanmıştır. Son olarak ise paşanın Şişli'deki evinin bulunduğu bölgeye gidilmiş ancak ev yıkıldığı için çalışmaya eklenememiştir.

Askeri Tarih araştırmaları için vazgeçilmez kaynaklar arasında Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın yayınları bulunmaktadır. Adı geçen kurumun yayınları, Birinci Dünya, Çanakkale, Türk İstiklal Harbi Serileri şeklinde kategorize edilmiş olup bu çalışmada kullanılan kaynaklardandır.

Yukarıda zikredilen kaynakların haricinde süreli yayınlar kapsamında gazeteler ve dergilerden yararlanılmıştır. Bunların dışında literatür taraması yapılmış olup araştırma ve tetkik eserler de kullanılmıştır.

1.5. Araştırmanın Bölümleri ve İçerikleri

Bu çalışma, “şükrü Naili Paşa’nın Hayatı ve Ailesi” ve “şükrü Naili Paşa’nın Askeri Faaliyetleri” adlı iki ana bölümden oluşmaktadır.

“şükrü Naili Paşa’nın Hayatı ve Ailesi” adlı ilk bölümde; paşanın doğumu ve yaşadığı çevre, eğitim hayatı (ilk-ortaokul, lise, Harbiye ve Harp Akademisi), ailesi (eşi ve çocukları), rütbeleri, terfi tarihleri, madalyaları ve nişanları, evleri, kişiliği, siyasi faaliyetleri, sağlık durumu, vefatı ve cenaze nakil işlemleri ele alınmıştır.

“şükrü Naili Paşa’nın Askeri Faaliyetleri” isimli ikinci bölümde ise; paşanın ilk görev yerinden Balkan Harbine kadar olan askeri görevleri, Balkan, Çanakkale, Birinci Dünya Harbi, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemindeki askeri faaliyetleri ile emekliliğe ayrılma talebinden bahsedilmiştir.

2. ŞÜKRÜ NAILİ PAŞA'NIN HAYATI VE AİLESİ

2.1. Doğumu ve Aile Çevresi

Şükrü Naili Gökberk, 1876 (Hicri 1292) yılında Selanik'te dünyaya gelmiştir.⁸ Annesi, İsmail Efendi kızı Hasibe Hanım, babası ise Osman Efendi oğlu Demirhisarlı Hacı Mustafa Efendi'dir.⁹ Mustafa Efendi, Fransız şirketi dahilinde bulunan Deniz Fenerleri İdaresi'nde katıptı.¹⁰ Şükrü Naili Efendi'nin Mehmet, İsmail ve Ethem adlı 3 kardeşi bulunmaktaydı.¹¹

Şükrü Naili Efendi'nin ailesine ve Selanik'teki evlerine dair bilgiler, kendisine ait Tasfiye Talepnamesinde yer almaktadır. Bu kapsamda bakıldığında Şükrü Naili Efendi'nin çocukluğunu Selanik'in Pinti Hasan Mahallesi'ne bağlı Kule Mezarlığı Sokağı'ndaki¹² evlerinde geçirdiği görülmektedir. Bu ev iki kattan oluşmakla beraber evin üst katında üç oda ve bir oturma odası; alttaysa birer oda ve salon bulunmaktadır. Evin önü camekanlı olup bahçesinde su kuyusu mevcuttur. Bahsi geçen evin tapusu 23 Mart 1879 tarihinde alınmıştır.¹³

Gerek paşanın hayatını konu alan bazı kaynaklar¹⁴ gerekse paşayı anlatan aile üyeleri, onun Mustafa Kemal Atatürk ile aynı mahalleden çocukluk arkadaşı olduğunu ve annesi Hasibe Hanım ile Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın yakın komşu olduklarından bahsetmektedir. Hatta Zübeyde Hanım'ın Mustafa Kemal'e özlem duyduğu zamanlarda oğlunun yerine Şükrü Naili'yi çağırıp onu kokladığı ve ona sarıldığı bilgisi de mevcuttur.¹⁵ Bu bilgilerin doğruluğu teyit edilememekle birlikte; Atatürk'ün doğduktan kısa bir süre sonra Şükrü Naili'nin evinin yakınındaki Papaz Ahmet Çeşmesi Sokağı'nda bir evde ikamet etmeye başlaması göz önüne

⁸ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Ordu Zabitan ve Memurlarına Mahsus Resmi Tercümeihal Kâğıdı*, 05.02.1931.

⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Selanik Vilayetinden Gelip, İzmir İlinde İskân Edilen Hacı Mustafa Oğulları Ethem ve Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi*, 21.10.1924, Kutu No: 415, Gömlek No: 375.

¹⁰ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Sn. Kazım Öztürk" Başlıklı Mektup, 29.12.1991.

¹¹ BCA, 21.10.1924, 415-375.

¹² Bu sokağın diğer adı Odos Sofya'dır.

¹³ BCA, *Selanik Vilayetinden Gelip İstanbul İli Şişli Kazasında İskân Edilen 3. Kolordu Kumandanı Hacı Mustafa Oğlu Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi*, 06.07.1925, 390-206.

¹⁴ Emrah Erdoğan, "Şükrü Naili Gökberk", *Proje Ödevi*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2007, s. 35. Ayrıca bkz. Betül Batır, "Şükrü Naili Paşa ve Bursa'nın Kurtuluş Günü Hatıratı", *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, S. 44, 2017, s. 68.

¹⁵ Nilüfer Gökberk Tapan'ın eşi Mete Tapan, Şükrü Paşa'nın kızı Saadet Hanım'ın bu bilgiyi kendisine aktardığından bahsetmektedir. Bkz. Mete Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

kayıt olmuştur. Okula giriş tarihini 13 Mart 1897 olarak belirten bir kaynak olsa da bu kaynağın matbu Osmanlıca olarak neşredildiği göz önüne alınırsa hata yapılma ihtimalinin olması kuvvetle muhtemeldir.²⁰ Şükrü Naili Efendi, burada üç yıl askeri eğitim almıştır. Harbiye Mektebi'nin künye defterine “Selanik’te Pinti Hasan Mahallesinde Demirhisarlı Mustafa Efendi’nin mahdumu” olarak kaydedilen Şükrü Naili Efendi’nin künye numarası 1259’dur.²¹ Defterde isminin yazdığı bölüme “Naili” ifadesi sonradan el yazısıyla eklenmiştir. Tevellüdü, yani doğumu Hicri 1292 yılı olarak belirtilmiştir. Genelde askeri tarih çalışmalarında orduya giriş tarihi olarak değerlendirilen “Duhulü” kısmında ise 488 sayısı yer almaktadır. Bunun bir yılı ifade ediyor olması mümkün görünmemektedir. Zaten orduya giriş tarihi olarak genelde öğrencilerin okula girdikleri tarih esas alındığı için Şükrü Naili’nin orduya girişi 13 Mart 1896 olarak ifade edilebilir.

Şükrü Naili Efendi’nin Harbiye Mektebi’nde piyade olarak birinci ve üçüncü Sınıfta gördüğü dersler ile aldığı notları takip edebilmek Kara Harp Okulu Arşivi kayıtları sayesinde mümkündür. Birinci sınıfta sekiz dersten sorumlu olan Şükrü Naili, bu derslerin hepsinden toplamda 269 not alarak 13. sırada sınıfı tamamlamıştır.²² Birinci sınıfta gördüğü dersleri ve bunlardan aldığı notları; Hendese (36), Cebir (28), Fransızca (45), Coğrafya (43), Tarih-i Osmani (45), Kitabet (35), Resim (18), Cimnastik (19) şeklinde sıralamak mümkündür.

Şükrü Naili Efendi’nin üçüncü sınıfta gördüğü dersler ve aldığı notlar aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 2.1. Şükrü Naili Efendi’nin Mekteb-i Harbiye 3. Sınıf Notları²³

	?	Tarih-i Osmâni	Fransızca	Kozmografya	Kitabet	Tarih-i Umûmî	Resim	Tarama	Cimnastik	Yekûn
Beher Dersin Tam										
Numarası	45	45	45	45	45	45	20	20	20	330

²⁰ Cemal Nadir Güler ve Naci Kasım Açikel, *Ordumuzun Zafer Kitâbeleri*, Muâcirîn Müdiriyyet-i Umumiyesi, 1925, s. 147.

²¹ KHO Tarihî Arşivi, *Künye Defteri*, s. 79.

²² KHO Tarihî Arşivi, *Numara Defteri*.

²³ KHO Tarihî Arşivi, *Numara Defteri*.

Tablo 2.1. (devam)

Beher Dersin Üss-i Mizan ²⁴ Numarası	15	22,5	22,5	22,5	22,5	15	13,5	13,5	13,5	106,5
6-Şükrü Naili Efendi	45	45	45	45	41	45	19	19	19	324

Harbiye Mektebi üçüncü sınıfta toplam dokuz ders gören Şükrü Naili Efendi, bu derslerde 330 not üzerinden 324 alarak altıncı sırada sınıfını tamamlamıştır. O dönemdeki üss-i mizan sistemine göre öğrencilerin 106.5 not almak zorunda oldukları göz önünde bulundurulursa Şükrü Naili Efendi'nin bu ortalamanın çok üzerinde bir notla sınıfını tamamladığı görülür.

Üç yıl Harbiye Mektebi'nde askeri eğitim gören Şükrü Naili Efendi, 13 Ocak 1899'da mülazım-ı sani (teğmen) rütbesiyle mezun olmuştur.²⁵ Harbiye Mektebi'nde notları iyi olan Şükrü Naili Efendi, bu okulu 13. olarak bitirmiştir.²⁶ Sicil numarası (P.1314-13) olarak belirlenmiştir.

2.2.3. Erkan-ı Harbiye Mektebi Yılları

1899'da Harbiye Mektebi'nden mezun olan Şükrü Naili Efendi, bu dönemde okulu iyi derecede bitirenlerin kurmaylığa ayrılması usulünce ara vermeksizin Mekatib-i Askeriye-i Şahane'de (Erkan-ı Harbiye Mektebi) eğitim görmek üzere seçilmiştir. Şükrü Efendi'nin bahsi geçen okula girişinin net bir tarihi olmamakla birlikte harp okulundan çıkış tarihi olan 1899 yılı bu okula giriş tarihi olarak değerlendirilebilir.

Şükrü Naili Efendi'nin Erkan-ı Harbiye Mektebi diploması, Muharrem Mazlum İskora tarafından incelenmiş olup Harp Akademileri Tarihçesi adlı esere eklenmiştir. Böylelikle Şükrü Naili Efendi'nin Erkan-ı Harbiye Mektebi'ndeki sınıfına, mezuniyet tarihine, aldığı derslere ve hocalarının isimlerine ulaşmak

²⁴ Üss-i Mizan Sistemi, Mekteb-i Harbiye'de sınıf geçebilme şartı üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bu sisteme göre her dersin bir ortalaması olur ve toplamda belirli sayıda dersten ortalamayı tutturamayan öğrenciler sınıfta kalır. Yani ders geçmek üzerine değil, sınıf geçmek üzerine bir sistem kullanılmıştır. Günümüzde bu sistem sınıf geçme notu olarak kullanılmaktadır.

²⁵ Millî Savunma Bakanlığı Lodumlu Arşiv Müdürlüğü (MSBA), *Korgeneral Şükrü Naili Gökberk'in Askeri Safahat Cetveli*, Dosya No: 314-13, (11/10/1934). Bundan sonra "Askeri Safahat Cetveli" şeklinde verilecektir.

²⁶ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Gökberk Şükrü Naili (1876-1936)*.

mümkündür. Buna göre Şükrü Naili Efendi, Erkan-ı Harbiye Mektebi'nin 54. sınıfında üç yıl müddetle eğitim görmüştür.²⁷ Bu süre zarfında gördüğü dersler ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.2. Şükrü Naili Efendi'nin Erkan-ı Harbiye'de Gördüğü Dersler²⁸

BİRİNCİ SENE DERSLERİ

1. Tabiye Tatbikatı
2. Muharebatı Meşhure Münakaşatı
3. İstihkamatı Hafife Tahkimatı
4. Süvari Talim Nazariyatı
5. Topografya Nazariyatı
6. Fenni Esliha-i Hafife ve Endaht Nazariyatı
7. Kitabe-i Askeriyye
8. Mebahisi Riyaziye
9. Coğrafya Sevkulceyişi
10. Tarihi Fenni Harp
11. Fransızca
12. Almanca
13. Topografya Ameliyatı

İKİNCİ SENE DERSLERİ

1. Tabiye Tatbikatı
2. Muharebatı Meşhure Münakaşatı
3. Düveli Ecnebiyye Ordu Teşkilatı
4. Fenni Esliha-i Şakile
5. İstihkamat-ı Cesime Hücüm ve Müdafaa
6. Coğrafyayı Sevkulceyişi ve İstatistiki
7. Süvari Talim Nazariyatı Ameliyatı
8. Tabakatülarz
9. Mebahisi Riyaziye
10. Şimendifer ve Köprücülük
11. Fransızca
12. Almanca
13. İstikşafatı Askeriye

**ÜÇÜNCÜ SENE
DERSLERİ**

1. Erkan-ı Harbiye Vezai fi
2. Tabiye Tatbikatı
3. Muharebatı Meşhure Münakaşatı
4. Süvari Talim Nazariyatı Ameliyatı
5. Muharebatı Kıta

²⁷ Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, C. 1, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1966, s. 30.

²⁸ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 29-31.

6. Taksimi Arazi ve Heyet
 7. Ameli Telgraf Askeri ve Şimendiferlerin İşletilmesi
 8. Müellifatı Ecnebiye-i Askeriye
 9. Şimendifer ve Köprücülük
 10. Fransızca
 11. Almanca
 12. İstikşafatı Askeriye
 13. İstihkam Eşkali
-

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde görülen derslerin bir alt okul olan Harbiye Mektebi'nde görülen derslerden daha teferruatlı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle askerlerin üç yıl boyunca Fransızca ve Almanca dersleri görmeleri, yabancı dil yeterlilikleri noktasında önem arz etmektedir. Şükrü Naili Paşa'nın iyi derecede Fransızca ve Almanca bildiği göz önünde bulundurulursa bu yetkinliğini Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde elde ettiğini söylemek mümkündür.

Şükrü Naili Efendi'nin Erkan-ı Harbiye'deki sınıf arkadaşlarından 31 tanesinin biyografisi incelendiğinde; dokuz kişinin albaylıktan, altı kişinin yarbaylıktan bir kişinin ise binbaşılıktan emekli olduğu görülür.²⁹ Buna ek olarak yedi kişi görevdeyken vefat etmiş, bir kişi ise idam edilmiştir. Şükrü Naili Efendi'nin devresinden üçü Mirliya (Tuğgeneral), biri Ferik (Korgeneral) olmak üzere toplam dört kişi paşalık unvanına sahip olabilmıştır.³⁰ Bahsi geçmeyen iki kişinin ise emeklilik-ölüm gibi bilgilerine ulaşılamamıştır.

3 yıl boyunca Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde öğrenim gören Şükrü Efendi, okulun sonunda 1695 numara üzerinden 1480 numara alarak mektepten kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun olmaya hak kazanmıştır.³¹ Şahadetnamesinde o dönemin yemin şekli olan padişaha ve askeri vazifesine sadakatini belirten cümleler bulunmasının yanı sıra eşkal bilgisi olarak da ela gözlü ve sarı renkli olduğu belirtilmiştir.³² Yine şahadetnamesinde isminin başında dönemin kalıp sıfatı olan "Fetüvetlü" (alçakgönüllü) ifadesi yer almaktadır.³³ Son olarak ise Şükrü Naili Efendi'nin diploma numarası olarak 539 numaranın belirlendiği ifade edilebilir.³⁴

²⁹ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 195-197.

³⁰ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 195-197.

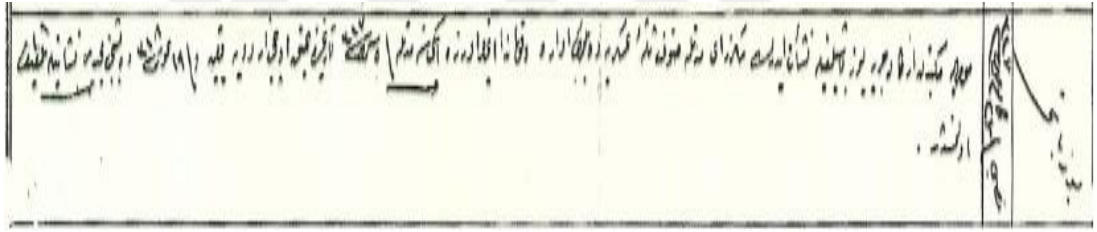
³¹ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 29-31.

³² İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 29-31.

³³ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 29-31.

³⁴ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 29-31.

Şükrü Naili Efendi'nin Erkan-ı Harbiye Mektebinden mezun olduğu tarihle ilgili bir karmaşa söz konusudur. Şükrü Naili Efendi'nin askeri safahatının çevirisinde kendisinin 24 Kanun-ı Sani 1317 (M. 6 Şubat 1902) tarihinde Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden mezun olarak kurmay yüzbaşı rütbesine terfi ettiği yazmaktadır.³⁵ “Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri” adlı eserde, yukarıda bahsi geçen safahat çevirisi kullanıldığı için Şükrü Naili Paşa'nın yine aynı tarih olan 6 Şubat 1902'de bu okuldan mezun olduğu bilgisi yer almaktadır.³⁶ Ancak Şükrü Naili Paşa'ya ait safahat cetvelinin orijinal Osmanlıca nüshasında, kendisinin Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden 27 Kanun-ı Evvel 1317 (M. 9 Ocak 1902) tarihinde mezun olduğu yazmaktadır. Özetle, safahatın çevirisini yapan personelin gerek yoğunluktan ötürü gerekse safahatın o kısmının zor okunabilmesinden dolayı hata yapmış olabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim Şükrü Naili Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Mektebi diplomasında da 27 Kanun-ı Evvel 1317 (M. 9 Ocak 1902) tarihi yer almaktadır.³⁷

Şekil 2.2. Şükrü Naili Paşa'nın Safahat Cetvelindeki Yüzbaşılık Kısmı³⁸

Yukarıda anlatılan tarih karmaşasına ek olarak bahsedilebilecek iki durum daha vardır. İlk durum, Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri adlı eserde Şükrü Naili Paşa'nın Erkan-ı Harbiye'den mezun olduğu tarihin 14 Ocak 1902 olarak gösterilmesidir.³⁹ Bu tarihin herhangi bir dayanağına rastlanılamamıştır. İkinci durum ise Kazım Öztürk tarafından hazırlanan Türk Parlamento Tarihi adlı eserde Şükrü Naili Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden gün ve ay belirtilmeden

³⁵ *Askeri Safahat Cetveli*.

³⁶ Hülya Toker ve Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk. Yay., Ankara 2009, s. 543.

³⁷ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, ss. 29-31.

³⁸ Millî Savunma Bakanlığı, *Cepheden Meclise*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 135

³⁹ Genkur. Bşk., *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1989, s. 92.

1901 tarihinde mezun olduğunun yazılmasıdır.⁴⁰ Bu tarihin izahı olarak Şükrü Naili Efendi'nin 1901 yılının aralık ayında okulu bitirip akabinde 1 ay sonra diploma almış olması ihtimali gösterilebilir.

2.3. Evliliği ve Eşi Nazire Hanım

Şükrü Naili Paşa, kıdemli yüzbaşı olarak 29. Priştine Redif Fırkasında Kurmay Başkanı iken 3 Temmuz 1907'de Nazire Hanım ile evlenmiştir.⁴¹ Nazire Hanım, köklü bir aileden gelmekte olup Köprülü Ayanı Mahmut Bey'in kızıdır.⁴² Nazire Hanım'ın dedesi Köprülü Ayanı Osman Ağa, Osmanlı Sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa ile Sened-i İttifak'ı imzalayan Rumeli Ayanları arasında yer almıştır. Bu bakımdan ailenin köklü bir aile olduğu ifade edilebilir.

Nazire Hanım'ın babası Mahmut Bey'in, Çerkez İbrahim Paşa'nın torunu Fatış Hanım ile olan evliliğinden Nazire Hanım haricinde Ayşe, Rifat, Hatice ve Kemal adında dört çocuğu daha olmuştur.⁴³ Mahmut Bey, 4 kez evlilik geçirmiş ve bu evliliklerinden toplamda 14 çocuk sahibi olmuştur.⁴⁴

Nazire Hanım, Şükrü Naili ile evlendikten sonra eşinin görevi icabı birçok şehir değiştirmek zorunda kalmıştır. Eşinin farklı illerde görevlendirilmesi sonucunda çoğu zaman çocuklarıyla yalnız başına vakit geçirmek durumundadır. Bunların yanı sıra Nazire Hanım'ın yaşam kalitesini oldukça düşüren bir rahim kanseri hastalığı da bulunmaktadır.⁴⁵ Tüm bu etkenler bir araya gelince Şükrü Naili eşiyle daha fazla vakit geçirebilmek ve ona karşı vazifelerini yerine getirebilmek için ileride anlatılacağı üzere 1934 yılında askerlikten emekliliğini talep edip milletvekilliğine geçiş yapmak durumunda kalmıştır.

Sonuç olarak Şükrü Naili, eşinin yanında olmak istemesi ve onun için 38 yıllık askerlik hayatını bitirmesine rağmen rahim kanseri olan eşi Nazire Hanım'dan altı yıl önce 1936'da beklenmedik bir biçimde vefat etmiştir. Nazire Hanım ise 1942 yılında hayata gözlerini kapamıştır.⁴⁶

⁴⁰ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, ss. 509-510.

⁴¹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri*.

⁴² Ayten Aygen, *Rumeli Benimdi*, Remzi Kitabevi, 4. Basım, İstanbul 2011, s. 217.

⁴³ Aygen, *Rumeli Benimdi*, s. 217.

⁴⁴ Aygen, *Rumeli Benimdi*, s. 218.

⁴⁵ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

⁴⁶ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

Şekil 2.3. Nazire Gökberk'in Edirnekapı Şehitliği'ndeki Mezarı

2.4. Çocukları

Şükrü Naili Gökberk'in tek eşi olan Nazire Hanım'dan doğma üç çocuğu bulunmaktadır. Bunlar yaş olarak büyükten küçüğe doğru; Macit Bey, Saadet Hanım ve Turgut Bey'dir.

Şekil 2.4. Şükrü Naili Paşa'nın Eşi Nazire Hanım ve Çocukları Macit, Saadet ve Turgut ile Birlikte Aile Fotoğrafi

Şekil 2.5. Paşanın Bir Diğer Aile Fotoğrafi

2.4.1. Macit Gökberk (1908-1993)

2 Haziran 1908'de Selanik'te doğan Macit Bey, Şükrü Naili Paşa'nın en büyük erkek çocuğudur.⁴⁷ Macit Gökberk, Zahide Hanım ile evliliğinden Ülker ve Nilüfer adlı iki kız çocuğuna sahiptir.⁴⁸ Macit Bey, Balkan Harbi'ne kadar Selanik'te yaşamış, harp çıkınca annesi ve kız kardeşiyle kendilerine tahsis edilen tren

⁴⁷ *Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri.*

⁴⁸ Alman Dili ve Edebiyatı Profesörü olan Nilüfer Hanım, Prof. Mimar Mete Tapan ile evlidir. Nilüfer-Mete çiftinin Defne adlı bir kız çocukları vardır. Macit Bey'in diğer kızı Ülker Hanım'ın ise Felsefeci Adnan Onart ile evliliğinden Esin adında bir kız çocuğu bulunmaktadır.

vasıtasıyla İstanbul'a gitmiştir.⁴⁹ Macit Bey, ortaöğrenimini ücretsiz ve yatısız bir biçimde İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladıktan sonra yükseköğrenimine İstanbul Darülfünunu'na bağlı Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü ile devam etmiştir.⁵⁰ Mezuniyetinden sonra aynı üniversitede Hans Reichenbach'ın asistanlığını yaparak onun derslerini Türk diline aktarmıştır.⁵¹ Akabinde Macit Bey, İstanbul'da yaptığı asistanlığın ardından doktora eğitimi almak için 1935'de Almanya'nın Berlin kentine gitmiştir.

Macit Bey'in ailesiyle sıkı bir bağı olduğundan onlara Almanya'dan düzenli olarak mektuplar yollamıştır. Kendisinden kalan mektup ve kartpostallardan ilki 1935 yılının 11. ayına rastlamaktadır. Babasına hitaben yazdığı bu kartpostalda ailesinin isteği üzerine her hafta bir mektup veya kartpostal göndereceğini belirtmiştir.⁵² Bu kartpostalı yolladıktan üç ay sonra yine babasına hitaben yazdığı kartpostalda ailesinin ondan düzenli haber alamayışından dolayı yakınmasına cevaben; kendisinin son derece intizamlı olduğundan fakat mektupların geliş-gidişinin muntazam olmadığından bahsetmiştir.⁵³ Bunun nedenini ise Almanya'daki mekanların uzaklığına ve hayat tarzının uygun olamayışına bağlamıştır. Macit Bey, 1936 yılı içinde annesine ve kardeşi Turgut'a da mektuplar yollamıştır. Kendisinden kalan son iki mektubun tarihi 7-8 Kasım 1936'dır. Macit Bey bu mektuplarda babasının Cumhuriyet Bayramı ve TBMM'nin açılışı hakkında verdiği izahattan memnun olduğunu, eşi Zahide Hanım'la⁵⁴ iyi durumda olduklarını, Berlin'de kalacakları yer konusunda sorun yaşadıklarını fakat sonunda geçen yıl kaldıkları pansiyonda bir oda ayarladıklarını anlatmıştır.⁵⁵

⁴⁹ Macit Bey, annesi ve kardeşiyle kendilerine tahsis edilen kompartımda rahat bir şekilde oturup camdan dışarı bakarken trene binebilmek için birbirini ezen insanları görmüş ve bu manzarayı ömrü boyunca unutmamıştır. Bkz. Emrah Erdoğan, "Şükrü Naili Gökberk", s. 35.

⁵⁰ *Tercümeihal Kâğıdı*.

⁵¹ Macit Gökberk, *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, Kırmızıkeçi Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2021, s. 1.

⁵² Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Baba" Başlıklı Kartpostal, 01.11.1935.

⁵³ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Baba" Başlıklı Kartpostal, 15.02.1936.

⁵⁴ Macit Bey ve eşi Zahide Gökberk, Almanya'da birlikte tahsil görmüşüldür. Şükrü Naili Paşa, Zahide Hanım'ı kızı gibi sevmiş ve ona destek vermiştir. İçel Milletvekili Hafız Emin İnankur'un ve Seyide İnankur'un kızı olan Zahide Hanım, 1910'da doğmuştur. 1924'te Kız İbtidai Mektebi'nden 130 not üzerinden 130 alarak aliyülâla derecesinde mezun olmuştur. Daha sonra eğitimine Ankara Kız Lisesi'nde devam eden Zahide Hanım mezun olduktan sonra Darülfünunda Felsefe okumuştur. Almanya'dan Türkiye'ye döndükten sonra eski Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulunda Kültür Tarihi Dersleri vermiştir. Zahide Hanım, eşi Macit Bey'in ölümünden 9 yıl sonra 20 Nisan 2002'de vefat etmiştir. Bkz. Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.; Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Zahide Hanım'ın Diploması*.

⁵⁵ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Baba" Başlıklı Kartpostallar, 7-8.11.1936.

Şükrü Naili Paşa, oğlu Macit'in Almanya'da eğitim görmesine daima destek vermiştir. Zaten kendisi de askerlik hayatında uzun yıllar Almanlarla çalışmış ve orta derecede Almancaya sahiptir.⁵⁶

1940 yılında "Hegel ve Auguste Comte'un Sisteminde Toplum Bilimi" adındaki doktora tezini tamamladıktan 1 yıl sonra Türkiye'ye dönen Macit Bey, doçentlik unvanını almaya hak kazanmıştır.⁵⁷ Türkiye'de çalışmalarına devam ederek İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nü kuran Macit Bey, burada Alman Nazilerinin çocuklarına doktora yaptırmış ve Türkçe öğretmiştir.⁵⁸ Macit Bey, 1949'da profesör olmuş, 2 dönem Türk Dil Kurumu'na başkanlık yapmış ve 1978'de emekli olmuştur.⁵⁹

Macit Bey'in hayatı boyunca kaleme aldığı pek çok makalesi ve kitabı bulunmaktadır. Bunlara; "Felsefe Tarihi", "Değişen Dünya Değişen Dil", "Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları", "Felsefe Arşivi'nde Hegel'in Devlet Felsefesi-Yaşayan Yöntemleriyle", "Felsefenin Evrimi" adlı eserleri örnek gösterilebilir.⁶⁰

Türk Aydınlanma hareketine büyük destek ve emek veren Macit Gökberk, 85 yaşında uzun süredir mücadele ettiği hastalığı dolayısıyla 15 Ağustos 1993'de Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde hayatını kaybetmiştir.⁶¹

⁵⁶ *Tercümeihal Kâğıdı.*

⁵⁷ Gökberk, *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, s. 1.

⁵⁸ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

⁵⁹ Gökberk, *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, s. 1.

⁶⁰ Macit Gökberk, *Felsefenin Evrimi*, Kırmızıkeçi Yayınevi, İstanbul 2021, s. 1.

⁶¹ *Cumhuriyet*, "Felsefenin Macit Hocası Öldü", 16 Ağustos 1993, s. 1.

Şekil 2.6. Prof. Macit Gökberk'in Edirnekapı Şehitliği'ndeki Mezarı

2.4.1.1. Paşanın Şahsi Arşivi'nin Macit Gökberk'e Devrolması ve Macit Gökberk'in Babası Hakkında Yaptığı İşlemler

Şükrü Naili Paşa'dan geriye kalan tüm belgeler ve eşyalar bugüne önce Macit Gökberk sonra da onun kızı Nilüfer Gökberk Tapan vasıtasıyla ulaşabilmiştir. Dolayısıyla Paşa hakkında en detaylı bilgiye Macit Gökberk sahiptir. Bundan sebeple onun hakkında o dönemde yazılacak olan eserler için Macit Bey'e başvurular yapılmış ve kendisinden bilgi istenmiştir. Bu kapsama, Kazım Öztürk'ün Parlamento Tarihi eserini hazırlarken Macit Bey'e telefon açıp Şükrü Naili Paşa hakkında izahat istemesi örnek olarak gösterilebilir. Macit Bey Kazım Öztürk'e hitaben hastalığından dolayı biraz gecikmeli cevap yazdığı için özür dileyerek başladığı mektubunda, babasının hayatını kendi bilgileri ölçüsünde anlatmıştır.⁶²

Macit Bey, Şükrü Naili Paşa'nın en büyük çocuğu olduğu için babasının ölümünden sonra onun hakkında birçok işlemi kardeşlerinin de izniyle yapabilmiştir. Bu duruma örnek olarak babasının şahsi eşyalarını askeri müzeye teslim etmesi gösterilebilir. Macit Gökberk, 1987'de Şükrü Naili Gökberk'e ait olan ve tarihi nitelik taşıyan Kurmay Yüzbaşı Elbisesini (Setre Ceket-Pantolon-İki Adet Apolet-Üç Ad. Kemer- Bir Ad. Kurmay Yüzbaşı Yakası- İki Ad. Kol Kapağı-Kılıç Kayışı), Günlük Üniformasını (İki Ad. Merasim Üniforması Apoleti) ve Kımlı Subay Kılıcını (İki Ad. Kılıç Taşıma Askısı- Bir Ad. Püskülü) Askeri Müzeye teslim etmiştir.⁶³

Şekil 2.7. Şükrü Naili Paşa'nın Askeri Müze'ye Verilen Kaputunun 1987 Yılındaki Hali

⁶² Sn. Kazım Öztürk.

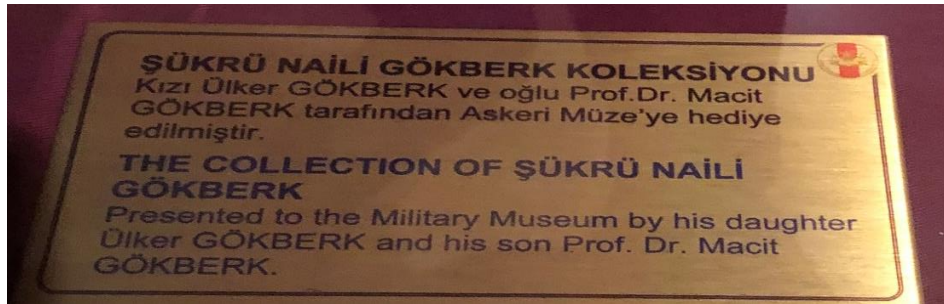
⁶³ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Askeri Müze Tutanağı*, 22.10.1987.

Macit Bey, askeri müzeye eşyaları teslim ettikten sonra 1988 ve 1989 yıllarında kardeşi Saadet Hanımla aldıkları karara göre paşadan kalan 3 parça daha eşyayı müzeye teslim etmek istemiştir. 1988 yılında paşaya ait havacılıkla ilgili resimlerin bulunduğu albümü Emekli Albay Kemal Tüfekçi aracılığıyla Havacılık Müzesine; 1989 yılında yine Tüfekçi aracılığıyla paşanın Sakarya Harbi'nden itibaren kullandığı kaput ile diğer iki parça eşyasını ise Askeri Müze'ye teslim etmişlerdir.⁶⁴

Şekil 2.8. Şükrü Naili Paşa'nın Askeri Müze'deki Eşyalarının 2022 Yılındaki Durumu

Askeri Müzelere verilen tüm bu eşyalar yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü üzere bugün yine aynı yerinde halka açık bir şekilde sergilenmektedir. Ancak fotoğraftaki dolabın içindeki eşyalara ait künyede, bu eşyaları Şükrü Naili Gökberk'in kızı Ülker Gökberk'in ve oğlu Macit Gökberk'in verdiği bilgisi yer almaktadır. Fakat Ülker Gökberk, Macit Gökberk'in kızıdır. Yani Şükrü Naili Paşa'nın kızı değil, torunudur. Bu yanlışın düzeltilmesi için ilgili kuruma bilgi verilmiştir.

Şekil 2.9. Askeri Müze'de Yer Alan Künyedeki Yanlış

⁶⁴ Askeri Müze Tutanağı.

Şükrü Naili Paşa'nın İstanbul Harbiye Müze'sinde sergilenen eşyalarına ek olarak Adana'daki bir müzede de fotoğrafının sergilendiği bilinmektedir.⁶⁵

2.4.2. Saadet Gökberk (1910-2008)

14 Mart 1910'da⁶⁶ doğan Saadet Hanım, paşanın tek kızıdır. Şükrü Naili Paşa, 26 Ekim 1923'te birlikleriyle İstanbul'a girdikten sonra kızı Saadet'i o dönemde kapatılacağından endişe duyulan, fakat aksine ünlenen, Fransız Koleji Nötre Dame de Sion'a kaydettirmiştir.⁶⁷ Saadet Hanım oradan mezun olduktan sonra Arnavutköy Kız Koleji'nde tahsil görmeye başlamış fakat rahatsızlığı dolayısıyla burayı yarıda bırakmak durumunda kalmıştır.⁶⁸ Saadet Hanım, aldığı eğitimle ve içindeki çağa ayak uydurma şevkiyle döneminin çok ötesinde moderniteye sahip bir kişiliktir. Ailesine karşı, özellikle de babasına, duyduğu sevgiyi her fırsatta dile getirmekten çekinmemiş ve yazdığı mektuplarda bu duygularını sık sık vurgulamıştır. Zatürre tedavisi için babasıyla seyahat ettiği Budapeşte'deki kaplıcaları ve oradaki anılarını ömrü boyunca unutmadığı gibi bunları aile üyelerine her defasında sıkılmadan anlattığı bilinmektedir.⁶⁹

Seyahat etmeyi, yeni yerler görmeyi seven Saadet Hanım, 1936 yılında bir aylık süreyle seyahat ettiği Fethiye'de Maden Şirketinde görev alan Mühendis Hayri Bey'in evinde konaklamıştır. Buradan, önce annesine, birkaç gün sonra da babasına mektup yazarak durumunun iyi olduğunu, Fethiye'nin çok güzel ve görülmesi gereken bir yer olduğunu, havaların sıcaklığını, kaldığı evin modern ve eşsiz olduğunu anlatmıştır.⁷⁰

Saadet Hanım hiç evlenmemiş, dolayısıyla çocuğu olmadığı için yeğenlerini kendi çocuğu gibi görmüş ve annesi vefat edinceye dek onunla oturarak onu yalnız bırakmamıştır.⁷¹ İlerleyen yıllarda bir müddet CHP'de görev almıştır.⁷² Saadet Hanım bekar olduğu için babası öldükten sonra ondan maaş almıştır. Bu maaşa ek olarak 1994 yılında babasının eski milletvekili olması ve Saadet Hanım'a bakmakla

⁶⁵ Mete Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

⁶⁶ *Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri*.

⁶⁷ Saadet Özen, "Yüz Elli Yıllık Ders", *Taha Toros Arşivi*.

⁶⁸ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

⁶⁹ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

⁷⁰ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Anne ve Baba" Başlıklı Mektuplar, 28.10.1936 ve 01.11.1936.

⁷¹ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

⁷² Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

yükümlü olması dolayısıyla tedavi yardımı almak için Sosyal Güvenlik Kurumu'na başvuru yaptığı bilinmektedir.⁷³

Saadet Hanım 2008'de İstanbul'da müptelası olduğu zatülcenp hastalığından vefat etmiştir. Mezarı Edirnekapı Şehitliği'ndeki aile kabristanlığındadır.

Şekil 2.10. Saadet Gökberk'in Edirnekapı Şehitliği'ndeki Mezarı

2.4.3. Turgut Gökberk (1914-1989)

6 Şubat 1914'te⁷⁴ dünyaya gelen Turgut Bey, Şükrü Naili Paşa'nın en küçük oğludur. Ortaöğreniminden uzun bir süre sonra Almanya'ya giderek 1938-1943 yılları arasında eşi Muhterem Hanım'la Stuttgart'ta mimarlık okuyan Turgut Bey⁷⁵, ülkesine geri döndüğünde MEB'de mimar olarak görev almıştır.⁷⁶

Yüksek Mühendis-Mimar olan Turgut Bey'in Muhterem Hanım ile evliliğinden 1944'de 1 kızı olmuş ve kızına annesi Nazire Hanım'ın ismini vermiştir. Nazire Hanım'ın Yasemin, Misket, Mete ve Naci adında dört çocuğu vardır. Turgut Bey'in tek kızı olan Nazire Hanım, 12 Temmuz 1995'te 51 yaşında vefat etmiştir.⁷⁷ Turgut Bey'in eşi Muhterem Hanım ise Eylül 2021 itibariyle 104 yaşındadır.

⁷³ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Tedavi Yardımı Bildirimi" Başlıklı Belge, 25.01.1994.

⁷⁴ Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri.

⁷⁵ Turgut Gökberk, yukarıda bahsi geçen yıllarda Almanya'da eğitim görürken Dresdner Bank'a yatırdığı 8300 Marklık bir mevduatını Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla geri istemiştir. Bkz. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Turgut Gökberk'in Almanya'dan Tazminat Talebi.*, 22.01.1937, Kutu No: 34174, Gömlek No: 133287.

⁷⁶ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

⁷⁷ Cumhuriyet, "Vefat", 14.07.1995, s. 1.

Turgut Gökberk, paşanın ilk vefat eden çocuğu olup 1989 yılında kalp rahatsızlığından dolayı hayata gözlerini kapamıştır. Mezarı diğer aile üyeleri gibi Edirnekapı Şehitliği’ndeki aile kabristanlığındadır.

Şekil 2.11. Turgut Gökberk’in Edirnekapı Şehitliği’ndeki Mezarı

2.5. Rütbeleri ve Terfi Tarihleri

Okuduğu askeri okullar da dahil olmak üzere 38 yıl askerlik yapan Şükrü Naili Paşa, teğmenlik rütbesinden başlayarak en son rütbesi olan ferikliğe (korgeneral) kadar yükselmiş ve bu makamdan emekli olmuştur. Paşanın rütbe terfi tarihlerini birkaç farklı kaynaktan takip etmek mümkündür. Bunların başında paşanın askeri hayatını özetleyen Tercümeihal Kâğıdı ve Safahat Cetveli bulunmaktadır. Bu kaynaklara ek olarak paşanın hatıra defterinden de terfi tarihlerini takip etmek mümkündür. Paşa, “Tarih-i Terfilerim” başlığı altında tüm rütbelerinin tarihlerini not etmiştir. Genelkurmay Başkanlığının yayını olup Şükrü Naili Paşa’nın biyografisine yer veren iki kaynaktan da karşılaştırma yapmak maksadıyla yararlanılmıştır. Yukarıda bahsi geçen kaynaklara dayanılarak paşanın rütbeleri ve terfi tarihleri tespit edilmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.3. Şükrü Naili Paşa'nın Rütbe Terfi Tarihleri

	Tercüme-i Hal Kâğıdı ⁷⁸	Hatıra Defteri ⁷⁹	Safahat Cetveli ⁸⁰	Genelkurmay Tümen ⁸¹	Genelkurmay Alay ⁸²
Teğmen	13 OCAK 1899	-	13 OCAK 1899	13 OCAK 1899	13 OCAK 1899
Üsteğmen	13 OCAK 1900	-	22 OCAK 1900	-	-
Yüzbaşı	1 OCAK 1902	1 OCAK 1902	6 ŞUBAT 1902	14 OCAK 1902	6 ŞUBAT 1902
Kıdemli Yüzbaşı	-	3 MART 1904	7 ŞUBAT 1904	-	-
Binbaşı	6 ARALIK 1907	6 ARALIK 1907	6 ARALIK 1907	6 ARALIK 1907	6 ARALIK 1907
Kaynakam (Yarbay)	25 NİSAN 1915	25 NİSAN 1915	25 NİSAN 1915	25 NİSAN 1915	25 NİSAN 1915
Miralay (Albay)	1 EYLÜL 1917	1 EYLÜL 1917	3 EYLÜL 1917	1 EYLÜL 1917	1 EYLÜL 1917
Mirliva	31 AĞUSTOS 1922	31 AĞUSTOS 1922	31 AĞUSTOS 1922	31 AĞUSTOS 1922	31 AĞUSTOS 1922
Ferik	30 AĞUSTOS 1926	30 AĞUSTOS 1926	31 AĞUSTOS 1926	30 AĞUSTOS 1926	30 AĞUSTOS 1926

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere paşanın terfi tarihlerinde farklılıklar mevcuttur. Nitekim bu farklılıklar dönemin koşulları neticesinde ortaya çıktığı için paşanın hayatının her döneminde karşımıza çıkmaktadır.

Paşanın rütbe terfilerinden bazıları görev süresini doldurduğundan bazıları da üstün hizmetlerinden dolayı verilmiştir. Hizmetleri dolayısıyla rütbe terfilerine ilk olarak kıdemli yüzbaşılığa terfi örnek gösterilebilir. Şükrü Naili, 1904'te yüzbaşı iken 20. Piyade Alayı 2. Tabur 2. Bölük Komutanlığı'nda bulunduğu sırada Kırçova

⁷⁸ Tercümeihal Kâğıdı.

⁷⁹ Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri.

⁸⁰ Askeri Safahat Cetveli.

⁸¹ Genkur. Bşk., Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, ss. 92-94.

⁸² Toker, Hülya ve Nurcan Aslan, Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, ss. 543-545.

ve Pirlepe cihetlerine eşkıyalarla yaptığı mücadelede başarılı olduğundan dolayı kıdemli yüzbaşılığa yükseltilmiştir.⁸³ İkinci örnek olarak ise mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltilmesi gösterilebilir. Şükrü Naili, 1922’de Albay olarak görev yaparken Başkomutanlık Muharebesi’ne katılmış, Afyonkarahisar ve Dumlupınar’daki hizmetinden dolayı 31 Ağustos 1922’de mirlivalığa terfi ettirilmiştir. Bu haber, başkumandanlıkta rütbesi onaylandıktan sonra İsmet Paşa tarafından 15 Kasım 1922’de Şükrü Naili’ye bildirilmiştir.⁸⁴

Paşanın askeri hayatında aldığı son rütbe olan feriklik (korgeneral), dönemin üst düzey rütbelerinden olduğu için önem arz etmektedir. 1926 yılında İstanbul’da 3. Kolordu Komutanlığı yaparken 30 Ağustos Zafer Bayramı’nda alınan karar ile ferikliğe nasedilen Şükrü Naili Paşayı toplam 167 kişi tebrik etmiştir. Bu tebriklerin 58’i mektup, 109’u telgraf şeklindedir. Paşa, bu tebrik telgraflarını ve mektuplarını özenle tasnifleyerek ve zımbalayarak muhafaza etmiştir. Paşayı tebrik eden kişilere örnek olarak⁸⁵; Başvekil İsmet İnönü, Maarif Vekili Mustafa Necati, Dahiliye Vekili Mehmet Bey, İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Bey, Doktor Tevfik, Antalya Valisi Arif, 2. Ordu Müfettişi Fahrettin, 61. Fırka Komutanı Hüseyin Hüsnü, Kuleli Askerî Lisesi Tarih, Türkçe ve Fransızca Öğretmenleri, İstanbul Posta ve Telgraf Müdürü, Tayyare Heyeti Reisi, Tekirdağ Türk Ocağı Reisi, 1. Ordu Müfettişi, 11., 2., 7., 6. Fırka Komutanları gösterilebilir.⁸⁶ Paşanın ferikliğini tebrik eden kişiler genel olarak “Arz-ı tebrikat eylerim Paşam.” ifadesini kullanmışlardır.

2.6. Aldığı Nişan ve Madalyalar

Şükrü Naili Paşa, askerlik hayatı boyunca birçok cephede görev alarak farklı ırlardan komutanlarla çalışma fırsatı bulmuş ve bu görevlerinde başarı sağlamıştır. Bu nedenle gerek yabancı askeri kuvvetler gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyet Devleti tarafından ödüllendirilerek çeşitli madalyalar kazanmıştır. Paşanın askeri yaşamında elde ettiği 8 adet nişan ve madalya bulunmaktadır.

⁸³ *Tercümeihal Kâğıdı.*

⁸⁴ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “Üçüncü Kolordu Kumandanlığına” Başlıklı Belge, 15.11.1922.

⁸⁵ Bu kısımdaki şahısların adları ve unvanları telgraflarda geçtiği şekliyle belirtilmiştir.

⁸⁶ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “Üçüncü Kolordu Kumandanlığına” Başlıklı Belge, 15.11.1922.

2.6.1. Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı

İlk görev yeri 3. Kolordu olan Şükrü Naili, burada göreve başladıktan sonra önce Görice sonra da Avlonya’da muallim ve müfettiş olarak çalışmıştır. Bu görevlerini tamamladıktan sonra 1 Ağustos 1902’de Osmanlı Devleti tarafından Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı ile taltif edilmiştir.⁸⁷ Birden beşinci rütbeye kadar olan bu nişan, 1852 yılında Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecit tarafından verilmeye başlanmış ve 6 bini beşinci rütbe olmak üzere toplam 10.000 adet üretimle sınırlandırılmıştır.⁸⁸

Şekil 2.12. Mecidi Nişanı⁸⁹

2.6.2. Dördüncü Rütbeden Osmani Nişanı

20. Alay 2. Bölük Komutanlığı’nda stajını tamamlayan Şükrü Naili, kıdemli yüzbaşılığa terfi ettirildikten biraz sonra, 18 Şubat 1904’te, 29. Priştine Redif Fırkası Kurmay Başkanı iken Dördüncü Rütbeden Osmani Nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁹⁰ Şükrü Naili, bu nişanı aldığı tarihi hatıra defterine Rumi 1321 (M.1905-1906) senesi olarak kaydetmiştir.⁹¹ Bu nişan, 1861’de Osmanlı Devleti Padişahı Sultan Abdülaziz döneminde 3 rütbe olarak çıkarılmış, daha sonra bir rütbe daha eklenerek dört rütbe haline getirilmiştir.⁹²

⁸⁷ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, *Mecidi Nişanı Beratı; Askeri Safahat Cetveli*.

⁸⁸ İbrahim Artuk, “Nişan”, *TDVİA*, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, ss. 154-155.

⁸⁹ “Mecidi Nişanı” *TDVİA Sitesi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nisan--madalya>, (11.01.2022).

⁹⁰ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, *Osmani Nişanı Beratı; Askeri Safahat Cetveli*.

⁹¹ *Şükrü Naili Paşa’nın Hatıra Defteri*.

⁹² Artuk, “Nişan”, s. 155.

Şekil 2.13. Osmani Nişanı

2.6.3. Muharebe ve Gümüş İmtiyaz Madalyası

Şükrü Naili, Çanakkale Harbi'nde 7. Tümenin Kurmay Başkanı olarak mücadele etmiş ve bu hizmetinin karşılığında Gümüş İmtiyaz⁹³ ve Harp Madalyası olmak üzere iki adet madalya almıştır. Paşa bu madalyaları aldığı tarihi hatıra defterine Rumi 1331 (Miladi 1915-1916) olarak kaydetmiştir.⁹⁴ Paşanın aldığı Harp Madalyası ölümünden sonra oğlu Macit Gökberk'e, ondan sonra da torunu Nilüfer Gökberk Tapan'a devrolmuştur.

Şekil 2.14. Şükrü Naili Paşa'ya Ait Harp Madalyası

⁹³ Bu madalya Sultan Abdülhamit tarafından üstün hizmet gösteren kişilere verilmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Filiz Karaca, "İmtiyaz Madalyası", *TDVİA*, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 241.

⁹⁴ *Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri*.

2.6.4. Üçüncü Rütbeden Bulgar Aleksander Nişanı ve 2. Rütbeden Alman Demir Salip Nişanı (Demir Haç)

Şükrü Naili Paşa, 50. Tümen komutanı iken Makedonya Cephesi'ne iştirak etmiş ve bu cephede başarı göstermiştir. Bu cephede Bulgarlar Generali Yamof'un komutası altında görev aldığı için Bulgar Çarlığı tarafından kendisine 16.10.1917 tarihinde Üçüncü Rütbeden Gümüş Kılıçlı Bulgar Aleksander Nişanı verilmiştir.⁹⁵ Aynı yıl kendisine İkinci Rütbeden Alman Demir Salip Nişanı verilmiştir.⁹⁶ Bu madalya da paşanın ölümünden bugünlere gelebilmiştir.

Şekil 2.15. Şükrü Naili Paşa'ya Ait Alman Demir Salip Nişanı

2.6.5. İstiklal Madalyası

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Milli Mücadele'ye iştirak edip başarı gösteren kişilere belirli dönemlerde İstiklal Madalyası Kanunu gereğince kırmızı ve yeşil şeritli İstiklal Madalyaları verilmiştir. Şükrü Naili Paşa, Milli Mücadele'ye en başından itibaren gönül vererek bu uğurda cephelerde harp etmiş bir askerdir. Bu hizmetlerinin karşılığı olarak 29 Eylül 1921'de TBMM'de görüşülüp kabul edilen "Sakarya Muharebesine İştirak Etmiş 234 Kişinin İstiklal Madalyası'yla Taltif Edilmesine Dair Tezkire" kapsamında kendisine İstiklal Madalyası verilmesi

⁹⁵ Ökkeş Narinç, "Birinci Dünya Savaşında Bulgar Komutasında Görev Almış Binbaşı ve Daha Üst Rütbeli Türk Subaylarına ve Türk Devlet Adamlarına Verilen Bulgar Nişanları", *5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. Özcan Güngör, Sageya Yayıncılık, Ankara 2019, s. 60.

⁹⁶ Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri.

kararlaştırılmıştır.⁹⁷ Paşaya verilen İstiklal Madalyası Belgesi'nden madalyanın kırmızı şeritli olduğunu anlaşılmaktadır.⁹⁸

şekil 2.16. İstiklal Madalyası

2.6.6. Afgan Hükümeti Serdar-ı Âlâ Nişanı

Paşanın en son aldığı nişan, Afgan Hükümeti'nin verdiği Serdar-ı Âlâ Nişanıdır. Bu nişan kendisine 1923'de verilmiştir.⁹⁹

2.7. şişli ve Büyükada'daki Evi

şükrü Naili, hayatının büyük bir çoğunluğu cephelerde ve farklı şehirlerde geçtiği için ailesiyle birlikte birçok evde ikamet etmiştir. Farklı zaman aralıklarında İzmir, Adana ve Hereke'de ailesiyle ikamet eden paşanın son ikamet şehri Lozan Antlaşması'ndan sonra birlikleriyle girdiği İstanbul olmuştur. Paşanın 1931'de askeri makamlara verdiği beyana göre, biri İstanbul'da diğer Büyükada'da olmak üzere iki adet evi bulunmaktadır.¹⁰⁰ şükrü Naili'nin şişli Halaskargazi Caddesi No:273'deki evi, kendisine İstanbul şehremaneti tarafından şehir namına bir şükran nişanı olarak hediye edilmiştir.¹⁰¹ Bu evin hibe vergisi olan üç yüz küsur bin liranın ödenmesi hususu 1928'de şükrü Naili Paşa'ya tahakkuk ettirilmifse de evin paşaya verilmiş bir

⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 13, 29 Eylül 1337 (1921), s. 53.

⁹⁸ Nilüfer Gökberk Tapan'ın şahsi Arşivi, *İstiklal Madalyası Belgesi*.

⁹⁹ *şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri*.

¹⁰⁰ *Tercümeihal Kâğı*.

¹⁰¹ Bu evin paşaya İstanbul'a girdikten hemen sonra verilmiş olması muhtemeldir. Çünkü o dönemde paşanın İstanbul'da ikamet edecek bir ev bulunmamaktadır. Paşaya verilen evin Atatürk'ün evinin karşısında olması da dikkat çekici bir detaydır.

hediye olmasından dolayı söz konusu meblağın Maliye Tahsilat Şubesi'nce ödenmesine karar verilmiştir.¹⁰²

Şükrü Paşa ve ailesi Selanikli olduğu için Lozan Mübadelesi kapsamına girmişler ve ailenin Selanik'teki mal varlığı hesaplanarak Türkiye'de karşılığı verilmiştir. 1924 yılına ait Tasfiye Talepnamesine göre paşanın babasından kalan Selanik'teki ev ve evin arsası 18 parça olarak hesaplanıp üç kardeş (Mehmet, Ethem ve Şükrü Naili Paşa) için üçe bölünmüş ve kardeşlere altışar parça hisse düşmüştür.¹⁰³ Üçe bölünen mirasın toplam bedeli 300 Altın Türk Lirası (3000 Guruş) olmakla beraber Şükrü Paşa'nın payı 100 Altın Türk Lirası'dır. Buna meblağa ek olarak Selanik'teki evin Yunan Hükümeti tarafından iki yıl kullanılması sebebiyle işgal bedeli de eklenmiş ve üç kardeşin payına 33'er Altın Türk Lirası daha ilave edilmiştir. Tasfiye Talepnamesine göre miras hesaplanırken Şükrü Naili Paşa'nın İsmail adlı kardeşi dahil edilmemiştir. Bir diğer dikkati çeken husus ise paşanın o tarihte hayatta olmayan Mehmet isimli kardeşinin mirasçıları için ayrı bir Tasfiye Talepnamesi istenmesidir. Buradan anlaşılacağı üzere 1924 yılında düzenlenen Tasfiye Talepnamesi sadece Şükrü Naili Paşa ve kardeşi Ethem Bey için geçerlidir.

Miras hesaplandıktan bir yıl sonra 1925 yılında sadece Şükrü Naili Paşa adına tüm miras için yeniden bir Tasfiye Talepnamesi oluşturulup miras devir işlemleri gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁴ Mirasın sadece paşa için hesaplanmasının sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte, kardeşlerinin o dönemde vefat etmiş olma ihtimali düşünülmektedir. Mirasın paylaşılması kapsamında paşaya Büyükkada'dan bir ev tahsis edilmiştir. Bu ev Albayrak Sokak No: 10'dadır. Paşa vefat ettikten sonra büyük oğlu Macit Bey bu evde yaşamaya başlamıştır. Macit Bey'in çocukları bu evde dünyaya gelmişler ve hatta çocuklarının çocukları da burada büyümüşür.¹⁰⁵

¹⁰² Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Şükrü Paşa Hazretlerine Hediye Olunan Hanenin Hibe Vergisi Hakkında" Başlıklı Belge, 09.02.1928.

¹⁰³ BCA, 21.10.1924, 415-375.

¹⁰⁴ BCA, 06.07.1925, 390-206.

¹⁰⁵ Macit Bey'in kızları Nilüfer ve Ülker Hanımlar bu evde büyümüşlerdir. Daha sonra Nilüfer Hanım'ın kızı Defne Hanım da bu evde büyümüşür. Bkz. Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

Şekil 2.17. Şükrü Naili Paşa'nın Büyükkada'daki Evinin Şimdiki (2022) Hali

2.8. “Gökberk” Soyadını Alışı

1934'te Soyadı Kanunu çıkarıldığı zaman tüm vatandaşlara bir süre tanınarak kendilerine uygun soyadı bulmaları istenmiştir. Bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa'ya “Atatürk” soyadı verilmiştir. Çocukluk arkadaşı olan Şükrü Naili Paşa ve Mustafa Kemal Paşa, Soyadı Kanunu'nun kabul edildiği tarihten sonraki bir gün kendi aralarında sohbet ederlerken Mustafa Kemal Paşa Şükrü Naili'ye hitaben, gözlerinin kendisi gibi mavi olduğunu ve sert bakışlara sahip olduğu söylemiş; bu yüzden de mavi gözlü ve sert bakışlı anlamına gelen “Gökberk” soyadının ona yakışacağından bahsetmiştir.¹⁰⁶ Şükrü Naili Paşa da “Siz nasıl buyursanız Paşam” şeklinde cevap vererek kendisine Gökberk soyadını almıştır.¹⁰⁷

2.9. Harf İnkılabına İlgisi

Şükrü Naili Paşa, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni inşa ederken yaptığı inkılaplara destek vermiş ve bu inkılapları kişisel hayatında uygulamaya koymuştur. Bu bağlamda Şükrü Naili Paşa Harf İnkılabı'nın tüm evrelerinde aktif olarak rol almıştır. Mustafa Kemal, Harf İnkılabı'ndan iki ay evvel Dolmabahçe Sarayı'nda yeni alfabeye ilgili mebuslara bir konferans vermiş ve

¹⁰⁶ Emrah Erdoğan, “Şükrü Naili Gökberk”, s. 32. Ayrıca bkz. Batır, “Şükrü Naili Paşa ve Bursa'nın Kurtuluş Günü Hatıratı”, s. 69-70.

¹⁰⁷ Emrah Erdoğan, “Şükrü Naili Gökberk”, s. 32. Ayrıca bkz. Batır, “Şükrü Naili Paşa ve Bursa'nın Kurtuluş Günü Hatıratı”, s. 69-70.

bu konferansta birtakım kararlar alınmıştır.¹⁰⁸ Bu konferansa 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa da katılmıştır.

Mustafa Kemal, yaptığı her inkılabın gerekçelerini halka bizzat kendisi anlatmış ve uygulamalı gösterimlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal, bir gün Söğütlü Yatı'yla gezintideyken sohbet Harf İnkılabı'ndan açılınca Türk halkının okuma yazma bilmemesinin nedeninin Arap harfleri olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹ O sırada bunu duyan Şükrü Naili Paşa, halkın okuma yazmayı öğrenememesiyle ilgili şu anısını anlatmıştır:

-Kıtaatı teftiş ederken bir Türk neferine sordum: 'Okuma yazma öğrendin mi?'
-Harfleri belledim, ama bir türlü ekleyemiyorum!' cevabını verdi.
-Petrukeli' bir başka nefere aynı suali sordum:
-Vallahi hemşeri, baktım, baktım, **göremedim** gitti.' dedi.¹¹⁰

Harf İnkılabı kabul edildikten sonra basın organlarından biri olan gazeteler de bu yeniliğe destek vermiş ve halk için bu durumu eğlenceli hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda Cumhuriyet Gazetesi bir yarışma düzenlemiştir. Dönemin ünlü yöneticilerinin fotoğrafları silik bir biçimde gazetede basılarak halktan bu kişileri tanıyıp isimlerini fotoğrafla birlikte gazeteye yollamaları istenmiştir.¹¹¹ Gazetede fotoğrafı basılan yöneticilerden biri de Şükrü Naili Paşa'dır.

Şükrü Naili Paşa, Harf İnkılabı'ndan sonra neşrettiği tüm evrakını yeni Türk alfabesiyle yazmaya çalışmıştır. Paşadan kalan belgelerin bir kısmı, Harf İnkılabı'ndan sonra, yeni alfabeye yazılmıştır. Paşa, tüm evraklarını yeni alfabeye yazabilmek için Türkçe gramer öğrenmeye çabalamıştır. Paşanın bu çabasının bir sonucu olarak kendisinden kalan şahsi eşyalarının içinde "Şükrü Naili Gökberk" imzalı iki adet "Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu"¹¹², bir adet de "Türkçe Gramer Kitabı"¹¹³ bulunmaktadır.

¹⁰⁸ Çağlar, Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları, ss. 68-69.

¹⁰⁹ Sevinç Yılmaz, "Celal Sahir Erozan ve Falih Rıfkı Atay'ın Kaynaklarda Rastlanmayan Bir Eseri: Yeni Kitap", *Turkish Studies*, Volume 5/4, 2010, pp. 1641.

¹¹⁰ Yılmaz, "Celal Sahir Erozan ve Falih Rıfkı Atay'ın Kaynaklarda Rastlanmayan Bir Eseri: Yeni Kitap", p. 1641.

¹¹¹ Nuray Özdemir, "Yeni Türk Alfabesi'nin Kabulü Sonrasında Türkiye'de Gazete Promosyonları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2018, s. 143.

¹¹² Türk Dili Araştırma Kurumu, *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, No: 13, Devlet Basımevi, İstanbul Mart-1935.; Türk Dili Araştırma Kurumu, *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, No: 14, Devlet Basımevi, İstanbul Temmuz-1935.

¹¹³ M. Baha, *Yeni Türkçe Gramer*, Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1932.

2.10. Kişiliği

Şükrü Naili Paşa gerek askerlik gerekse siyasi hayatında çalışma arkadaşları tarafından sevilen, saygı gösterilen ve sözü dinlenen bir kişi olmuştur. Bu kapsama örnek olarak paşaya yazılan bir mektupta kendisine “Üçüncü Kolordu Zabitanının pek sevdiği ve candan hürmet beslediği aziz ve muhterem kumandan” şeklinde hitap edilmesi gösterilebilmektedir.¹¹⁴ Yine kendisinden kaynaklarda “Temiz seciyeli ve mert huylu bir asker” olarak bahsedilmesi paşanın kişilik özelliklerini gözler önüne sermektedir.¹¹⁵ Bunlara ek olarak paşanın alaturka müzikten hoşlandığı, Cumhuriyet kurulduktan sonra davetlere ve balolara katılmaktan zevk aldığı, Büyükkada Yat Kulübüne üye olduğu, iki yabancı dil bildiği (Almanca-Fransızca), yeni Türk Alfabetine ilgi gösterdiği bilinmektedir. Şükrü Naili Paşa gerek Osmanlı Devleti’nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde komutanlık yaparken görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmiş ve astlarına-üstlerine daima sevgili ve saygılı olmuştur.

2.11. Kendisinin ve Ailesinin Sağlık Durumu

Gökberk ailesi, paşanın hayatta olduğu zaman ve sonrası da dahil olmak üzere birtakım sağlık problemleri yaşamıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere paşanın eşi Nazire Hanım, rahim kanseriyle uzun yıllar mücadele etmiştir.

Bir başka hastalıkla mücadele eden kişi de paşanın kızı Saadet Hanım’dır. Saadet Hanım zatülcenp hastası olduğu için gençlik yıllarında birtakım tedaviler görmüş, hatta bu sebeple liseyi tamamlayamadan bırakmak zorunda kalmıştır. Bu nedenlerle Şükrü Naili Paşa, 1926’da kızı Saadet Hanım’ı tedavi ettirmek üzere Avrupa’ya gitmek için kendisine diplomatik (siyasi) pasaport verilmesi hususunda Hariciye Vekaletine ricada bulunmuştur.¹¹⁶ Paşanın bu ricası, Hariciye Vekaleti tarafından uzun bir süre sonra 9 Eylül 1928’de onaylanabilmiştir.¹¹⁷ Pasaport onayladıktan bir gün sonra 10 Eylül’de Şükrü Naili Paşa’ya Avrupa’da tedavi masraflarını karşılayabilmesi için 2000 lira gönderilmiştir.¹¹⁸ Bu miktarın dönemine oranla düşünüldüğünde dolgun bir miktar olduğu ifade edilebilir. Pasaportun ilk

¹¹⁴ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “Üçüncü Kolordu Kumandanı Muhterem Şükrü Naili Paşa Hazretlerine” Başlıklı Mektup, 19.09.1928.

¹¹⁵ İbrahim Alaeddin Gövsa, *Meşhur Adamlar (Hayatları-Eserleri)*, haz. Sedat Simavi, C. 4, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1933-1936, ss. 1498-1499.

¹¹⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *HR. İM*, 11.08.1926, K. 255, G. 42.

¹¹⁷ BOA, *HR. İM*, 09.09.1928, 30-56.

¹¹⁸ BOA, *HR. İM*, 10.09.1928, 4-21.

sayfasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin dost ve müttefik olduğu ülkelerin asker ve siyasi makamlarından Şükrü Naili Paşa ve kızı Saadet Hanım'a geçiş serbestisi verilmesi hususunda bir rica yazısı yer almaktadır.¹¹⁹ Paşa ve kızı, bu pasaportu kullanarak Bulgaristan, Hırvatistan, İsviçre, Fransa, Macaristan, Almanya, Avusturya, Slovenya, İtalya, Marsilya ve Belçika'yı ziyaret ederek tıbbi çare aramışlardır.¹²⁰ Pasaportta yer alan "02.11.1928'de Edirne Polis Müdüriyeti Hudut Ser Komiserliğine geldikleri görülmüştür." ifadesinden, yaklaşık 1 ay süren bu gezinin son bulduğu ve Türkiye'ye giriş yaptıkları anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bu seyahat, Saadet Hanım'da derin izler bırakmış ve bu seyahatten kaynaklanan mutluluğu unutamamıştır.

Paşa, ailesinin yanı sıra kendi sağlığına da dikkat eden bir kişi idi. Aile içi mektuplaşmalardan aile doktorlarının Prof. Nazım Şakir olduğu anlaşılmaktadır. Paşadan kalan belgelerin arasında Prof. Nazım Şakir'in kendisine yazdığı reçeteler ve ilaç prospektüsü yer almaktadır. Bu reçetelere bakılarak paşanın göz problemi yaşadığı ve bu yüzden de göz damlası kullanmak durumunda kaldığı ifade edilebilmektedir.¹²¹ Bu belgelerin haricinde paşaya ait olan ve Gülhane Tatbikat-ı Askeriye Tatbikat Mektebi ve Seririyatı'ndan verilen sağlık tahlilinin sonuç belgesi de bulunmaktadır. Bu belgede tıbbi terimler olduğu için belgenin orijinal hali Ek-5'te verilerek okuyucunun yorumuna bırakılmıştır.

2.12. Vefatı

Edirne'nin 25 Kasım 1922'de düşman işgalinden kurtuluşu, o günden itibaren her yıl bayram olarak kutlanmaktadır. 49. Fırka ile Edirne'de mücadeleler vermiş ve zaferler kazanmış olan Şükrü Naili Paşa için Edirne şehri ve halkı, yaşamı boyunca önem arz etmiştir. Bu sebeple, paşa öldüğü güne kadar kesintisiz her yıl Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na iştirak etmiştir.¹²²

¹¹⁹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Diplomatik Pasaport*.

¹²⁰ *Diplomatik Pasaport*.

¹²¹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Reçete*.

¹²² *Haber*, "İstanbul Saylavı Kıymetli General Şükrü Naili'yi Ölüm Aramızdan Aldı", 26 İkinciteşrin 1936, s. 7.

Şekil 2.18. Şükrü Naili Paşa Edirne'nin Kurtuluş Etkinliklerinde (25 Kasım 1931)

Paşa, bu kapsamda 1936 yılındaki kutlamalara katılmak üzere 25 Kasım'da Edirne'de hazır bulunmuştur. Arkadaşlarıyla konuştuğu bir sırada “Artık ihtiyarladık. Seyahat güç oluyor. Buna rağmen sevgili Edirne'nin bayramına iştiraktan kendimi menedemedim.” diyerek Edirnelilere ve Edirne'ye olan sevgisini dile getirmiştir.¹²³ Ankara'dan gelen mebusların ve Trakya'nın muhtelif yerlerinden gelen konukların iştirakiyle saat 10'da başlayan tören, çeşitli şahısların coşkulu nutuklarıyla gün boyu devam etmiştir.¹²⁴ Paşa, törenin ardından Edirne Valisi Osman Şahinbaş'ın konutundaki toplantıya iştirak ettiği sırada Trakya Umum Müfettişi General Kazım Dirik ve mebuslarla oturup konuşurken midesine giren ağrının ilk etapta geçici olduğunu düşünerek konuşmasına devam etmiş; ardından şiddetlenen sancı karşısında “Bana bir fenalık geldi” diyerek rahat bir koltuğa oturmuşsa da biraz sonra bayılmıştır.¹²⁵ Doktorların olay yerine gelip onu muayene ettiği sırada son dakikalarını yaşayan Şükrü Naili Paşa'nın kalp krizi geçirdiği anlaşılmıştır.¹²⁶ Olaya tanıklık eden ve gazetecilere bilgi veren Mebus Cevdet Kerim, paşaya fenalaştıktan sonra acilen doktor müdahalesi yapıldığını, muhtelif şırıngalar vurulduğunu ancak aksın çok şiddetli olması sebebiyle yapılanların fayda etmediğini ve paşanın 17.30'da

¹²³ *Yeni Asır*, “Büyük Askerin Cenaze Töreni”, 26 Teşrinisani 1936, s. 1.

¹²⁴ *Kurun*, “Yaşlı Bir Bayram-Acı Bir Kayıp”, 26 İkinciteşrin 1936, s. 2.

¹²⁵ *Cumhuriyet*, “Dün Kıymetli Kumandan Şükrü Naili'yi Kaybettik”, 26 Kasım 1936, s. 1.

¹²⁶ *Cumhuriyet*, “Dün Kıymetli Kumandan Şükrü Naili'yi Kaybettik”, 26 Kasım 1936, s. 1.

hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.¹²⁷ Ölmeden önceki son sözü “Arkadaşlar fenalaşıyorum.”¹²⁸ olan paşanın, General Kazım Dirik ile Edirne’nin güzelliğiyle ilgili sohbet ederken “Ölsem bile Edirne’de ölmek isterim.”¹²⁹ demesi, talihinin garip bir tecellisi mahiyetindedir. Bilinen hiçbir sağlık problemi yokken aniden vefat etmesi şaşkınlık yaratmıştır.

Şekil 2.19. Paşanın Ölmeden 3 Ay Önce Berlin’de Oğlu Macit Bey ve Gelini Zahide Hanımla Çektirdiği Son Fotoğraf.¹³⁰

Paşanın ölüm haberi acilen telgrafla Ankara’da Vekiller Heyeti toplantısında bulunan Atatürk ve İsmet İnönü’ye bildirilince toplantı salonunda derin bir teessür oluşmuştur.¹³¹

2.12.1. Edirne’deki Cenaze Töreni ve İstanbul’a Nakli

Şükrü Naili Paşa, Edirne’de vefat ettiği için onun adına ilk tören bu şehirde yapılmıştır. Cenaze töreni, programa göre saat 15.00’da paşanın Memleket Hastanesinden alınmasıyla başlayacak ve paşa el üstünde vagona götürülecektir.¹³² Cenaze törenine birçok asker ve devlet adamı iştirak edecek ve o vakitte dükkanlar kapalı olacaktır.

¹²⁷ *Son Posta*, “Büyük Bir Kayıp” 26 İkinciteşrin 1936, s. 8.

¹²⁸ *Son Posta*, “Büyük Bir Kayıp” 26 İkinciteşrin 1936, s. 8.

¹²⁹ *Haber*, “İstanbul Saylavı Kıymetli General Şükrü Naili’yi Ölüm Aramızdan Aldı”, 26 İkinciteşrin 1936, s. 7.

¹³⁰ Şükrü Naili Paşa, vefat etmeden kısa bir süre önce Almanya’da okuyan oğlu Macit Bey’in yanına gitmiş ve oradaki doktoralara genel muayene olmuştur. Muayene sonucunda hiçbir probleminin olmadığı belirlenmiştir. Nitekim paşa bu fotoğrafta sağlıklı ve mutlu görünmektedir. Bkz. Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

¹³¹ *Akşam*, “General Şükrü Naili Sekteikalpten Öldü”, 26 Teşrinisani 1936, s. 1.

¹³² *Haber*, “İstanbul Saylavı Kıymetli General Şükrü Naili’yi Ölüm Aramızdan Aldı”, 26 İkinciteşrin 1936, s. 7.

Üzüntülü bir şekilde gözyaşlarıyla şehir istasyonunda başlayan cenaze töreninde General Kazım Dirik, Edirne Mebusu Şeref Aykut, Belediye vekili olarak Doktor Said coşkulu nutuklar yaparak paşaya olan minnettarlıklarını dile getirmişlerdir.¹³³ Ardından cenaze saat 17.30'da Karaağaç'a sevk edilmiş, gece saat 22.30'da da buradan konvansiyonel treni ile İstanbul'a gitmek üzere hareket etmiştir.¹³⁴

2.12.2. İstanbul'daki Cenaze Töreni ve Defnedilmesi

Paşa için İstanbul'da planlanan cenaze törenine göre, paşanın naaşı saat 11.00'da Gülhane'den alınacak, ardından Beyazıt Camii'nde cenaze namazı kılınacak ve oradan Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilecek idi.¹³⁵

Şükrü Naili'nin naaşını Karaağaç'tan beri taşıyan tren, saat 10.20'de Sirkeci Garı'na daha önce görülmemiş bir kalabalığın arasında yaklaşmış ve naaşın başında kımıldamadan bekleyen 4 süngülü asker tarafından trenden indirilip cenaze arabasına yerleştirilmiştir.¹³⁶ Bir şapka, bir paket, bir cüzdan ve bir saat merhum paşanın şahsi eşyası olarak getirilmişti.¹³⁷ Binlerce insan kalabalığı cenaze arabasının arkasından Gülhane Hastanesi'ne doğru yürüdüler. Saat 11.00'da Gülhane'nin bahçesinde toplanan cemaat, İstanbul Kumandanlığı İmamının yaptığı duadan sonra, sırasıyla bir müfreze süvari, matem alameti olarak silahlarının namlularını yere doğrultmuş bir piyade müfrezesi, İstanbul Kumandanlığı Muzikası, muhtelif kişiler tarafından gönderilen çelenklerin taşındığı bir kamyon, cenaze arabası, askeri tıbbiye öğrencileri, askeri inzibat ve polis memurları, bir polis müfrezesi şeklinde dizayn edilmiş cenaze grubunun ardından cenaze namazını kılmak üzere Beyazıt'a doğru yola koyuldu.¹³⁸

Ayasofya, Sultanahmet, Divanyolu ve Çarşıkapısı güzergahıyla Beyazıt Camii'ne gelindikten sonra kalabalık bir cemaat ile cenaze namazı kılındı ve paşanın

¹³³ *Kurun*, "General Şükrü Naili İçin Bugün Şehrimizde Cenaze Töreni Yapılacak", 27 İkinciteşrin 1936, s. 1.

¹³⁴ *Kurun*, "General Şükrü Naili İçin Bugün Şehrimizde Cenaze Töreni Yapılacak", 27 İkinciteşrin 1936, s. 2.

¹³⁵ *Haber*, "İstanbul Saylavı Kıymetli General Şükrü Naili'yi Ölüm Aramızdan Aldı", 26 İkinciteşrin 1936, s. 7.

¹³⁶ *Kurun*, "Değerli Kumandan General Şükrü Naili Dün Gözyaşları Arasında Toprağa Bırakıldı", 28 İkinciteşrin 1936, s. 2.

¹³⁷ *Kurun*, "Değerli Kumandan General Şükrü Naili Dün Gözyaşları Arasında Toprağa Bırakıldı", 28 İkinciteşrin 1936, s. 2.

¹³⁸ *Akşam*, "General Şükrü Naili Gözyaşları Arasında Ebedi Medfenine Tevdi Edildi" 28 Teşrinisani 1936, s. 5.

tabutu cenaze arabasına koyulduktan sonra Beyazıt, Şehzadebaşı, Fatih, güzergahıyla Edirnekapı Şehitliği'ne getirildi.¹³⁹ Defin merasimi, İstanbul Müftüsü Hasan Fehmi tarafından üzüntü verici ama ölçülü bir şekilde yapılan dua ile bitirildi.¹⁴⁰

Şükrü Naili Paşa'nın cenaze törenine asker, devlet adamı, halk ayırt etmeden binlerce kişi katılmıştır. Cenaze törenine katılanlar arasında; General Fahrettin, General Ali Said, mütekit General Cevat, Harp Akademisi Komutanı Ali Fuat, İstanbul Valisi, General Salih, Milli Müdafaa Vekaleti Müsteşarı General Abdurrahman Nafiz, General Osman Tufan, Mebus General Rafet, General Ekrem, General Fehim, İstanbul Deniz Kumandanı erkânı, bütün İstanbul Kumandanlığı erkânı, Ankara'dan gelen mebuslar, Emniyet Müdürü Salih bulunmaktadır.¹⁴¹ Cenazeye katılanlar arasında bulunan ve Şükrü Naili Paşa'nın ölümü anında yanında bulunan Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı, şehitlikte bir nutuk okuyarak duygularını şöyle dile getirmiştir:

Türkün asırlarca Avrupadaki yüksek hatırasının son bir abidesi olan Edirnenin kurtuluş bayramında heyecandan gözyaşı döken Şükrü Naili sen bizi arkadan ağlatıyorsun. Sen mülazımlığından itibaren adım adım ilerledin. Rütben ilerlerken faziletin hizmetlerin de arttı. İstiklal harbinde başkumandan yurdun düşmandan temizlenmesi için bütün kurtarıcı tedbirleri alırken seni şimalde müstakil bırakmıştı. Sen bu itimada layık olduğunu isbat ettin. Sen ahlakın, faziletin ve mertliğin bir kahramanı idin. Sana acırken bir teselli noktası buluyoruz: Türk var olsun. Senin gibi kahramanlar yetiştirerek yerini boş bırakmayacaktır. Sana rahmet olsun...¹⁴²

Bu nutkun ardından gözü yaşlı kalabalık dağılmış ve cenaze töreni sona ermiştir.

¹³⁹ *Akşam*, "General Şükrü Naili Gözyaşları Arasında Ebedi Medfenine Tevdi Edildi" 28 Teşrinisani 1936, s. 5.

¹⁴⁰ *Akşam*, "General Şükrü Naili Gözyaşları Arasında Ebedi Medfenine Tevdi Edildi" 28 Teşrinisani 1936, s. 5.

¹⁴¹ *Akşam*, "General Şükrü Naili Gözyaşları Arasında Ebedi Medfenine Tevdi Edildi" 28 Teşrinisani 1936, s. 5.

¹⁴² *Kurun*, "Değerli Kumandan General Şükrü Naili Dün Gözyaşları Arasında Toprağa Bırakıldı", 28 İkinçiteşrin 1936, s. 2.

Şekil 2.20. Şükrü Naili Paşa'nın Edirnekapı Şehitliği'ndeki Makam Mezarı¹⁴³

Şükrü Naili Paşa, askerler, mebuslar ve halk tarafından çok sevilen, sayılan ve bir kişiliğe sahiptir. Dolayısıyla vefatından sonra ailesine çok sayıda baş sağlığı mektubu ve telgrafı gelmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Şükrü Paşa'nın ailesine çektiği telgrafta “Millî Mücadele'nin en buhranlı ve çetin aylarında ordumuzun safları içinde büyük hizmetler ifa etmiş olan General Şükrü Naili'nin ölümünden dolayı ordu namına büyük teessürlerimi beyan ederim.” diyerek aileye taziyetini iletmiştir.¹⁴⁴ Bu telgraftan başka dönemin TBMM Reisi Mustafa Abdülhalik Renda, Bursa CHP İl Başkanı Şefik Soyer, Yunus Nadi ve ailesi ile kim olduğu belirlenemeyen İfakat Hanım'ın gönderdiği baş sağlığı telgrafları da bulunmaktadır.¹⁴⁵

Paşanın ailesi çok sayıda gelen baş sağlığı mesajlarına üzüntüleri dolayısıyla cevap veremediği için gazeteye aşağıdaki toplu teşekkür ilanı vermeyi tercih etmişlerdir:

¹⁴³ Bir sonraki başlıkta bahsedileceği üzere paşanın mezarı 25 Ekim'de Ankara Devlet Mezarlığı'na nakil edildiği için Edirnekapı Şehitliği'ndeki kabrinin üstünde “Makam Mezarı” ifadesi yer almaktadır.

¹⁴⁴ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, “*Merhum General Şükrü Naili'nin Ailesine*” Başlıklı Telgraf, 28.11.1936.

¹⁴⁵ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Başsağlığı Telgrafları*.

Sevgili zevcim ve babamız general Şükrü Naili Gökberk'in ölümü dolayısıyla taziyette bulunan, cenaze törenine iştirak eden ve çiçek gönderen zevat, müessesat ve kurumlara ayrı ayrı cevap vermeğe derin teessürümüz mâni olduğundan teşekkürlerimizin iblağına sayın gazetenizin tevassutunu rica ederiz.

Zevcesi Nazire Gökberk, oğulları Macid, Turgud Gökberk, kızı Saadet Gökberk.¹⁴⁶

2.12.3. Mezarının Ankara Devlet Mezarlığı'na Nakli

İstiklal Harbi'ne iştirak eden komutanlar, vefat ettiklerinde genel olarak kendi memleketleri dahilinde defnedilmişlerdir. Bu durum, 1981'de kabul edilen Devlet Mezarlığı Kanunu gereğince değiştirilmiştir. Kanuna göre, Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği içinde bir mezarlık inşa edilecek ve İstiklal Harbi'ne iştirak etmiş komutanlar arasından Genelkurmay Başkanlığınca belirlenenler bu mezarlığa nakledileceklerdir.¹⁴⁷

Bu kapsamda seçilen komutanlar arasında Korgeneral Şükrü Naili Gökberk de bulunmaktadır. Paşa'nın naaşının Devlet Mezarlığı'na nakil işlemleri için Beyazıt Askeri İnzibat Bölge Komutanlığı tarafından 22 Eylül 1988'de oğlu Macit Gökberk'e bir bilgilendirme mektubu gönderilmiş ve Şükrü Naili Gökberk'in naaşının 20 Ekim 1988'de saat 09.00-15.00'da Edirnekapı Şehitliğindeki mezarı açılmak suretiyle Ankara'ya Nakli için tören yapılacağı bildirilmiştir.¹⁴⁸ Paşanın nakil programı tamamen belli olunca 7 Ekim 1988'de 3. Kolordu Komutanlığı tarafından Macit Gökberk'e yine bir bilgilendirme yapılmış ve kendisi 17 Ekim 1988'de 3. Kolordu Komutanlığı'nda yapılacak olan koordinasyon toplantısına davet edilmiştir. Programa göre paşanın naaşı 20 Ekim 1988'de saat 09.00-15.00 arasında Edirnekapı Şehitliği'nden alınarak Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'ne nakledilerek muhafaza edilecek ve 24 Ekim 1988'de burada yapılacak töreni müteakip hava yolu ile Ankara'ya nakledilecek, 25 Ekim 1988'de yapılacak Devlet Töreni ile Devlet Mezarlığı'ndaki ebedi istirahatgâhına defnedilecektir.¹⁴⁹ Bu bilgilere ek olarak Macit Gökberk'in el yazısı olduğu düşünülen bir müsvedde kağıtta 26 Eylül 1988'de Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde askeri törenin yapılacağı, 19 Ekim 1988'de

¹⁴⁶ Akşam, "General Şükrü Naili Gözyaşları Arasında Ebedi Medfenine Tevdi Edildi" 28 Teşrinisani 1936, s. 5.

¹⁴⁷ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Birleşim 81, C. 5, 6 Kasım 1981, s. 51.

¹⁴⁸ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Devlet Mezarlığına Nakledilecek İstiklal Savaşı Komutanları" Başlıklı Mektup, 22.09.1988.

¹⁴⁹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Devlet Mezarlığına Nakledilecek İstiklal Harbi Komutanlarına Yapılacak İşlem" Başlıklı Mektup, 07.10.1988.

mezarlıkta dini törenin yapılacağı ve 20 Ekim 1988’de de saat 09.00 ile 15.00 arasında Mezarın açılacağı bilgisi yer almaktadır.¹⁵⁰

Sonuç olarak Şükrü Naili Gökberk’in naaşı İstanbul’da bulunan Edirnekapı Şehitliği’nden alınarak Ankara’daki Devlet Mezarlığı’na nakledilmiştir. Paşanın bugün bahsi geçen iki mezarlıkta da kabri bulunmaktadır. Ancak paşanın naaşı Edirnekapı Şehitliği’ndeki kabrinde olmadığı için oradaki kabrinin üstünde “Makam Mezarı” ifadesi yer almaktadır.

Şekil 2.21. Şükrü Naili Gökberk’in Ankara Devlet Mezarlığı’ndaki Kabri¹⁵¹

2.13. Şükrü Naili Paşa’nın Siyasi Faaliyetleri

2.13.1. Kırk Kilise Mutasarrıflığı Vekaleti Görevi

Şükrü Paşa, 49. Fırka Kumandanlığı görevi esnasında Edirne Vilayeti Âliyesinin 4 Aralık 1919 tarihli telgraf emri mucibince, 6 Aralık 1919-13 Ocak 1920 tarihleri arasında 38 gün müddetle Kırk Kilise Mutasarrıflığına Vekalet etme görevini üstlenmiştir.¹⁵² Vazifesinin sonunda bu görevi Hilmi Beyefendiye devir ve teslim eden paşa, görevde bulunduğu sırada gerek memurların gerekse ahalinin

¹⁵⁰ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “Cenaze Nakli Programı” Adlı Belge.

¹⁵¹ “Şükrü Naili Gökberk’in Ankara Devlet Mezarlığı’ndaki Kabri”, *Sosyal Paylaşım Sitesi*, <https://twitter.com/HarpCografyasi/status/1168158988904607745>.

¹⁵² Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “Edirne Vilayeti Âlisi” Başlıklı Belge.

takdirlerini ve sevgilerini kazanmış olduğundan, bu durumu bildiren mazbata kendisine teslim edilmiştir. Görevinden ayrılırken bir veda mektubu yazan paşa, satırlarında memurların kendisine olan yardımlarından ve korumalarından dolayı derin bir memnuniyet duyduğunu dile getirmiştir.¹⁵³ Paşanın bu mektubuna karşılık olarak Liva Tahrirat Müdürü Ali Bey ve sair memurlar tarafından kendisine veda nameler kaleme alınarak onun iyi idaresinden, güzel ahlakından ve nezaketinden söz edilmiştir.¹⁵⁴

2.13.2. Şükrü Naili Paşa'nın Mebusluk Görevleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi, ilk döneminden itibaren bünyesinde pek çok mesleğe mensup mebuslar barındırmıştır. Bu mebuslardan birçoğu, o dönemde siyasi kimliklerinin yanı sıra askeri kimliğe de sahiptirler. Bu kapsamda değerlendirilmesi gereken Şükrü Naili, Harp Akademisi'nden mezun olduğu günden itibaren çeşitli cephelerde kurmay başkanlıkları, fırka ve kolordu komutanlıkları yapmış bir askerdir. Ancak TBMM açılınca o da diğer askerler gibi uğruna cephelerde harp ettiği vatanını mecliste temsil etmek istemiş ve bundan dolayı da siyasi hayata atılmıştır.

Şükrü Naili'nin siyasi hayatını iki döneme ayırmak mümkündür. İlk olarak TBMM'nin 2. dönemine mebus olarak giren Şükrü Naili, bu dönemde Kırk Kilise (Kırklareli) halkını temsil etmiştir. İleride anlatılacağı üzere mebusluktan istifa eden Şükrü Naili, emekli olduktan sonra ikinci kez mebus olmayı tercih etmiştir. Şükrü Naili, TBMM'nin 5. dönemine İstanbul'dan mebus olarak girmiş ancak kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Şükrü Naili Paşa'nın ismi, TBMM'nin 2. döneminde meclis zabıtlarına "Şükrü Naili Paşa" olarak işlenirken; 1934'te çıkarılan soyadı kanunundan sonra Gökberk soyadını alan paşa TBMM 5. Dönem meclis zabıtlarına "Şükrü Naili Gökberk" ya da "Şükrü Gökberk" şeklinde işlenmiştir.¹⁵⁵

2.13.2.1. TBMM 2. Dönem Kırk Kilise (Kırklareli) Mebusluğu (1923)

TBMM, kurucu meclis sıfatıyla 1. dönemini ifâ ettikten sonra, ülkenin kalkınmasına yönelik hamlelerin atılması maksadıyla seçimlerin yenilenmesi kararı 1

¹⁵³ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Umum-ı Devair Rüesa-yı Muhteremesine" Başlıklı Mektup.

¹⁵⁴ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Kırk Kilise Mutasarrıf Vekilliğinden Ayrılması Vesilesiyle Paşa Hakkında Yapılan Veda Nameler.*

¹⁵⁵ *TBMM Albümü 1920-1950*, C. 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 125.

Nisan 1923'te meclisçe alınmıştır.¹⁵⁶ Mustafa Kemal, seçimlerin yenilenmesinde esas alınacak bir kısım maddeyi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun temsilcisi olarak halkla paylaşmıştır.¹⁵⁷ Maddeleri benimseyip onaylayan vatandaşlar, bu gruba namzetlik başvurularını yapmışlardır. Namzetlik başvurusunu yapanlardan biri de Şükrü Naili Paşa idi. Paşa'nın 2. dönem mebusluğu için namzetliği 13 Ağustos 1923'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Halk Fırkası adına ilan edilmiştir.¹⁵⁸ Paşa, mazbatasına göre yapılan intihapta Doktor Fuat Bey'den 10 adet fazla rey alarak toplam 178 reyle ilk sırada Kırklareli mebusluğuna seçilmiştir.¹⁵⁹ 13 Ağustos 1923 tarihinde toplanan meclisin üçüncü birleşiminde Şükrü Naili Paşa'nın mazbatasının TBMM Heyet-i Umumisince kabul edildiği¹⁶⁰ kendisine aynı gün bildirilmiştir.¹⁶¹ Şükrü Naili'nin mazbatası tasdik edildiği tarihten itibaren maaşının ödenmesi hususunda idare heyetine bilgi verildiği kendisine 18 Eylül 1923'te bildirilmiştir.¹⁶²

2.13.2.1.1. Askeri Görevinden Dolayı Mecliste İzinli Sayılması

Meclisin 2. döneminde askeri kimliğe sahip mebusların var olduğu daha önce belirtilmişti. Bu şahıslar genel olarak müfettiş, ordu ve kolordu komutanı olarak görev alırken diğer yandan da mebusluk görevini üstlenmişlerdir. Fakat askeri makamları gereği sürekli mecliste bulunamamaları bir süre sonra mecliste tartışmaya neden olmuştur. Özellikle Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, mebus olan askerlere karşı bir tutum sergilemiş ve bu kişilerin aynı anda iki görevi yapmamaları gerektiğini mecliste dile getirmiştir.¹⁶³

Zeki Bey'in bu itirazından sonra mecliste birtakım tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaların neticesinde İzmit Mebusu İbrahim Bey tarafından 19 Aralık 1923'de meclise verilen takirde, orduda görevli bulunan Şükrü Naili Paşa, Ali Fuat Paşa, İzzettin Paşa, Fahrettin Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Cevat Paşa, Kemalettin Sami Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Ali Hikmet Paşa'nın mebusluk görevlerinden izinli

¹⁵⁶ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 3.

¹⁵⁷ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 1, s. 5.

¹⁵⁸ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Başlıklı Telgraf, 13.08.1923.

¹⁵⁹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Mazbata" Adlı Belge, 13.08.1923.

¹⁶⁰ TBMM Z.C., Devre 2, C. 1, 13 Ağustos 1339 (1923), s. 33.

¹⁶¹ "Mazbata".

¹⁶² Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Kırk Kilise Mebusu ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Mirliya Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Adlı Belge, 18.09.1339.

¹⁶³ TBMM Z.C., Devre 2, C. 4, 19 Kanun-ı Evvel 1339 (1923), s. 318-319.

sayılmaları teklif edilmiştir.¹⁶⁴ Daha sonra bu teklif oylanarak kabul edilmiştir. Askeri vazife başında bulunduğu müddetçe izinli sayıldığı haberi paşaya 1 Ocak 1924'te bildirilmiştir.¹⁶⁵ Böylelikle Şükrü Naili Paşa, 3. Kolordu Komutanlığı görevini icra ederken aynı zamanda TBMM'deki mebusluk görevinde izinli olarak gözükmektedir.

2.13.2.1.2. Mebusluktan İstifa Edip Askerliği Tercih Etmesi

TBMM'nin her döneminde çeşitli sebeplerden dolayı bazı mebuslar görevlerinden ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu sebepler genel olarak; istifa, ölüm, atılma vb. şeklinde sıralanabilir. Buna bağlı olarak TBMM'nin 2. döneminde toplamda 47 mebus görevinden ayrılmıştır.¹⁶⁶ Bu ayrılmaların bir kısmı Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Nutuk'ta "Komplo" olarak bahsettiği olayın üzerine gerçekleşmiştir.

Bu dönemde Refet Paşa (Bele), Kazım Paşa (Karabekir), Rauf Bey (Orbay) ve Ali Fuat Paşa (Cebesoy) başta olmak üzere askerlikte önemli mevkilerde bulunan şahsiyetler birer birer askerlikten istifa ederek mecliste aktif rol almaya başlamışlardır.¹⁶⁷ Bahsi geçen şahsiyetler, daha sonra birleşerek Türkiye'nin ilk muhalefet partisini, yani Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuracaktır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bahsettiği komplonun önüne geçmek adına orduda önemli görevlerde bulunan 7 paşaya mebusluk görevlerinden istifa etmeleri için 30 Ekim 1923'te ricada bulunmuştur. Bu paşalardan birisi de 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'dır. Mustafa Kemal, bu yedi paşaya çektiği şifreli rica telgrafını Nutuk eserine eklemiştir.¹⁶⁸ Mustafa Kemal'in çektiği bu telgraf, şifresi çözülmüş halde Şükrü Naili Paşa'dan kalan belgelerin arasında durmaktadır. Mustafa Kemal'in Şükrü Naili Paşa'ya çektiği telgrafın orijinal hali aşağıdaki gibidir:

Ankara
1340/10/30
Şükrü Naili Paşa Hazretlerine

¹⁶⁴ TBMM Z.C., Devre 2, C. 4, 19 Kanun-ı Evvel 1339 (1923), s. 324-325.

¹⁶⁵ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Üçüncü Kolordu Kumandanı ve Kırk Kilise Mebusu Mirliya Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Adlı Belge, 01.11.1340.

¹⁶⁶ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 42.

¹⁶⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009, ss. 576-578.

¹⁶⁸ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 579.

İzzettin Paşa Hazretlerine

1-Bana olan itimat ve muhabbetinize istinaden gördüğüm ciddi lüzum üzerine derhal mebusluktan istifanemenizi telgrafla meclis riyasetine bildirmenizi teklif ederim. Mühim olan vazife-i askeriye bilâkaydüşart hasrı mevcudiyet etmek sebebinin şayan-ı kayıttır.

2-Erkan-ı Harbiye-i Umumiye reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretleri aynı lüzuma mebni teklifim üzerine istifanemesini vermiştir.

3-Üçüncü Ordu Müfettişi Cevad, Birinci Kolordu Kumandanı İzzettin, İkinci Kolordu Kumandanı Ali Hikmet, Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Naili, Beşinci Kolordu Kumandanı Fahrettin, Yedinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Paşalar Hazretlerine yazılmıştır.

4-Telgraf başında keyfiyetten haberdar etmenize müntazırım efendim.

Reisi Cumhuriyet Gazi Mustafa Kemal¹⁶⁹

Şükrü Naili Paşa, çocukluktan arkadaşı olan Mustafa Kemal'e karşı her zaman tam güvenle hareket etmiştir. Bu güveninin bir sonucu olsa gerek, Mustafa Kemal'in bu isteğini sorgulamadan kabul etmiş ve anında Ankara'ya telgrafla istifasını bildirmiştir. Mustafa Kemal, isteğini ilk kabul edenlerden birinin Şükrü Naili Paşa olduğunu belirtip ona teşekkürlerini Nutuk'ta dile getirmiştir.¹⁷⁰ Şükrü Naili Paşa'nın "Mühim olan vazifeyi askeriye bilâkaydüşart hasrı mevcudiyet etmek emeliyle Kırkkilise Mebusluğundan istifa ettiğimi arz eylerim efendim." şeklindeki istifası, 1 Kasım 1923'de toplanan mecliste okunmuş ve alkışlar eşliğinde kabul edilmiştir.¹⁷¹

2.13.2.2. TBMM 5. Dönem İstanbul Mebusluğu (1935)

TBMM'nin 4. döneminin icra edildiği süreçte dünyada Türkiye'yi etkileyebilecek birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere örnek olarak; İtalya'nın faşist yönetimi benimseyerek dünya için tehdit oluşturması, Avrupa kıtasındaki Marsilya faciası dolayısıyla Almanya ve Fransa'nın hareketlenmesi gösterilebilir.¹⁷² Bu olaylara karşı Türkiye'nin hazırlıklı olması gerekçesiyle 5 Aralık 1934'te seçimlerin ay sonunda yenilenmesi kararı alınmıştır.¹⁷³ Bu yeni dönem için yapılacak seçimlere kadınların da katılma hakkı bulunması dolayısıyla ayrıca önem arz etmektedir.

¹⁶⁹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Başlıklı Şifreli Telgraf Çözümü Müsveddesi, 30.10.1924.

¹⁷⁰ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 579-580.

¹⁷¹ TBMM Z.C., Devre 2, C. 4, 1 Kasım 1340 (1924), s. 6.

¹⁷² İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 1.

¹⁷³ Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 1, ss. 1-2.

Şükrü Gökberk, emekli olduktan sonra vakit kaybetmeden mebusluk için TBMM'ye başvuruda bulunmuştur. Seçimlerin ardından mazbatasını 8 Şubat 1935'te alan Şükrü Gökberk, toplam 1625 rey alarak İstanbul'dan mebus olarak seçilmeye hak kazanmıştır.¹⁷⁴ Toplam 1645 müntehibi saniden reylerle iştirak eden 1625 müntehibi saninin tamamı Şükrü Naili Gökberk'e rey vermiştir. Aynı gün Cumhuriyet Halk Fırkası Katib-i Umumiliğinden gelen mektupta Şükrü Gökberk'in İstanbul sayırlığına seçildiği bildirilmiştir.¹⁷⁵

Şekil 2.22. General Şükrü Gökberk'in TBMM Kimliği

Şükrü Naili Gökberk, 1 Mart 1935'te ilk toplantısını yapacak olan TBMM'ye katılmak üzere 25 Şubat Pazartesi akşamı İstanbul'dan Ankara'ya hareket etmiştir.¹⁷⁶ Ankara'ya varan Şükrü Gökberk, 1 Mart 1935'te meclisin ilk toplantısına saat 14.00'da iştirak etmiş ve o ana ait hislerini hatıra defterine şöyle kaydetmiştir:

İki bin senelik şerefli bir mazisi olan asil ve tarihi Türk milletinin bir mebusu ve onun çok temiz bir çocuğu sıfatıyla o gün duymuş olduğum zevk ve iftihara payem yoktur.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Mazbata" Adlı Belge, 08.02.1935.

¹⁷⁵ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "General Şükrü Naili İstanbul Sayırları" Başlıklı Mektup, 08.02.1935.

¹⁷⁶ Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri.

¹⁷⁷ Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri.

Şükrü Naili Gökberk'in mazbatası, meclise katıldıktan altı gün sonra 7 Mart 1935'te mecliste kabul edilmiştir.¹⁷⁸ Şükrü Gökberk, aynı gün meclise Milli Müdafaa Encümeni'ne de seçilmiştir.¹⁷⁹ Bir süre encümen olarak kalan Şükrü Naili, daha sonra Milli Müdafaa Encümeni Reisliği görevinde bulunmuştur.¹⁸⁰

2.13.2.2.1. TBMM 5. Dönemde Kanun Teklifleri Dolayısıyla Söz Alışları

Şükrü Naili'nin meclisteki konuşmalarına dair meclis tutanakları incelendiğinde ilk olarak 4 Ekim 1935'te "Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun" dolayısıyla söz aldığı görülmektedir.¹⁸¹ Şükrü Gökberk, bahsi geçen kanunun tüm maddelerinde "vekil" ismi geçerken bir maddesinde "bakan" olarak yazılması nedeniyle kanun teklifinin encümene havale edilmesini istemiştir.¹⁸² Daha sonra adı geçen kurumun vekili Ali Rana Tarhan'ın da bu duruma dikkat çekmesi üzerine kelime değiştirilerek kanun maddesi onaylanmıştır.¹⁸³

Şükrü Naili Gökberk, mecliste ikinci konuşmasını "Denizaltı Botlarında Kullanılan Gedikli ve Mükellef Küçük Zabıtlarla Efrada Seferde Manevra ve Tatbikatlarda Hazır Gıda Verilmesi Hakkında Kanun Layihası" nedeniyle 20 Kasım 1935'te yapmıştır.¹⁸⁴ Şükrü Gökberk, konuşmasında denizaltı botlarının yanı sıra yeni satın alınan avcı botlarının da donanma envanterine girdiği; bu botlarda mutfak olmadığı ve benzinle çalıştığı için ateş yakmanın yasak olduğu; bu nedenle bu botlardaki askerlere de hazır gıda verilmesi gerektiği hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir.¹⁸⁵ Bu kanun maddesi tartışmasız bir biçimde kabul edilmiştir.

Şükrü Gökberk'in mecliste üçüncü söz alışını 10 Ekim 1936'ya tekabül etmektedir. Bu tarihte yine Milli Müdafaa Encümeni Reisi olarak mecliste bulunan Şükrü Naili Gökberk, "Maaş Kanununun 13, 14, ve 25. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası" dolayısıyla söz almıştır.¹⁸⁶ Şükrü Gökberk uzun yıllar boyunca askerlik tecrübesine sahip olduğu için mecliste askeri konularda faaliyet

¹⁷⁸ TBMM Z.C., Devre 5, C. 1, 1 Mart 1935, s. 18.

¹⁷⁹ TBMM Z.C., Devre 5, C. 1, 1 Mart 1935, s. 26.

¹⁸⁰ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 353.

¹⁸¹ TBMM Z.C., Devre 5, C. 5, 4 Ekim 1935, s. 10.

¹⁸² TBMM Z.C., Devre 5, C. 5, 4 Ekim 1935, s. 10.

¹⁸³ TBMM Z.C., Devre 5, C. 5, 4 Ekim 1935, s. 11.

¹⁸⁴ TBMM Z.C., Devre 5, C. 6, 20 Kasım 1935, s. 96.

¹⁸⁵ TBMM Z.C., Devre 5, C. 6, 20 Kasım 1935, s. 96.

¹⁸⁶ TBMM Z.C., Devre 5, C. 12, 10 Ekim 1936, s. 170.

göstermiştir. Kanunları askeri tecrübelerine dayanarak ve askerlerin haklarına riayet ederek hazırladığı görülmektedir. Bu kapsamda konuşmasında ikametgahlarından talim için ayrılıp başka garnizonlara 45 gün müddetle giden subayların kafaları rahat bir biçimde talimlerini yapabilmeleri için bu subaylara aylık 7.500 lira verilmesi hususunda encümençe karar aldıklarını vurgulamıştır.¹⁸⁷

2.13.2.2.2. Vefat Edişi Dolayısıyla Yerine Başka Bir Mebusun Seçilmesi

Şükrü Naili Gökberk, 26 Ekim 1936'da Edirne'nin Kurtuluş Bayramı münasebetiyle yapılan etkinlikler sırasında geçirdiği kalp krizi sebebiyle vefat etmiştir. Bu haber Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başbakanlık makamına bildirilmiştir. Şükrü Naili'nin vefat edişinin tebliği, 2 Aralık 1936'da TBMM'de İsmet İnönü tarafından okunmuş ve anısı için bir dakikalık saygı duruşu ifâ edilmiştir.¹⁸⁸ Şükrü Naili Gökberk'ten boşalan İstanbul mebusluğuna ise Ziraat Vekaleti Müsteşarı Atıf Bayındır seçilmiştir.¹⁸⁹ İhsan Güneş'in Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939) adlı eserinde vefat eden İstanbul Mebusu Şükrü Naili Gökberk'in yerine Şükrü Ali Ögel'in seçildiği bilgisi yer almaktadır.¹⁹⁰ Ancak bu bilgi hatalıdır. Şükrü Ali Ögel, vefat eden İstanbul mebusu Abdülhak Hamit Tarhan'ın yerine seçilmiştir.¹⁹¹ Bu bilgiler bahsi geçen eserde tablo halinde alt alta verilmiş olduğundan bilgilerin yerlerinin karışması muhtemeldir.

¹⁸⁷ TBMM Z.C., Devre 5, C. 12, 10 Ekim 1936, s. 170.

¹⁸⁸ TBMM Z.C., Devre 5, C. 14, 2 Aralık 1936, s. 3.

¹⁸⁹ BCA, *Vefat eden İstanbul Milletvekili Şükrü Gökberk'in Yerine Atıf Bayındır'ın Seçildiği*, 22.01.1937, 75-495.

¹⁹⁰ Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 2, s. 59.

¹⁹¹ BCA, 16.06.1937, 75-495.

3. ŞÜKRÜ NAILİ PAŞA'NIN ASKERİ FAALİYETLERİ

3.1. Harbiye'den Balkanlara Şükrü Naili

Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle Erkan-ı Harbiye Mektebi'ni bitiren Şükrü Naili, 14 Mart 1902 tarihinde ilk görev yeri olan 3. Ordu'ya bağlı Görice 2. Sınıf Redif Taburuna muallim ve müfettiş olarak atanmıştır.¹⁹² Buradaki görevi 28 Temmuz 1902'de biten Yüzbaşı Şükrü Naili, aynı gün Avlonya 2. Sınıf Redif Taburuna yine muallim ve müfettiş olarak tayin edilmiştir.¹⁹³ Yüzbaşı Şükrü Naili, bu görevini de başarıyla tamamlayarak 13 Eylül 1902 tarihinde bitirmiştir.

İlk iki görev yerinde başarılı olan Yüzbaşı Şükrü Naili, 14 Ekim 1902'de 13. Topçu Alayı 2. Batarya Komutanlığına stajyer olarak atanmıştır. Bu görev ilk komutanlık görevidir. 2. Batarya Komutanlığı görevini 13 Temmuz 1903'e kadar devam ettiren Yüzbaşı Şükrü Naili, bu görevinden sonra 18 Temmuz 1903'te 20. Piyade Alayı 2. Tabur 2. Bölük Komutanlığına atanmıştır.¹⁹⁴ Yüzbaşı Şükrü Naili, 2. Bölük Komutanı olarak görev aldığı sürede Kırçova ve Pirlepe cihetlerinde eşkıyalarla çatışmalarda bulunmuştur.¹⁹⁵ Buradaki başarılarından dolayı 7 Şubat 1904'te Kıdemli Yüzbaşılığa terfi ettirilen Şükrü Naili, bu komutanlık görevini 13 Mayıs 1904'te bitirmiştir. Kıdemli Yüzbaşı Şükrü Naili, bu tecrübelerinin ardından stajını tamamlamaya hak kazanmıştır.

18 Mayıs 1904'te 29. Priştine Redif Fırkası Kurmay Başkanlığına atanan Kıdemli Yüzbaşı Şükrü Naili için bu görev, stajını tamamladıktan sonraki ilk uzun süreli görevdir. Kendisi, 28 Ekim 1907 tarihine kadar yaklaşık 3 buçuk yıl kurmay başkanlık sıfatıyla görevini icra etmiştir. Kıdemli Yüzbaşı Şükrü Naili, 6 Aralık 1907'de Binbaşılığa terfi ettirilmiştir.¹⁹⁶ Binbaşı Şükrü Naili bu terfiin ardından, Rumeli'de türeyen eşkıyanın ortadan kaldırılması için yeniden teşkil edilen takip tugayına bağlı Selanik Alayı'nın 2. Avcı Tabur Komutanlığına 5 Şubat 1908 tarihinde atanmıştır.¹⁹⁷ 2. Meşrutiyet'in ilanında avcı taburları İstanbul'a getirildiği zaman Binbaşı Şükrü Naili de 2. Avcı Taburuyla İstanbul'a gelmiş ve burada adliye

¹⁹² *Tercümeihal Kâğıdı.*

¹⁹³ *Tercümeihal Kâğıdı.*

¹⁹⁴ *Askeri Safahat Cetveli.*

¹⁹⁵ *Tercümeihal Kâğıdı.*

¹⁹⁶ *Askeri Safahat Cetveli.*

¹⁹⁷ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936).*

binasında toplanan Meclis-i Mebusan'ı muhafaza etmekle görevlendirilmiştir.¹⁹⁸ Binbaşı Şükrü Naili, 2. Avcı Tabur Komutanı olarak 13 Nisan 1909'a kadar görevde bulunmuştur.

23 Nisan 1909'da 3. Ordu'ya bağlı 20. Nizamiye Alayı Komutanlığı'na atanan Binbaşı Şükrü Naili, alay komutanlığı görevini 13 Temmuz 1910'a kadar sürdürmüştür.¹⁹⁹ Görevini bitirdikten 1 gün sonra 14 Temmuz 1910'da 10. Köprülü Redif Fırkası Kurmay Başkanlığına tayin edilmiştir.²⁰⁰ Binbaşı Şükrü Naili, bu görevin ardından 1. Kolordunun Serez'de bulunan 14. Nizamiye Fırkası Kurmay Başkanlığı görevine atanarak bu fırkayla Balkan Harbi'ne iştirak etmiştir.²⁰¹ Balkan Harbi ve sonraki harplerdeki faaliyetleri ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

Şükrü Naili Gökberk'in askeri görevlerinin tarihleri, kaynaklarda farklılık göstermektedir. Paşa, askeri görevlerinin yanı sıra milletvekilliği de yapmış olması hasebiyle TBMM kaynaklarında da yer almaktadır. Bundan dolayı Genelkurmay'ın belirtmiş olduğu gün, ay ve yıl ile TBMM'ninki belirgin derecede farklılıklar içermektedir. Bu çalışmada, Şükrü Naili'nin kendisinden kalan şahsi belgelerindeki ve askeri safahatındaki tarihler esas alınmış olup bunun yanı sıra diğer kaynaklardaki farklılıklar da ilerleyen bölümlerde belirtilmiştir.

3.2. Balkan Harbi'nde Binbaşı Şükrü Naili

3.2.1. Balkan Harbi'nin Tarihsel Gelişimi

18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da başlayan değişim ve dönüşümle birlikte çok etnili imparatorluklar yerini tek uluslu devletlere bıraktı. Bu dönüşüm, beraberinde bir zorunluluk olarak devletlerin neredeyse tüm alanlarda reformlar yapmalarını ve yüzyıllardır süren geleneksel yapılarını değiştirmelerini getirdi. Avrupalı devletler bu değişime kendi içlerinden kopan bir durum olması sebebiyle sancılı bir süreçle de olsa ayak uydurabilmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu, ilk etapta Avrupa'da cereyan eden bu gelişmeleri kendi açısında bir sorun olarak görmemiş, duruma ayak uydurmak için çaba sarf etmemiştir.

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Dün Kıymetli Kumandan Şükrü Naili'yi Kaybettik", 26 Kasım 1936, s. 1.

¹⁹⁹ *Tercümeihal Kâğıdı*.

²⁰⁰ *Tercümeihal Kâğıdı*.

²⁰¹ *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)*.

Avrupa ile başlayıp zamanının dünyasını etkileyen ulusçu fikir akımlarının yarattığı problemlerin farkına varan Osmanlı yöneticileri, kurulduğu günden beri çok uluslu geleneksel yapısını bozmayan bu devletin yapısını değiştirmeyi çare olarak görmüşlerdir. Uzun soluklu ve problemleri bir sürecin ardından, devlete tâbi olan vatandaşlara “Osmanlı” kimliği benimsetilmeye çalışılmış fakat bir ölçüye kadar başarılı olunabilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı “tek uluslu devlet” politikasının kesin çözüm olmayacağı, 20. yüzyılın başlarında Balkanlar'da yaşayan etnik unsurların devletin himayesinden ayrılmak istemeleriyle anlaşılmıştır. Yunanistan, Karadağ'ın Sırbistan ve Bulgaristan'ın Osmanlı aleyhtarlığı, diğer devletlerin de destekleriyle Balkan Harbi'ne giden süreçte önemli bir rol oynamıştır. Nitekim 1912-1913 yıllarında yaşanan harbin sonucunda Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki topraklarını kaybetmiştir.

Harbin başlama sebepleri çok yönlü olarak incelendiğinde; Rusya'nın gözünü Balkanlara dikmiş olması ve bu kapsamda faaliyetlerde bulunması, Balkanlar'daki devletlerin bağımsızlık mücadeleleri, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta harp halinde oluşu gibi durumlar neden olarak gösterilebilir. Osmanlı yöneticileri, bu gelişmeleri ilk etapta ciddiye almamış, harbe yönelik hamlelerde bulunmamıştır.²⁰²

Yukarıda bahsedilen gelişmeler neticesinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne 8 Ekim 1912'de harp açma duyurusuyla başlayan Balkan Harbi'ne, Osmanlı halkı da yayın organları vasıtasıyla destek vermiştir.²⁰³ Fakat devletin genel durumuna bakıldığında, girilen harbin beraberinde birçok alanda zorlukları da getirdiği görülmektedir. Zaten ekonomik olarak zor durumda olan Osmanlı Devleti, bu dönemde ordunun ihtiyaçlarını karşılayamamış ve gerekli desteği sağlayamamıştır. Ordunun eğitilmiş ve harp edebilecek durumda olan askerlerinin sayısı 650.000 civarında olup bu miktarın da bir kısmının diğer cephelerde harp edeceği düşünülürse geriye yedi kolordudan az asker kaldığı görülür.²⁰⁴ Savunma esasına dayalı bir ordu düzeni kuran Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki ordusunu Trakya (Doğu) ve Makedonya (Batı) olmak üzere iki cepheye ayırmıştır.²⁰⁵ Bu orduların alt birimlerinden bazıları hiç harbe katılmamış, katılanlar da komutanların yetersizlikleri

²⁰² İsmet Gökçü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 9.

²⁰³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. 9, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 301.

²⁰⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. 9, ss. 306-307.

²⁰⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. 9, s. 310.

ve iletişim eksikliği gibi nedenlerden dolayı başarısız olmuştur. Bu durumundan faydalanan Bulgar ordusu, Osmanlı'nın şark ordusunu önce Pınarhisar-Lüleburgaz hattına, 23 Ekim 1912'de ise Çatalca'ya kadar çekilmeye zorlamıştır.²⁰⁶ Bu durum karşısında ordu, Çatalca'da yeniden teşkilatlandırılarak "Çatalca Ordusu" ismiyle altı kolordu haline getirilmiştir.²⁰⁷

3.2.2. Balkan Harbi'nde Binbaşı Şükrü Naili'nin Faaliyetleri

Şükrü Naili, Balkan Harbi'nin başladığı sırada 5. Kolordu'nun Serez'de bulunan 14. Nizamiye Fırkası'nın Kurmay Başkanlığı görevini yürütmekteydi. Bu firkanın komutanlığını ise Mirliva Galip Paşa yapmakta idi.²⁰⁸ 14 Mart 1911'de 14. Nizamiye Fırkası'na atanan Binbaşı Şükrü, 17 Ekim 1912'ye kadar bu görev gücüyle çalışmıştır. Bu kuvvete atandığı tarihi 15 Ocak 1911 olarak gösteren kaynak da mevcuttur.²⁰⁹ Şükrü Naili, bu fırka ile Balkan Harbi'ne katılmış, harp devam ederken atanacağı Fatih Tümeni'nde ise harp boyunca kalmıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere Çatalca'ya kadar çekilen Osmanlı Ordusu'nun fertlerinden biri olan Binbaşı Şükrü Naili, bu dönemde komutanlığını Tuğgeneral Mustafa Remzi Paşa'nın yürüttüğü Fatih Redif Tümeni'nin Kurmay Başkanı'dır.²¹⁰ Elde edilen çeşitli kaynaklar incelendiğinde kendisinin bu göreve atanma tarihi 14 Aralık 1912 olarak belirlenmiştir.²¹¹ Ancak dönemin koşullarına göre cepheye gitme süresi göz önüne alındığında, göreve başladığı tarih bazı kaynaklara²¹² göre 14 Ocak 1913'ü bulmuşken bazı kaynaklara²¹³ göre ise 25 Ocak 1913'ü bulabilmiştir. Bunlara ek olarak onun Fatih Redif Tümeni Kurmay Başkanlığı'na atanma tarihini önceki görev tarihiyle karıştıran kaynaklar da mevcuttur.²¹⁴

Binbaşı Şükrü Naili, Fatih Redif Tümeni Kurmay Başkanı sıfatıyla İkinci Çatalca Muharebesi'ne katılmıştır. Bu muharebede Binbaşı Şükrü'nün, fırka kurmay

²⁰⁶ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *TDVİA*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 24.

²⁰⁷ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 13.

²⁰⁸ *Tercümeihal Kâğıdı*.

²⁰⁹ *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)*.

²¹⁰ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 30.

²¹¹ *Tercümeihal Kâğıdı*.; Toker ve Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, s. 544.

²¹² Süslü ve Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, s. 59.; Genkur. Bşk., *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s. 93.

²¹³ *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)*.; "İstanbul Sayı 1 Merhum Korgeneral Şükrü Naili Gökberk'in Kısa Hal Tercümesi", *Askeri Mecmua*, S. 104, 1 Mart 1937, s. 153.

²¹⁴ Şükrü Naili'nin Fatih Redif Tümeni Kurmay Başkanlığı'yla bundan önce faaliyette bulunduğu 14. Nizamiye Fırkası Kurmay Başkanlığı görevinin tarihini karıştıran kaynaklar için Bkz; Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, ss. 509-510.; MSB, *Cepheden Meclise*, s. 135.

başkanı olarak yaptığı faaliyetlere dair detaylı bilgiye sahip olmamakla birlikte, Kalikratya cihetlerinde ve Serköprü mevzilerinde görev aldığı kendisine hal tercümesinde görülmektedir. Bu muharebede Binbaşı Şükrü Naili'nin görev aldığı Fatih Redif Tümeni'nin Muratbey Tepesi'ndeki faaliyetlerini bildiren raporlar bulunmaktadır. Bu raporlarda keşif ve gözlemlere dair bilgiler, düşman kuvvetlerinin mevcutları ve bu kuvvetlerin hareketleri yer almaktadır.²¹⁵

Çatalca Muharebelerinde savunma-taarruz esasına dayalı stratejiler uygulanmaya devam ederken Edirne Müstahkem Mevki Komutanı Mehmet Şükrü Paşa, Edirne'yi savunmaya daha fazla dayanamamış ve şehir 26 Mart 1913'de düşmüştür. Yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1913'de Londra Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalmış ve imzalanan bu antlaşmayla harp sona ermiştir. Balkan devletleri, işgal ettikleri bölgeleri aralarında paylaşamadıkları gibi, I. Balkan Harbi'nden en karlı çıkan Bulgar Devleti'nin statüsünü korumak adına saldırgan politikalarda bulunması II. Balkan Harbi'nin başlamasına neden olmuştur. Mevcut halden yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti, Kırklareli'ni ve Edirne'yi geri almıştır. Buranın düşmandan kurtarılması sebebiyle yapılan ileri harekât, 1913 yılının temmuz ayında yapılmış olup hareketin başlangıç noktası Çatalca ve Bolayır'dır. Binbaşı Şükrü Naili, bu harekâta yine Fatih Redif Tümeni Kurmay Başkanı olarak katılmış, fakat bu tarihte tümenin komutanı değiştirilerek göreve Albay Etem (Şehzadebaşı) getirilmiştir. Tümenin kurmayları arasında Yüzbaşı İzzettin (Çalışlar) Bey de bulunmaktadır.²¹⁶ Bu ileri harekât neticesinde 22 Temmuz 1913 tarihinde Edirne geri alınmıştır.

Binbaşı Şükrü Naili'nin Balkan Harbi'ndeki faaliyetlerine genel olarak bakıldığında, 1912-1913 yılları arasında harpte aktif olarak görev aldığı görülür. Belirtilen süre içinde, Cumaibala'nın güneyinde Bulgarlarla; Yeniceivardar'da ise Yunanlarla harp etmiştir.²¹⁷

²¹⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, "Balkan Harbi İkinci Çatalca Muharebesi", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 101, Y. 45, Ankara 1996, s. 36-65.

²¹⁶ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 34.

²¹⁷ *Tercümeihal Kâğıdı*.

3.3. Binbaşı Şükrü Naili Çanakkale Harbinde

3.3.1. Birinci Dünya Harbi'nin Patlak Vermesi ve Çanakkale Cephesi'nin Açılması

18. yüzyılın bitimine doğru İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, hammadde kullanımıyla ve üretilen makinelerle zamanının dünyasındaki “iş gücü” algısını değiştirmiş, devletlere bu güce sahip olma zorunluluğunu getirmiştir. 18. yüzyılın sonlarına kadar geleneksel metotlarla üretim yapan devletler, bu tarihten sonra makine kullanıma önem vererek üretim kapasitelerini ve kalitelerini artırmışlardır. Bu makinelerin kullanımının sürekliliği için gerekli olan hammadde arayışı, devletleri bir sömürgecilik yarışına sürüklemiş ve onların kurulan çeşitli ittifaklarla bir rekabet ortamına girmelerine neden olmuştur. Oluşan bu ortam, tüm dünyayı derinden etkileyecek olan I. Dünya Harbi'ne kadar devam etmiştir.

Devletlerin birbiriyle yarıştığı bu düzende her ülke, dünya çapında çıkacak olan harp ile kendi çıkarlarını gözetmiş ve olayları kendi cephelerinden bakarak yorumlamıştır. Bu kapsamda Almanya, nüfusunun fazlalık kısmını doğuya doğru dağıtarak bu alanlarda sömürgecilik faaliyetlerini yürütmek isterken Fransa ve İngiltere, Almanya'nın bu politikasını kendi güvenlikleri açısından olumsuz yorumlamışlar ve bu devletin güçlenmemesi için ittifak olmuşlardır. Aynı şekilde Almanya ile sınırdaş olan Rusya da kendi güvenliğini düşünmüş ve bu nedenle İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmıştır. İtalya kendi çıkarları için bu gruba dahil olmuş fakat bu süreci gizlilikle yürütmüştür. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise güç kaybını tolere etmek ve Sırbistan'ı yok etmek için bu harbe Almanya'nın safında katılmıştır.

Devletler arasında oluşan bu bloklar, harbin başlangıç fitilini ateşlemek için Avusturya Veliahdı Ferdinand'ın Saraybosna'yı ziyareti sırasında bir Sırp tarafından suikastle öldürülmesini bahane olarak kullanmışlardır. Bu suikastin sonucunda devletler bir dizi harp kararı almış; Avusturya 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a, Almanya 1-3 Ağustos 1914'te Rusya ve Fransa'ya, İngiltere 4 Ağustos 1914'te Almanya'ya harp ilan etmiştir.²¹⁸

Osmanlı Devleti, dünyada oluşan bu tablo karşısında ilk etapta sessiz ve tarafsız kalmayı tercih etmiş, bir yandan da ittifak arayışına girişmiştir. Osmanlı

²¹⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, C. 2, Der Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2019, ss. 11-12.

Devleti'nin ittifak arayışı kapsamında ilk başvurduğu blok İtilâf Devletlerinin dahil olduğu blok olmuş fakat buradan bir netice alınamamıştır. Çünkü İngiltere ve Fransa, zayıf halka olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nin yükünü cephelerde sırtlamak istemedikleri gibi aynı zamanda Osmanlı'ya karşı duruş sergileyen diğer devletleri de gücendirmekten imtina etmişlerdir.²¹⁹

Osmanlı Devleti'nin ittifak arayış çabaları Almanya'da devlet yöneticileri bazında olumlu karşılanırken ordu bazında olumsuz karşılanmıştır. Bu dönemde Almanya, tek başına birkaç devlete harp açarak zor duruma girmiştir. Bu sebeple yükünün bir kısmını Osmanlı Devleti'ne taşıtmak istemektedir. Alman Devleti yöneticilerinin bu düşüncelerine karşın Alman askerleri Osmanlı ordusunun düzensizliğini ve zayıflığını bir yük olarak görmüşlerdir. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin yöneticileri dönemin şartlarını göz önüne bulduklarında Almanya' ile ittifak yapmanın devletin yararına olacağını düşündükleri için bu kapsamda girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucunda iki devlet yöneticileri bir araya gelerek 2 Ağustos 1914'te aralarında bir anlaşma imzalamış, daha sonra da Osmanlı Devleti 12 Kasım'da İtilâf bloğuna harp ilan ederek Almanya safında harbe girmiştir.

Birinci Dünya Harbi, birçok devletin katılımıyla gerçekleştiği için birden fazla cephede cereyan etmiştir. Osmanlı'nın harbe katılımıyla açılan cephelerden biri Çanakkale Cephesi'dir. İtilâf Devletleri, bir araya toplanarak çeşitli nedenlerden dolayı boğazlarda bir cephe açmaya karar vermişlerdir. Bu nedenlere bakılacak olunursa; Osmanlı Devleti'ni saf dışı bırakmak, Rusya ile doğrudan temas kurarak bu devlete lojistik desteği sağlamak, Süveyş Kanalı'nın güvenliğini kontrol altına almak, Rusya'yı Osmanlı baskısından kurtarıp bu devletin kuvvetlerini batıya nakletmek gibi düşüncelerin etkili olduğu görülecektir.²²⁰ İngiliz Bahriye Nazırı Churchill'in bu düşüncelerinin etkili olduğu Londra'daki harp meclisi, Çanakkale Boğazı'nın donanma yardımıyla yarılmasına karar vermiştir. Çanakkale'deki tabyalara bakıldığında top üstünlüğünün düşman kuvvetlerinde olduğu görülür. Osmanlı'nın topları kimi yerlerde 30 yıllıkken İtilâf kuvvetlerinin topları en fazla 10 yıllık idi.²²¹ Bahsi geçen üstünlüklerine güvenen İtilâf Devletleri, Almanların

²¹⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, s. 13.

²²⁰ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, C. 6, TTK Yayınları, Ankara 2011, ss. 3531-3532.

²²¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, C. 3, K. 2, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 50.

Fransa'yı kısa sürede işgal etme planında düştüğü hatanın bir benzerine düşmüşlerdi. Çanakkale Boğazı'nı kolaylıkla ele geçirebileceklerini düşünen bu devletler, karşılarında Türk ordusunun şanlı askerlerini görünce yanılığa düştüklerini anlayacaklardı.

18 Mart 1915'te donanma toplarının ateşlenmesiyle Çanakkale Cephesi'nde harp başlamıştır. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi yanılığa düşen İtilâf kuvvetleri, umdukları sonucu alamamışlardır. Bunun üzerine Çanakkale'ye 25 Nisan'da karadan saldırmaya karar vermişlerdir. Kısa sürede toplanan 75 bin kişilik düşman ordusu, General Hamilton'un emri altında harekate hazırlanmıştır.²²² Osmanlı tarafında ise düşmanın hazırladığı orduya karşı Liman Von Sanders Paşa komutasında 5. Ordu kurulmuştur.

Düşman kuvvetleri ana planlarında, Güney bölgesinde Alçıtepe'yi Kuzey bölgesinde ise Kocaçimen Tepe hattını ele geçirerek Kilitbahir Platosu'na ulaşım Boğaz'ın savunulmasını sağlayan kıyı tabya ve bataryalarını etkisiz hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda bir taraftan Kirte, Alçıtepe ve Kilitbahir'i zorlarken diğer taraftan Arıburnu'ndan girmeyi deneyeceklerdi. Bu yüzden kuvvetlerini bu bölgelere yığacaklardı. Türk tarafında komutanlar askerlerini bu bölgeye yerleştirmek isterken Alman komutanlar sahil kısmında oynak savunma prensibi gereğince çok az birlik bırakarak asıl birlikleri geri planda tutmayı hedeflemiştir.²²³ Aralık ayına kadar devam eden çarpışmalar sonucunda Çanakkale'yi karadan da geçemeyeceklerini anlayan işgal güçleri geri çekilmeye başlamıştır. Özetle, Çanakkale Harbi'yle Türkler, lojistik destek alamayan Rusya'da devrim yaşanmasına, İtilâf Devletleri'nin kontrolündeki sömürge halklarının ayaklanmasına, harbe katılmak istemeyen birçok devletin fikirlerinin değişmesine vesile olmuşlardır.²²⁴

3.3.2. Çanakkale Muharebelerinin Başladığı Sırada Binbaşı Şükrü Naili'nin Bulunduğu Görev Birliği

Balkan Harbi'ne Fatih Fırkası'yla iştirak eden Binbaşı Şükrü Naili, bu görevini 13 Kasım 1913'de tamamlamıştır. Ardından 7. Nizamiye Fırkası Kurmay

²²² Zekeriya Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", *TDVİA*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 206.

²²³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, C. 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s. 53.; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, C. 3, s. 279.

²²⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, C. 6, ss. 3548-3549.

Başkanlığına atanmıştır. Fatih Fırkası'ndaki görevinin bitiş tarihinden 7. Tümen'in Kurmay Başkanı olarak atandığı 14 Mart 1914'e kadar geçen dört aylık süre zarfında hangi birlikte yer aldığı belirlenememiştir.

Binbaşı Şükrü Naili, Çanakkale Harbi başladığında 7. Tümen Kurmay Başkanı olarak görevini icra etmekteydi. Kendisinin bu göreve atandığı tarih safahatında ve diğer kaynaklarda 14 Mart 1914 olarak belirtilirken Askeri Mecmua'da yer alan biyografisinde bu tarih 8 Şubat 1914 şeklinde yer almıştır.²²⁵ Şükrü Naili, bu tümenin kurmay başkanlığı görevini 28 Ekim 1915'e kadar, yani bir sene yedi ay îfâ etmiştir. Çanakkale Harbi boyunca sadece bu birlikte görev almamış, harp devam ederken 50. Fırka Komutanı olarak atanarak farklı cephelerde icraatlarına devam etmiştir.

7. Tümen Çanakkale Muharebeleri başlamadan evve Tekirdağ'da konuşlanmıştı.²²⁶ Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra tümen Tekirdağ'dan hareketle 4 Kasım 1914'te Gelibolu'ya vardı.²²⁷ Bahsi geçen dönemde tümenin komutanlığını Yarbay Mehmet Ali Bey yürütmekteydi.²²⁸

Binbaşı Şükrü Naili, 7. Tümen Kurmay Başkanı olarak Çanakkale Harbi başladıktan 2 ay sonra bu harbe iştirak etmiştir. Burada görev aldığı dönemi üç grupta incelemek mümkündür. Bunlardan ilki, 28 Nisan-13 Temmuz 1915 tarihleri arasında Seddülbahir bölgesindeki Kirte, Kerevizdere ve Zığındere Muharebelerine katıldığı dönemdir.²²⁹ İkincisi, 7 Ağustos-28 Ağustos 1915 tarihleri arasında Kayalı Tepe Mintıka Erkan-ı Harbiye Reisliği dönemidir. Sonuncusu ise 28 Ağustos-28 Ekim 1915 arasında Arıburnu Kuzey Grubu Sol Cenah Erkan-ı Harbiye Reisliği dönemidir. Yukarıda belirtilen tarihlerden anlaşılacağı üzere Şükrü Naili, Çanakkale Harbi'nde farklı bölge ve görevlerde yer almıştır. Kendisi bu harpte 7. Tümen'de görev aldığı için çalışmada bölgesel bazda tümenin faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

²²⁵ İstanbul Saylavı Merhum Korgeneral Şükrü Naili Gökberk'in Kısa Hal Tercümesi, s. 153.

²²⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), *Tarihçeler Kataloğu (T.)*, Kutu No:7, Gömlek No:53, s.12.

²²⁷ ATASE, T., Kutu No:7, Gömlek No:53, s.12.

²²⁸ ATASE, T., Kutu No:7, Gömlek No:53, s.12.

²²⁹ *Tercümeihal Kâğıdı*.

3.3.3. Binbaşı Şükrü'nün Çanakkale Harbi'ndeki Askeri Faaliyetleri

3.3.3.1. 1/2-3/4 Mayıs Gecesi Taarruzları (1915)

Birinci Kirte Muharebesi ile taarruza geçen İngilizler, Yassitepe'den yapılacak kuşatmayla Alçıtepe'yi düşürmeyi planlamışlardır.²³⁰ Fakat bu planları istedikleri gibi gerçekleşmemiştir. Çünkü Türk kuvvetleri, nicel olarak üstün olan İngiliz birliklerine gerek mühimmatla gerekse süngüyle karşılık vermiş ve onların başarıya ulaşmasını engellemiştir. Muhtelif bölgelerde gece ve gündüz süren çarpışmalar sonucunda İngilizlerin düştüğü durum kendi kaynaklarında şu şekilde ifade edilmiştir:

Saat 17.15'te tugaylar ve taburların hepsi birbirine karışmıştır. Asker bitkin bir durumdadır. Fransızlarla 88'nci Tugay, geriye atılmıştır. Solda bulunan hudut alaylarıyla diğer birliklerin ufak tefek parçaları bir tabyanın ateşi karşısında kalmışlardır. Başka bir şekle karar vermediğiniz takdirde, bulunduğum yerde karanlık basıncaya kadar kaldıktan sonra, yeni bir mevzi tutacağım.²³¹

Türkler, İngilizlere karşı elde ettikleri bu başarılarını ani bir taarruzda bulunup kalıcı bir hale getirememiştir. Bundan dolayı İngilizlerin karşı taarruzlarından sonra Türkler de bir taarruzda bulunmak istemiş, bu kapsamda 1/2 ve 3/4 Mayıs gecesi Türk taarruzları gerçekleştirilmiştir. Aslında bu taarruzların yapılmasını Seddülbahir bölgesindeki 7. ve 9. Tümenlerin başına atanan Von Sodenstern istemiştir. Fakat daha birkaç gün önce bu birliklerin başına atanan Von Sodenstern, bölgeyi, birlikleri, mevzileri tanıımıyordu ve yapılacak bu taarruza dair bir hazırlığı yoktu.²³² Buna rağmen taarruzların yapılmasını emretti. Bu taarruzlarda bölge Alçıtepe'nin kuzeyinden ve Kirte'nin batısından Kirte-Seddülbahir yoluna kadar olan hatla ikiye ayrıldı ve bu hattın sağ kesimi 9. Tümen'in, sol kesimi ise 7. Tümen'in emrine verilmiştir.²³³

Binbaşı Şükrü Naili, İngilizlere karşı yapılan bu taarruzlara komutanlığını Albay Remzi'nin (Alçıtepe) yürüttüğü 7. Nizamiye Fırkası'nın Kurmay Başkanı

²³⁰ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 122.

²³¹ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 122.

²³² Yarbay Burhanettin, "Çanakkale Savaşları Notları", *Türk Kurmay Subaylarının Kaleminden Çanakkale Muharebeleri*, ed. Burhan Sayılır, Grafiker Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 5.

²³³ ATASE, T., Kutu No:7, Gömlek No:53, s.13.

sıfatıyla katılmıştır.²³⁴ 7. Tümen bu tarihte birlik olarak; 2 taburdan oluşan 19. Alayı, 26. Alaydan tertip edilmiş karışık bir taburu, 9. Tümeninden alınan bir sahra bataryasını ve Bursa Jandarma Taburu'nu bünyesinde barındırmaktadır. Taarruz düzenine bakıldığında; 21. Alayın sağda, 26. Alay emrindeki 1. Mürettep Tabur'un ortada, Bursa Jandarma Taburu'nun ise solda olduğu görülür.²³⁵ Türklerin karşı taarruz harekâtında Şükrü Naili'nin dahil olduğu 7. Tümen, İngilizlerin 88. Tugayına ve Fransızların 1. Tümenine karşı hücumu geçmek için tertiplendirilmiştir.

Komutan Albay Remzi'nin düzene soktuğu 7. Tümen'in birlikleri, 1 Mayıs gecesi saat 22.00 sularında harekete geçmiştir. Başlangıçta karşı tarafı uyandırmamak adına süngüler kullanılmıştır.²³⁶ Düşman kuvvetleri bu harekate hazırlıklı olsa da ilk etapta etkili bir direniş gösterememiştir. İlerleyen saatlerde Türk kuvvetlerinin, özellikle 21. Alay'ın, etkili bir başarı göstererek Fransız tümenini birçok yerinden sarstığı ve yapılan bu taarruz karşısında Senegalli askerlerin direnemediği görülmektedir.²³⁷ Gece yarısında Salman Deresi-Kanlıdere arasında 2.5 km'lik bir sahada yapılan mücadelede düşman mevzilerine 500-600 metrelik bir girme gerçekleştirilmesine rağmen ihtiyat kuvvetlerinin geç gelmesi nedeniyle ilerleyen saatlerde Türkler tarafından elde edilen başarılı durum onların aleyhlerine değişmiştir.²³⁸ İstemeden de olsa düşman askerlerine hazırlık yapma fırsatı verilmiştir. Durumun ciddiyetine varan düşman komutanlıkları, girme yerine takviye olarak batıdan 88. İngiliz Tugayı'nı, doğudan ise Fransız Tümeni'ni göndererek burada kanlı bir muharebe yaşanmasına neden olmuşlardır. Binbaşı Şükrü Naili, Kanlıdere sırtlarında gerçekleşen bu muharebede Türk askerinin göstermiş olduğu mukavemete şaşkınlık gösteren Alman askeriyle yaşadığı anıyı şöyle anlatmaktadır:

Çanakkale'de Kanlıdere sırtlarında idik. Düşman sabahın dokuzunda ileri hatlarımıza bombardımana başlamıştı. Çok zayıf verdiğimiz görülünce yalnız dört manga kalan kuvvetimizin o siperlerde kalmasını, asıl kuvvetin geri çekilmesi emredilmişti. Altı saat süren aralıksız bir bombardımandan sonra, saat üçte düşman ateşini kesince, ortalığı saran duman tabakası yavaş yavaş dağılıyordu ki süngü takmış bir İngiliz taburunun, duvar halinde hücum ettiğini gördük. Siperlerimiz arasındaki mesafe altmış metre kadar bir şeydi. Biz zannediyorduk ki saatlerle bombardıman ateşi altında kalan ilerdeki o dört

²³⁴ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 67-68.

²³⁵ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915- 4 Haziran 1915)*, C. 5, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2019, s. 224.

²³⁶ ATASE, T., Kutu No:162, Gömlek No:20, Fih: 1-18.

²³⁷ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. D. Bşk., *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915- 4 Haziran 1915)*, C. 5, s. 225.

²³⁸ ATASE, T., Kutu No:162, Gömlek No:20, Fih: 1-18.

mangamız erimiş bitmiştir. Gözlerimiz, birden hayretle açıldı. O siperlerimizden yirmi iki süngü parlamıştı... ve o yirmi iki Türk o gün tam bir tabur düşmanla süngüleştirdi. Tarassut mahallinde, yanımda bir Alman subayı vardı. Çenesi avuçlarının içinde, şaşkın, bana Alman askerlerini nasıl bildiğimi sordu. "Mazbut, muntazam iyi bir asker" cevabını verişim üzerine şahidi olduğu misli az görülen kahramanlık olayının azametile çarpan kalbini yumruğu ile bastırarak: "Hayır..." dedi. Sizi te'min ederim ki bu şartlar altında Alman askeri değil altı saat, hatta yarım saat savaşamazdı. Türklerin cengâver olduklarını işitmişim. Fakat şimdi gördüğüm sahne, bütün söylenenlerin çok noksan olduğunu anlatıyor. Türk askerinin yaman bir kuvvet, harikulade bir yaratılışı olduğuna iman ettim."²³⁹

Gelişen bu olaylar karşısında 7. Tümen'in komutanı Albay Remzi, girme yerini derinleştirme planından vazgeçerek buldukları yeri korumak amacıyla bölge komutanlığından takviye birlik istemiştir. Bu kapsamda girme yerine gönderilen ihtiyat kuvvetleri gece saat 03.00 sularında mevzilere ulaşmışlar fakat düşman baskısı altında dağınık bir şekilde hücumla geçebilmişlerdir. Bu şekilde başarı sağlanamayacağı ve acilen takviye birliği gerektiğine dair gönderilen rapor Güney Bölge Komutanlığı'na saat 03.00'te ulaşmış, komutanlık takviye birliklerin gönderilmesiyle girme yerinin derinleştirilmesini ve bu şekilde başarıya ulaşılmasını istemiştir. Fakat komutanlığın bu isteğinin imkânsız olduğu ortadadır. Çünkü gün ağarmaya başlamış ve birliklerin hücumla geçecek gücü kalmamıştır. Bu nedenle komutanlık yeniden bir emir yollayarak, 9. Tümen'in eski mevziine çekilmesini, 7. Tümen'in de bulunduğu bölgede kalarak girme yerini muhafaza etmesini emretmiştir. Nitekim komutanlığın bu emrinin de gerçekleştirilmesi olanaksız görünmektedir. Sabah olduğunda 21. Alay Komutanı Yarbay Halil'in bölge komutanlığına yazdığı raporda yazdığı ifadeler geceyi özetler niteliktedir:

Alayın erleri diğer birliklere karışmış olduğundan, alaydan ancak 150 kişi toplanabilmiştir. Tabur komutanlarının yaralanarak geriye gönderdikleri öğrenildi. Alayın 1'nci Tabur'unda bir subay, diğer taburunda da iki subay kalmıştır. 3'ncü, 5'nci, 6'ncı, 7'nci, 9'ncü, 11'nci ve 12'nci Bölük komutanları şehit düşmüşlerdir. Diğer subayların ne oldukları henüz tespit edilemedi. Bazı subaylarımızın, 19'ncü Alay birlikleri içerisinde oldukları söyleniyor. Birinci hattaki birliklerimize iki gecedir doğru dürüst yiyecek ve su ikmali yapılamamıştır. Cephane taşıyıcılarının hepsi vurulmuştur. Diğer emirleriniz gelinceye kadar elimdeki 150 kişiyle dayanak noktası olarak cephe yakınında bulunacağım. Beyoğlu Jandarma Taburu ihtiyata yanaşmış olup, durumunda bir değişiklik yoktur. Ağır makineli tüfek bölüğümüzün bir takımı henüz geriye alınmadı. Düşman korkmakta ve bu yüzden ateş muharebesiyle yetinmektedir. Daha önce de arz ettiğim gibi, düşmanın ilerleme gücünde ve isteğinde olmadığı kanısında olduğumu arz ederim.²⁴⁰

²³⁹ *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, S. 1, Türk Petrol Yayınları, İstanbul 1962, s. 76.w

²⁴⁰ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 126.

2 Mayıs sabahı olduğunda Türklerin gece taarruzunun ardından bu defa İngilizlerin taarruzları başlamıştır. Bu taarruzda 7. Tümen'in birlikleri hedef alınmış ve 7. Tümen zor şartlar altında bırakılmaya çalışılmıştır. Öğleden sonraya kadar süren çarpışmalarda birlikler açlık, susuzluk, cephane yetersizliği gibi problemlerle uğraşmıştır. Öğleden sonra çarpışmalar şiddetini azaltmış ve düşman kuvvetleri mevzilerine geri çekilmişlerdir.²⁴¹ 7. Tümen'in birlikleri düşman kuvvetlerinin geri çekilmesi karşısında biraz rahatlasa da tüm bu zorlu şartlara rağmen buldukları mevzilerden bir adım geri atmamışlardır. 2 Mayıs günü yapılan bu taarruz da neticesiz kalmış, her iki tarafta kazandıkları mevzilerini korumayı sürdürmüşlerdir. Bu taarruzlardaki başarılarından dolayı 7. Tümen'e bağlı 19. ve 21. Alayların başarısı tümen komutanlığınca takdir edilmiştir.²⁴²

Güney Grubu Komutanlığı, 1/2 Mayıs gecesi yapılan Türk taarruzlarından b0ir sonuç alınamaması sebebiyle, 3/4 Mayıs gecesi bir kez daha taarruz yapılmasını emretmiştir.²⁴³ Bu taarruz için Albay Remzi ve Kurmay Başkanı Şükrü Naili'nin çabaları sonucunda toplamda yedi bin kişilik bir kuvvet teşkil edilebilmiştir.²⁴⁴ Bu birliklerle gece saat 23.00 sularında sessizce harekete geçen 7. Tümen, sayıca kendisinden birkaç kat üstün olan Fransız birliklerine karşı kanlı bir mücadele vererek çarpışmaya başlamıştır. Taarruz emrinde belirtilen koşullarda, 15. Tümen'in de cephedeki 7. Tümen'e yardım etmesi gerekirken görünüşte cephede sadece 7. Tümen birlikleri vardı. Uzun bir yürüyüşün ardından gece saat 22.00'den sonra cepheye ancak varabilmiş olan 15 tümen, yorgun ve bitkin düşmüş, yürüyüş düzeninden yoksun bir haldeydi.²⁴⁵ Birkaç saat sonra taarruza iştirak etseler de parça parça oldukları için bir netice alınmadığı gibi yüzlerce asker zayıtı da meydana gelmiştir. Çarpışma devam ederken 7. Tümen'in Fransız birliklerinin arasına daldığı ve başarı elde ettiği söylentileri çıksa da sabah ağarırken durumun böyle olmadığı, her iki tarafında yerinde saydığı anlaşılmıştır. Sabah olduğunda düşman donanmaları Türk birliklerini ateşe tutmuşlar ve ağır zayıt vermelerine sebep olmuşlardır. Başarısızlığın sebebi olarak her tümen farklı bir sebep göstermiştir. 7. Tümen, 15.

²⁴¹ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 127.

²⁴² ATASE, T., Kutu No:162, Gömlek No:20, Fih: 1-18.

²⁴³ Yarbay Burhanettin, "Çanakkale Savaşları Notları", s.75.

²⁴⁴ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 128.

²⁴⁵ Burhan Sayılır, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, s. 91.

Tümen'den beklediği yardımı alamadığı için başarısız olduklarını iddia ederken; taarruzun bir diğer birliği olan 9. Tümen ise kendisinden başka bir birliğin cepheye olmadığını iddia etmiştir.²⁴⁶ Yine de her bir tümen maruz kaldıkları çaresizliğe rağmen kendilerinden sayıca fazla olan düşman kuvvetlerine korkulu anlar yaşatmış ve onları tabiri caizse perişan bir vaziyete sokmuşlardır. Buradan anlaşılacağı üzere bu taarruzlarda keşif gücüne önem verilmemiş, plansız davranılmış ve mühimmat bakımından yetersiz kalınmıştır.²⁴⁷

Gün ağardığında zayıyata uğrayan Türk birliklerinin durumu daha net bir biçimde görülmüştür. Normal şartlar altında Von Sodenstern'in geri çekilme emri vermesi beklenirken o, ertesi gece için tekrar taarruz emri vermiş fakat durumun ciddiyetinin sonradan farkına varmış ve Soğanlıdere'ye çekilme emrini vermiştir. Sodenstern, bu başarısızlık üzerine görevden alınarak yerine 15. Kolordu Komutanı Weber Paşa getirilmiştir.²⁴⁸

3.3.3.2. İkinci Kirte Muharebesi

İngilizlerin ve Fransızların, Türk taarruzlarından sonra gerçekleştirdikleri taarruzlarda çok zor duruma düşmeleri üzerine zaman kaybetmek istemedikleri, yine bir taarruz hazırlığı yaptıklarından anlaşılmaktadır. Fakat Weber Paşa, göreve gelir gelmez Türklerin yaptıkları taarruzlardaki tahkimat eksikliğini görmüş ve bu sorunun giderilmesi için büyük bir tahkimat hazırlığına girişmiştir.²⁴⁹

Düşman kuvvetleri, Alçıtepe'yi kesin olarak ele geçirmek için girişecekleri bu harekate takviye olarak Avustralya ve Yeni Zelanda tugayını bölgeye sevk etmiştir.²⁵⁰ Bu kuvvetlerin karşısında yine Seddülbahir bölgesindeki diğer hareketlerde olduğu gibi Türklerin 7. ve 9. Tümen'i bulunuyordu. İstanbul'dan gelen 15. Tümen önceki gün aldığı ağır darbe sonucunda asker mevcudunun yarısından fazlasını kaybettiği için ihtiyatta tutulmuştur. üç gün süren İkinci Kirte Muharebesi boyunca en fazla yıpranan tümen, Binbaşı Şükrü'nün de içinde bulunduğu sol kısımdaki 7. Tümen olmuştur. Sağ kısımdaki 9. Tümen de diğer tümenler gibi mücadelesini başarıyla sürdürmüştür. Fakat 7. Tümen kadar yıpranmamıştır.

²⁴⁶ Sayılır, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, s. 92.

²⁴⁷ Yarbay Mehmet Nihat, "Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi", *Türk Kurmay Subaylarının Kaleminden Çanakkale Muharebeleri*, ed. Burhan Sayılır, Grafiker Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 116.

²⁴⁸ Nihat, "Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi", s. 117.

²⁴⁹ Sayılır, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, s. 92.

²⁵⁰ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 69.

Muharebe anına gelince, ilk olarak saat 12.00'a doğru başlayan İngiliz ve Fransız topçu ateşleriyle parçalanarak Türk mevzilerinde göğüs göğse mücadele devam etmiştir. Düşman kuvvetleri, mevcut sayıları Türklerden fazlaca olan birlikleriyle Binbaşı Şükrü Naili'nin Kurmay Başkanlığı'nı yürüttüğü 7. Tümen'e saldırsalar da bu tümen geri adım atmamış ve düşman kuvvetlerini süngüleriyle geri püskürtmüştür. 7. Tümen, bu harekate korkusuzca savunması damgasını vurarak Çanakkale Harbini destanlaştıran örneklerden biri olmayı başarmıştır.²⁵¹ 6 Mayıs akşamı 7. Tümen komutanı Albay Remzi, Güney Grubu Komutanlığını arayarak durumda herhangi bir değişiklik olmadığını, görevlerine devam ettiklerini gururlu bir ifadeyle bildirmiştir.²⁵² Özetle, İkinci Kirte Muharebesi'nin ilk günü Türklerin etkili savunmalarıyla geçmiş, düşman kuvvetleri umduklarını bulamamışlardır.

7 Mayıs günü yapılan muharebede Fransızlar, birliklerini fazlaca takviye etmiştir. Buna karşılık 7. Tümen safında durumlar iç açıcı görünmemektedir. 7. Tümen, önceki gün yapılan muharebedeki üstün başarısından sonra yorgun düşmüş ve tümenin mevcudu azalmıştır. Bu sebeple grup komutanlığından takviye birlik istenmiş, fakat ihtiyatta bulunan 15. Tümen'in toparlanamamasından dolayı bu istekleri yerine getirilememiştir. Ancak 7. Tümen, bu eksikliklere ve zorluklara rağmen cephedeki yerini almıştır.

7 Mayıs sabahı müşterek harekât prensibince Fransızların karadan, İngilizlerin ise denizden yaptıkları topçu atışıyla başlayan muharebe, öğleden sonra 7. Tümen için daha zorlu bir mücadele halini almıştır. İki taraftan da ateş altında kalan 7. Tümen'in bazı birlikleri geri çekilmek istese de tümen komutanı bu emre karşı çıkmış, birliklerine her ne olursa olsun buldukları mevzii korumalarını emretmiştir.²⁵³ Komutanın bu emri karşısında daha güçlü hisseden birlikler, Fransız ve İngilizlere karşı etkili bir başarı elde etmişlerdir. Öyle ki bu harekate dair anlatılan öykülerden birinde, kolu parçalanarak bir Mehmetçiğin komutanına gelip kolunu kesmesini istediği ve kolunu kestirdikten sonra da cepheye geri döndüğü

²⁵¹ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 136.

²⁵² Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 136.

²⁵³ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 139.

anlatılmaktadır.²⁵⁴ Bu muharebenin sonucunda bakıldığında düşmanın amacına yine ulaşamadığı görülür.

İkinci Kirte Muharebesi'nin son günü olan 8 Mayıs, iki taraf için de diğer günler gibi geçmiştir. Yine harekât planlarında değişiklik olmamış, bu defa İngilizler kuvvetlerinin sayılarını artırmıştır. Harekât devam ederken bir ara 7. Tümen tarafında 83 rakımlı tepe düşman tarafından ele geçirilse de daha sonra kolaylıkla geri alınmıştır.²⁵⁵

Sonuç olarak, İkinci Kirte Muharebesi'nin gerçekleştiği 6-8 Mayıs günlerinde İngilizler ve Fransızlar Türk mevziilerini zorlamışlar, Türkler ise bu mevziileri başarılı bir şekilde savunmuşlardır. Muharebenin bittiği gün iki tarafın ilerleme durumunda bir değişiklik olmazken asker sayısı bakımından ağır kayıplar verdikleri de yadsınamaz bir gerçektir.

3.3.3.3. 9-24 Mayıs Muharebeleri

Binbaşı Şükrü Naili, İkinci Kirte Muharebesi'nden sonra 24 Mayıs'a kadar cereyan eden muharebelere de iştirak etmiştir. Bu muharebeler, 7. Tümen açısından genel olarak mevzi harbi ile geçtiğinden dolayı kayda değer bir gelişme yoktur. Bu günlerde komutanlıklar düzeyinde birtakım düzenlemeler yapılmıştır.

7. Tümen Komutanı Albay Remzi'nin yaralanması bahsedilmesi gereken bir husustur. Çarpışmalar günlerdir devam ederken 7 Mayıs 1915'te Tümen Komutanı Albay Remzi yaralanmış ve onun yerine 19. Alay Komutanı Yarıbay Sabri Bey geçici olarak atanmıştır.²⁵⁶ Ardından birlikleri Rumeli'ye geçen Albay Rafet, 11. Tümen'in komutanlığından alınarak 7. Tümen komutanlığına tayin edilmiştir.²⁵⁷ Bu tayinden sonra Şükrü Naili Bey, yeni komutanıyla birlikte çalışmaya başlamıştır.

7. Tümen, 24 Mayıs'a kadar yaptığı başarılı mücadelelerden dolayı fazlasıyla yorgun düştüğü için ihtiyata alınmış, bu tarihten 14 Haziran'a kadar cepheye 12. Tümen gönderilmiştir.²⁵⁸

²⁵⁴ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi, C. 5, s. 139.

²⁵⁵ Sayılır, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, s. 95.

²⁵⁶ ATASE, *Tarihçeler Kataloğu T.*, Kutu No:7, Gömlek No:53, s.14.

²⁵⁷ Sayılır, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, s. 97.

²⁵⁸ Sayılır, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, s. 105.

3.3.3.4. Üçüncü Kirte Muharebesi

İkinci Kirte Muharebesi'nden sonra morali bozulan İtilâf kuvvetleri Türk tarafınca gerçekleştirilen başarısız genel taarruz ile moral bulmuş ve bu moralini Üçüncü Kirte Muharebesiyle taçlandırmak istemiştir. Türk tarafında bu muharebeye 9. ve 12. Tümenlerin katılması kararlaştırılmıştır. Şükrü Naili'nin görev aldığı 7. Tümen ise yukarıda bahsedildiği üzere Soğanlıdere'de ihtiyattadır. Tümen, bu esnada yaralarını sarmakla ve birliklerini takviye etmekle meşguldür.

Muharebe boyunca düşmanla çarpışan 9. ve 12 Tümen, kahramanca mücadele etmiş ve güçlerini sonuna kadar kullanmıştır. Kirte Muharebesi bittikten bir gün sonra, 9. ve 12. Tümen artık dayanacak gücü kalmadığı için ihtiyata alınmıştır. Bu tümenlerin yerine 7. Tümen, Anadolu'dan gelmiş bulunan 11. Tümen ve Kuzey Grubu'na bağlı 2. Tümen ile birlikte cepheye sokulmuştur.²⁵⁹ Bu değişim, harp esnasında tehlikeli olabileceğinden dolayı 21. Alay Komutanı Yarbay Halil tarafından düşmana sezdirilmeden gerçekleştirilmiştir.²⁶⁰ Bu değişimden sonraki muharebelerde Binbaşı Şükrü'nün birliği aktif olarak görev almıştır. Türklerin ağır ateş altında harp ettikleri cephelerdeki cesur mücadelelerinden Binbaşı Şükrü Naili anılarında şu şekilde bahsetmiştir:

Gene Çanakkale'de... İleri hatta Keçideresinin karşısına, düşman makineli tüfeklerini kurmuş, durmaksızın bu dereyi ateş altına alıyor ve her gün bizden on, onbeş kişiyi şehit ediyordu. bir gün teftişe gittiğim sırada, tabii o dereден geçmek icabetti. Dere başına gelince Alay Kumandanı bana "Bu sırat köprüsüdür, dedi evvela ben geçeyim, sonra siz." ve bu kırk adım kadar mesafeyi, hızla koşarak geçti. Ben de öyle koşarak geçtim. Düşman ateş ediyor, makineli tüfekleri işleyip duruyordu... bir de arkama döndüm baktım ki; bir Mehmetçik, ellerindeki bakraçlarla ateşe hiç aldırmadan, ağır ağır geliyor. "Koş vurulacaksınız!.. Koş!.." diye bağırdım. Sesimi işitmemiş gibi, hiç istifini bozmadı. Nihayet yanıma yaklaşınca, niçin koşmadığını sordum. Ne cevap verse beğenirsiniz? Bakınız ne dedi. "Koşsam, bakraçlardaki bakla çorbası dökülür arkadaşlarım aç kalırlar... düşmandan korkulmaz kumandanım!..."²⁶¹

Üçüncü Kirte Muharebesi'nin sonucu Türklerin lehine olmuş, İtilâf kuvvetleri yenilgiye uğratılmıştır.

3.3.3.5. Birinci Kerevizdere Muharebesi

Binbaşı Şükrü Naili, Kerevizdere Muharebesi'nin gerçekleştiği tarihte hâlâ resmi olarak 7. Tümen'de yer almaktadır. Fakat bu muharebede ve 2. Kerevizdere

²⁵⁹ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 70-71.

²⁶⁰ Sayılır, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, s. 111.

²⁶¹ *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, S. 1, s. 76.

Muharebesi'nin bittiği 13 Temmuz 1915 tarihine kadar 11. Tümen'in Kurmay Başkanlığı'nı yürütmüştür.²⁶² Şükrü Paşa'nın 11. Tümen'de görev aldığı belirtilen kaynakların aksine kendisinden arta kalan hiçbir belgede resmi olarak böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Durumun açıklaması olarak bölgedeki birliklerin birbirine karıştığı ve 7. Tümen Komutanı Albay Remzi Alçitepe'nin yaralanmasından sonra emir komutanının değişmesi gösterilebilir. 13 Temmuz'dan sonra yapılan diğer muharebelerde Binbaşı Şükrü Naili, yine 7. Tümen'de görev almıştır.

1. Kerevizdere Muharebesi'nde Fransız ve İngilizlere karşı Türklerin 2. Tümeni ile 12. Tümeni mücadele etmiştir. Yapılan çarpışmalarda Türk tarafı ağır zayıat vermiştir. Bu muharebede de diğerleri gibi karşılıklı kazanımlar mevcuttur.

3.3.3.6. Zığındere Muharebesi

Zığındere Muharebesi'nde düşman kuvvetleri komutanlığını Albay Rafet Bey'in, kurmay başkanlığını ise Binbaşı Şükrü Naili'nin yürüttüğü 11. Tümen'e 28 Haziran 1915'te taarruz etmişler ve bu tümeni zor durumda bırakmışlardır. Tümenin 28 Haziran günü gerçekleştirilen taarruzda Zığındere bölgesinin batı kısmında yer alan Türk mevzileri İtilâf kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir.²⁶³

29 Haziran'da önceki gün düşen Türk mevzilerini geri almak için planlar yapılmış ve bu planların sonucunda 2. Ordu Komutanı Faik Paşa Güney Bölgesi Komutanlığının emrine verilmiştir. Araya diğer komutanlıkları sokmadan doğrudan cephede yer alan birliklere öncülük yapması emredilmiştir. Faik Paşa, planladığı taarruzları 3 Temmuz'a kadar hayata geçirse de düşman kuvvetlerine karşı bir başarı elde edemediği için görevinden alınmıştır. Yapılan muharebelerde yorgun düşen 11. Tümen ihtiyatta bekletilerek yeni birliklerin cepheye sokulması amaçlanmıştır. Sonuç olarak, Zığındere Muharebesi'nde başarısız olan Türk kuvvetleri yeni çarpışmalar için hazırlanmaya başlamıştır.

3.3.3.7. İkinci Kerevizdere Muharebesi

Bir ayı aşkın zamandır devam eden muharebelerin sonunda bölgedeki birliklerin yıpranmaları üzerine, olası yeni bir taarruzdan önce 2. Ordu'dan temin edilecek birliklerle yer değiştirmeleri planlanmıştır. Bu kapsamda Binbaşı

²⁶² Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 72-73.; Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, C. 5, s. 365.

²⁶³ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 74.

Şükrü'nün birliği de geri çekilmek istenmiş ancak bu değişim gerçekleştirilemeden 12 Temmuz'da 2. Kerevizdere Muharebesi başlamıştır. Böylece, perişan bir halde olan 11. Tümen, bu muharebeye katılmış, içinde bulunduğu duruma rağmen düşman taarruzlarını etkisiz hale getirmeyi başarmıştır.

2. Kerevizdere Muharebesi'nin sonucunda Türk birlikleri çok sayıda şehit verse de düşmana yine geçit verilmemiştir. Muharebeden sonra bölgede bulunan 6 ve 7. Tümenler Saros Grubu'na tayin edilmiş, Binbaşı Şükrü'nün birliği ise (11. Tümen) Asya Grubu'na gönderilmiştir.²⁶⁴ Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere bu muharebeden sonra Şükrü Naili, yine resmi birliği olan 7. Tümen'de yer almıştır.

3.4. Makedonya Cephesi'nde 50. Piyade Tümeni ve Yarbay Şükrü Naili

3.4.1. Makedonya Cephesi'nin Oluşumu ve Osmanlı Devleti'nin Bu Cepheye Yardım Göndermesi

Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcından itibaren tarafsızlığına devam eden Bulgaristan, Çanakkale Harbi'nde İtilâf Devletleri'nin yenilgisiyle tarafsızlık fikrini değiştirmiş ve harbe İttifak Devletleri'nin bloğunda girmeyi kabul etmişti. Bulgaristan'ın harbe girmesiyle Almanya ve Avusturya, bu devletle birlik olup 6-7 Ekim 1915 tarihinde Sırbistan'ın işgaline başlamış, bu işgali 27 Kasım'da tamamlayarak Sırbistan'ı mağlup etmiştir.²⁶⁵ İtilâf Devletleri, bu durumun üzerine Sırbistan'dan arta kalan askeri birlikleri bir araya toplamıştır.²⁶⁶ Çanakkale Cephe'sinde uğradıkları yenilgiden sonra bu cephedeki birlikleri Selanik'e yönlendirmişler ve bu birliklerle Bulgaristan'a saldırmışlardır.

Bulgaristan, İtilâf Devletleri'nin saldırısı üzerine Almanya'dan yardım talep etmiş fakat Almanya bu yardım işini Osmanlı'ya iletmıştır.²⁶⁷ Osmanlı Devleti, bu istek üzerine komutanlığını Kurmay Yarbay Şükrü Naili'nin üstlendiği 11.979 asker mevcutlu 50. Piyade Tümeni'ni Makedonya'ya gönderme kararı almıştır.²⁶⁸

3.4.2. 50. Piyade Tümeni Komutanlığı'na Atanması

Binbaşı Şükrü Naili, daha önce de ifade edildiği üzere Çanakkale Cephesi'nde 7. Fırkanın Kurmay Başkanlığı'nı yürütüyordu. Bu cephedeki başarıları üzerine

²⁶⁴ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 78-79.

²⁶⁵ Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *TDVİA*, C. 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 198.

²⁶⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. 9, ss. 499-500.

²⁶⁷ Uçarol, *Şiyasi Tarih 1914-2014*, s. 47.

²⁶⁸ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 181-182.

yarbaylığa terfi etmiştir. Yarbay Şükrü, Çanakkale Harbi devam ederken 50. Fırka Komutanlığı'na aday olmuştur.²⁶⁹ Bu adaylık yetkili makamlarca olumlu karşılanmış ve Şükrü Naili 7 Ekim 1915 tarihinde 50. Fırka Komutanlığı'na atanmıştır.²⁷⁰ Yarbay Şükrü Naili'nin bu göreve atanış tarihini Eylül 1915 olarak gösteren bir kaynak da mevcuttur.²⁷¹

Şükrü Naili, 50. Piyade Tümeni'yle Şile-Anadolu Feneri'nin sahil bölümünde gerçekleşen büyük harbe, 14 Şubat 1916-13 Ağustos 1916 tarihleri arasında iştirak etmiştir.²⁷² İtilâf kuvvetlerinin Makedonya'da açtığı cephede Bulgaristan'ın desteğe ihtiyaç duyulması üzerine Yarbay Şükrü Naili, 12 Eylül 1916'da fırkasıyla bu cepheye gitmek üzere İstanbul'a dönme emrini almıştır.²⁷³

3.4.3. 50. Piyade Tümeni'nin Makedonya Cephesi'ndeki Faaliyetleri

Karargâh merkezi Pozantı'da bulunan 50. Fırka, diğer alaylarıyla tren yolunu kullanarak İstanbul'a intikal etmiştir. Fırka Komutanı Yarbay Şükrü Naili, 18 Eylül 1916'da tümenin eksikliklerinin giderilmesi ve fırka içinde bazı değişikliklerin yapılması yönünde Başkomutanlık Vekaletinden bir emir almıştır.²⁷⁴ Yapılan değişiklikler neticesinde 50. Tümen'in son hali şu şekildedir:²⁷⁵

- 50. Fırka Komutanı: Kaymakam Şükrü Naili (Gökberk)
- 50. Fırka Kurmay Başkanı: Yüzbaşı Tevfik (Bıyıklıoğlu)
- 157. P.A Komutanı: Yarbay Akif
- 158. P.A Komutanı: Binbaşı Nedim
- 169. P.A Komutanı: Yarbay Servet
- 50. Topçu Alayı Komutanı: Binbaşı Sadık
- Sıhhiye bölümü
- İstihkâm bölümü
- Ekmekçi müfrezesi

²⁶⁹ Bu bilgi, Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın 2 Ekim 1915 tarihli günlüğünde mevcuttur. Detaylı bilgi için Bkz. İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaş-Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, ed. Özlem Çekmece, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s.141.

²⁷⁰ Atandığı tarihte hala Çanakkale Cephesi Sol Cenah Mıntıka Komutanlığında görev aldığı için tayin emri bu komutanlığa gönderilmiştir. Bkz. Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Sol Cenah Mıntıka Kumandanlığına" Adlı Belge, 2-4.08.1331.

²⁷¹ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 3, s. 509-510.

²⁷² *Tercümeihal Kâğıdı*.

²⁷³ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 181-182.

²⁷⁴ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Birinci Dünya Harbi- Avrupa Cephesi (Makedonya Cephesi)*, C. 7, K. 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, ss. 25-26.

²⁷⁵ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Avrupa Cephesi (Makedonya Cephesi)*, C. 7, s. 26.; Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 183.

Muhabere takımı
Sahra cephanesi kolu

11.979 insan, 1241 hayvan, 11.320 tüfek ile filinta, 16 top, 12 makinalı tüfek, 137 kılıç ve 190 arabadan oluşan 50. Piyade Tümeni, 21 Eylül 1916 tarihinde başladığı Makedonya Cephesi'ne intikalini 25 Ekim 1916'da tamamlamıştır.²⁷⁶

3.4.3.1. 10-30 Ekim 1916 Tarihli Harekât

Fırkasıyla 10. Bulgar Tümen Komutanlığı'nın emrine giren Yarbay Şükrü Naili, bu tümenden aldığı emre göre; Bulgar Tümeni'nin sorumluluk sahasının orta kısmında bulunarak Lefterya Koyu ile Struma ağzı arasında düşman tarafından yapılması muhtemel olan çıkartmalara engel olacak ve düşmanın Takyanos Gölü ile Orfano Körfezi kıyıları arasında ilerlemesine müsaade etmeyecekti.²⁷⁷ Aldığı bu emir doğrultusunda göreve başlayan Şükrü Naili'nin tümen bünyesinde bulunan 169. Alay'ın Bulgar kuvvetleriyle cephede yer değiştirmesine müsaade etmesi üzerine Bulgar Tümen Komutanlığı, diğer Türk alaylarının da Bulgar kuvvetleriyle yer değiştirilmesini emretmiştir²⁷⁸. Fakat birliklerinin sayısının yetersiz olduğunu düşünen Yarbay Şükrü, bu durumu Türk Başkomutanlığına bildirmiş ve cephede bir seyyar hastane kurulmasını istemiştir.²⁷⁹

Cepheye geldiği günden beri keşif ve gözlemlerine devam eden 50. Tümen Komutanı Şükrü Naili, birliklerine ilk kez 18 Ekim 1916'de toplu emrini vererek birliklerin bu doğrultuda hareket edilmesini istemiştir:

1- Takyanos gölü ile deniz arasında 27. İngiliz Tümeni birlikleri bulunmaktadır. Bu tümenin batısında 10. İngiliz Tümeni ve Asprovalta, Stavros dolaylarında bazı kıta toplulukları vardır.

2- Tümenin batısında 1., doğusunda 2. Bulgar Tugayı bulunmaktadır. Bu tugayların temasta bulunduğumuz birlikleri ise Kavala dolaylarında bulunan 37. Piyade Alayı (bir tabur eksik) ile Doksamboz - Dzanos arasında tertiplenmiş olan süvari müfrezesidir (Türk ve Bulgar süvari bölüklerinden kurulu). 37. Piyade Alayın bir taburu Pravišta' da Bulgar tümeni ihtiyatındadır.

3- Tümenimiz, 10. Bulgar Tümeni emrinde, Doksamboz (dahil) Angista deresi çizisi ile Lefterya koyu (dahil) Pravišta (hariç) çizisi arasındaki bölgeyi savunmakla görevlidir.

4- 66. Makineli Tüfek Bölüğü ile takviyeli 169. Piyade Alayı, tümenin 1. Tugayla olan ara hattı Çayağzı (dahil) Lungar (hariç) Arşaklı (dahil) çizisi

²⁷⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-Avrupa Cepheleeri (Özet)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s. 220.

²⁷⁷ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Avrupa Cepheleeri (Makedonya Cephesi)*, C. 7, s. 28.

²⁷⁸ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Avrupa Cepheleeri (Makedonya Cephesi)*, C. 7, s. 29.

²⁷⁹ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-Avrupa Cepheleeri (Özet)*, s. 222.

arasındaki kesimi berkitecek ve savunacaktır. Bu alay ayrıca, yaklaşık olarak Semaltos, Lakovikia, Lungor mevkilerinden geçen ikinci bir savunma hattı keşfedecek ve tümene bildirecektir.

5- 158. Piyade Alayı (bir tabur eksik), 169. Piyade Alayın sorumluluk sahası doğu kısmı ile tümenin 2. Tugayla olan ara hattı arasında tertiplenerek bölge gözetleyecek ve düşman çıkartmasına engel olacaktır. Alay, icabında 169. Piyade Alayı bölgesinde veya Orfano, Leftera yönlerinde kullanmak üzere Mustenya'da gece ve gündüz hareket edebilecek bir tabur bulunduracaktır.

6- 157. Piyade Alayı 10. Bulgar Tümenin'in ihtiyatı görevini yapmak üzere Angista dolaylarında bulunacaktır. Alay ayrıca Kolçak, Semaltos mevkilerinden geçen bir mevzi keşfederek neticesini bir kroki ile beraber 23 Ekim 1916'ya kadar tümene gönderecektir.

7- 158. Piyade Alayın Arşaklı'daki taburu tümen ihtiyatıdır.

8- 50. Tümen sorumluluk sahasındaki Türk ve Bulgar topçu birlikleri, tümen topçu komutanlığı yapmakta olan Albay Popof'un emrindedir. Albay, topçu sevk ve idaresine ek olarak Türkiye'den gelmesi beklenen topçu için şimdiden gerekli mevzileri ve bütün topçu için Kolçak, Semaltos, Lakovikia, Lungor mevkilerinden geçmek üzere hazırlanacak ikinci savunma hattının topçu mevzilerini ve buralara giden yolları keşfederek sonucunu tümene bildirecektir.

9- İstihkâm bölüğü 169. Piyade Alayının berkitme işlerine yardım edecektir.

10- Sıhhiye bölüğü Semaltos'da, tümen karargâhı Razolivos'da bulunacaktır.²⁸⁰

Verdiği bu emirlerden sonra cepheleri gezen Şükrü Naili, emri altında bulunan birliklerinden cepheleri güçlendirmeleri için çalışmalar yapmalarını istemiştir.

3.4.3.2. Karabayır Muharebesi

Üst komutanlıktan aldığı istihbarata göre İtilâf Devletleri'nin Mesta Nehri batısındaki Kiremitli'ye veya Dedeâğaç'a birlik çıkarmalarının kuvvetle muhtemel olduğunu öğrenen Şükrü Naili, fırkasını bu harekate hazırlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Sonuç olarak, aldığı istihbarat doğru çıkmış ve 31 Ekim sabahı saat 8 civarında düşman topçu birlikleri ateş açmaya başlamıştır. 169. Alay cephelerinde devam eden topçu atışları sonucunda birçok kez cepheyi yarmayı deneyen 80. İngiliz Piyade Tugayı, 50. Tümen'in şanlı askerleri karşısında başarısız olmuştur. Bu muharebede 50. Tümen'in kaybı 90 yaralı, 19 şehit, 4 kayıp ile toplamda 113 kişidir.²⁸¹

3.4.3.3. 1 Kasım-6 Aralık 1916 Harekâtı

1 Kasım'dan 6 Aralık'a kadar geçen sürede kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Bu süre zarfında Türk ve düşman kuvvetleri arasında karşılıklı top atışları olmuştur. Tümen Komutanı Şükrü Naili, Karabayır Muharebesi'nde gördüğü

²⁸⁰ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., Avrupa Cepheleri (Makedonya Cephesi), C. 7, ss. 30-31.

²⁸¹ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-Avrupa Cepheleri (Özet)*, s. 226.

zayıflıklar ile tersliklerin giderilmesi için çalışmalarda bulunarak cepheleri kuvvetlendirme çalışmaları yapmıştır. 2. Bulgar Komutanlığı, bu harekattaki başarısından dolayı tümene “Zafer” ismini vermiştir.²⁸²

3.4.4. 50. Piyade Tümeni'nin Yurda Dönüşü

Makedonya Cephesi'nde karşılıklı top atışlarından başka kayda değer bir gelişme olmazken Türklerin çarpıştığı diğer cephelerde durum böyle değildi. Özellikle İran-Irak Cephesi'ndeki Türk birlikleri çok zor durumda kalmışlardı. Diğer cephelerdeki Türk birliklerinin de durumlarının fenalaşması üzerine Makedonya'daki 20. Kolordu'nun Nisan 1917'de yurda dönmesine karar verilmiştir.²⁸³ Ancak ilk etapta bu emirden 50. Tümen muaf tutulmuştur. Daha sonra Irak Cephesi'ne yardım için tertip edilen 7. Ordu'ya katılması için 50. Tümen de İstanbul'a geri çağırılmıştır. 30 Haziran'da geri dönüşe başlayan 50. Tümen, dönüşünü 25 Temmuz 1917'de tamamlamıştır.²⁸⁴

3.5. İran-Irak Cephesi'ndeki Yıldırım Orduları ve Fırat Grubu'nda Yarbay Şükrü Naili

3.5.1. İngilizlerin İran-Irak Cephesi'ne Askeri Harekatları

Birinci Dünya Harbi'nin başladığı sıralarda İngiliz kuvvetlerinin ilk hedeflerinden biri Basra Körfezi ve Basra şehri olmuştur. İngilizlerin buraya asker çıkarmaktaki amacı, burada Almanya gibi güçlü bir devletin bulunmasını engellemek, Hindistan ile bağlantı kurmak ve bölgedeki zengin petrol kaynaklarına hâkim olmak idi.²⁸⁵ İngiliz birlikleri bu kapsamda 7 Kasım 1914'de bu bölgeye ayak basmışlar ve 21 Kasım' da Basra'yı ele geçirmişlerdir.²⁸⁶

Osmanlı Devleti, bu bölgede yaşayan nüfusun çoğunluğunu Müslümanlardan oluştuğu için burada bir cihat çağrısı yaparak bölge halkından asker toplamayı hedeflemiştir. Bu maksatla kendi kuvvetlerinden az miktarda birliği burada barındırmıştır. Ancak cihat çağrısı Osmanlı Devleti'nin hedeflediği gibi gerçekleşmemiştir. Bu nedenle İngiliz birlikleri güçlü bir direnişle karşılaşmadan Irak'ın içlerine doğru ilerlemişlerdir. İngilizler, Balkan cephelerinde istedikleri

²⁸²Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-Avrupa Cepheleri (Özet)*, s. 228.

²⁸³ Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, s. 48.

²⁸⁴ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Avrupa Cepheleri (Makedonya Cephesi)*, C. 7, s. 53.

²⁸⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih 1914-2014*, s. 42.

²⁸⁶ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, C. 6, ss. 3527-3528.

başarıyı elde edemedikleri için İran-Irak bölgesindeki askeri faaliyetlerine önem vererek prestijlerini artırmayı hedeflemişlerdir. Bu hedefle yola çıkan İngiliz birlikleri, 10 Mart 1917’de Bağdat’ı işgal etmişlerdir.²⁸⁷

3.5.2. Yıldırım Orduları Grubu’nun Kurulması ve 50. Tümen’in Halep’e Gönderilmesi

İngilizlerin Bağdat’ı işgal etmesi, İslam dünyasında Osmanlı’ya karşı olumsuz bir tepki doğmasına sebep olmuştur. Oluşan bu olumsuz durum, harp halinde bulunan bloklar çapında düşünüldüğünde Almanya’yı da etkilemekteydi. Bu nedenle Enver Paşa, yanında bulunan diğer komutanlarla birlikte 24 Haziran 1917’de Halep’te Almanlarla bir görüşme gerçekleştirmiş, Bağdat’ın geri alınması için bir ordu kurma fikrini ileri sürmüştür. Enver Paşa’nın yaptığı bu teklifi değerlendiren Almanya, Bağdat’ın düşüşüyle ortaya çıkan olumsuz durumu kurtarmak ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla “Yıldırım” adında bir ordu kurulmasına karar vermiştir.

Osmanlı Devleti ve Alman Devleti iş birliğiyle kurulacak olan bu ordunun başına Alman General Von Falkenhayn’ın geçirilmesi Enver Paşa tarafından istenmekteydi. Enver Paşa, Yıldırım Ordularını kurma fikrinin sonucunda 15 Temmuz 1917’de bir emir yayınlayarak Balkanlardan gelen birliklerden oluşturulacak 7. Ordu (15. Kolordu ve 3. Kolordu) ile Irak’taki 6. Ordu’nun birleştirilerek Yıldırım Orduları Grubu’nu teşkil edileceğini bir emir yayınlayarak bildirdi.²⁸⁸

Yeni kurulmuş bulunan Yıldırım Orduları Grubu Komutanı General Falkenhayn, Enver Paşa’nın Bağdat’ı geri alma isteğini Sina’daki durumun fenalaşması üzerine geri çevirerek ordunun Sina Cephesi’ne yönelmesini ve buradaki birliklerin 8. Ordu adı altında birleştirilmesini emretti.²⁸⁹ Böylece Yıldırım Orduları Grubu’nun kuvvetleri şu şekilde tertiplendirilmiştir:

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı: Mareşal Von Falkenhayn

Yıldırım Ordular Grubu Kurmay Başkanı: Albay Dommez

6. Ordu Komutanı: Tuğgeneral Halil Paşa (Korgeneral Kut)

²⁸⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, C. 3, K. 3, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 364.

²⁸⁸ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, C. 9, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, ss. 83-84.

²⁸⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, C. 6, s. 3561.

18. Kolordu (14. ve 51. tümenler): Albay Cafer Tayyar (Tümgeneral Eğilmez)
13. Kolordu (2. ve 6. tümenler): Albay Hüseyin Salahattin
50. Tümen (Fırat Grubu): Yarbay Şükrü Naili (Korgeneral Gökberk)
7. Ordu Komutanı: Tuğgeneral Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak)
15. Kolordu (19., 20. ve 24. Tümenler): Tuğgeneral Ali Rıza Paşa (Sedes)
8. Ordu Komutanı: Tuğgeneral Cevat Paşa (Tümgeneral Çobanlı)
20. Kolordu (16., 26. ve 53. Tümenler): Albay Ali Fuat (Korgeneral Cebesoy)
22. Kolordu (3., 7. ve 53. Tümenler): Albay Refet (Tümgeneral Bele)
3. Kolordu (27. Piyade Tümeni, 3. Süvari Tümeni): Albay İsmet (Orgeneral İnönü)
- Alman Asya Kolu (701., 702. ve 703. taburlar): Albay Von Frankenberg:²⁹⁰

Daha önce de belirtildiği üzere, Makedonya’da 3. Ordu’nun emrinde bulunan 50. Tümen Komutanı Yarbay Şükrü Naili, İran-İrak Cephesi’ne gönderilmek üzere önce İstanbul’a çağırılmış idi. 25 Temmuz 1917’de İstanbul’a dönüşünü tamamlayan tümen, Ekim 1917’de Halep’e gönderilmiştir. Burada 3 ay kadar 3. Kolordu Komutanı Miriliva İsmet Bey’in (İnönü) emrinde bulunmuştur.²⁹¹ Daha sonra Yarbay Şükrü, burada bağlı bulunduğu 6. Ordu’nun Yıldırım Orduları Grubu’ndan ayrılması üzerine Fırat Grubu’nda görev almaya başlamıştır.

3.5.3. Fırat Grubu’nda 50. Tümen ve Yarbay Şükrü Naili

İngilizler, Irak’ın coğrafi bölgesinin dağlık oluşu sebebiyle, askeri hareketlerini genelde Fırat Nehri boyunca gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı kuvvetleri, bu nedenle Fırat boyunca savunma yapmak için “Fırat Grubu” adı altında bir kuvvet teşkil etmiştir. Fırat Grubu, İngilizlerin zaferiyle sonuçlanan Remadiye Muharebesi’nden sonra parçalanmış bir vaziyete düşmüştür. Fırat Grubu’nda oluşan bu durumu üzerine 50. Tümen’in 157. Alay’ı Hit’e gönderilmiştir. Alay Komutanı Nazım Bey, bu bölgeye intikal ettikten sonra bölgedeki süvari birliklerinin sayısının yetersiz olduğunu görmüş ve Yıldırım Orduları Grubu’ndan iki süvari bölüğü talep etmiştir.²⁹² Yıldırım Orduları Komutanlığı bu talebi inceledikten sonra 157. Alay’ın Hit bölgesini tek başına koruyamayacağını anlamıştır. Bunun üzerine 12 Ekim 1917’de Yıldırım Orduları Grubu, 157. Alay’ın bağlı bulunduğu 50. Tümen’in,

²⁹⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002, s.494.

²⁹¹ *Tercümeihal Kâğıdı*.

²⁹² Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, s. 405.

savunma için gerekli olan birlikleriyle Meskene'ye kadar karayoluyla, buradan da Şahturlarla Hit'e sevkini emretmiştir.²⁹³ Sevkin hızlı gerçekleşmesi için de Tümen Komutanı Yarbay Şükrü Naili'ye birkaç adet hafif yük otomobili tahsis edilmiştir.²⁹⁴ 18 Ekim'de Hit'e gelen 50. Tümen Komutanı, grup komutanlığından aldığı emirle Fırat Grubu'nun emir-komutasını kendi üstüne almıştır.²⁹⁵ Böylelikle Fırat Grubu 6. Ordu'nun emrinden çıkıp doğrudan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na bağlanmıştır.

Burada faaliyetlerine birkaç ay devam Şükrü Naili'nin yönetimindeki Fırat Grubu, 1 Mart 1918'de tekrar 6. Ordu'nun emrine girerek 2500 asker mevcuduyla Hit tarafında iki hat şeklinde tertiplendirilmiştir.²⁹⁶ Tümen mevcudunun 2500 kişi olması, bir topçu taburu ve 158. Alay'ın Filistin'e gönderilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tümende sadece 157. ve 169. Alaylar hazır bulunmaktadır.²⁹⁷

Coğrafi bakımdan önemli bir konuma sahip olan Hit, İngilizlerin taarruz hazırlıklarını yaptığı bir bölge olma özelliğini taşımaktadır. 50. Tümen'in Hit'e gelmesinin nedeni bu bölgeyi savunmak idi. Ordu Komutanlığı tarafından verilen emirde de bu yönde kararlar alınarak 50. Tümen birliklerin bu bölgede direnmeleri ve ardından Hanbağdadiye bölgesine çekilmeleri istenmiştir. Fakat Yarbay Şükrü Naili, 9 Mart 1918 tarihinde İngilizlerin sayıca fazla olan kuvvetleri karşısında tümenini kuşatılmaktan kurtarmak için Hit bölgesinden Hanbağdadiye'ye çekilmek zorunda kalmıştır.²⁹⁸ Bu zorunluluğa rağmen komutanlık, Şükrü Naili'nin bu hareketini hoş karşılamamış ve emir komutayı deldiği için onu 50. Tümen Komutanlığı'ndan alarak yerine 14. Tümen 3. Alay'ın Komutanı Yarbay Nazmi'yi atamıştır.²⁹⁹ Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı bununla da kalmamış, Şükrü Naili'yi Musul'a çağırarak Divan-ı Harbe vermek istemiştir. Fakat 6. Ordu Komutanı, Şükrü Naili'nin yaptığı bu hareketin zorunluluk dolayısıyla olduğunu,

²⁹³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Yıldırım- Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002, s. 85.

²⁹⁴ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Yıldırım- Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet)*, s. 85.

²⁹⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, C. 4, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 117.

²⁹⁶ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, s. 406.

²⁹⁷ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, s. 406.

²⁹⁸ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 174.

²⁹⁹ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 174.

Hit'te kaldığı taktirde esir düşmesinin kaçınılmaz olacağını Yıldırım Ordularına iletmiş ve affedilmesini rica etmiştir.³⁰⁰ Nitekim 6. Ordu Komutanı'nın öngördüğü gibi 50. Tümen'in başına getirilen Yarbay Nazmi (Solok), 26 Mart 1918'de tümeniyle birlikte kuşatılarak esir düşmüştür.³⁰¹ Bu esareten sonra Fırat Grubu, Mardin'in batısından getirilen Yarbay Cemil tarafından aynı isimle yeniden teşkilatlanmış ve 6. Ordu'nun emrinden alınarak 2. Ordu'ya bağlanmıştır.³⁰²

Şekil 3.1. 50. Tümen Komutanı Yarbay Şükrü Naili Fırat Nehri Kıyısında (14 Mart 1918)

Şükrü Naili, tümen komutanlığından alındığı halde 21 Mart 1918'de bir sene kıdem zammıyla taltif edilmiştir.³⁰³ Bu durum, onun itaatsizlikten değil de gerçekten geri çekilmek zorunda kaldığının ve üstlerinin bunu anlayışla karşıladığının göstergesidir. Şükrü Naili'nin 50. Tümen Komutanlığı'ndan azlediliş tarihinin 15 Mart 1918 olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü kendi askeri belgesinde 50. Fırka Komutanı olarak görevinin sol bulduğu tarih yine 15 Mart 1918 olarak belirtilmiştir.³⁰⁴ İzzettin Çalışlar, hatıralarını yazdığı not defterinde, Yarbay Şükrü Naili'yi 16 Nisan 1918'de "Eski 50. Fırka Kumandanı" olarak nitelemiş ve Halep'te

³⁰⁰ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, s. 407.

³⁰¹ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 174.

³⁰² Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 174.

³⁰³ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Halep'de Ellinci fırka Kumandanı Kaymakam Şükrü Beye" Adlı Belge, 21.03.1334.

³⁰⁴ *Tercümeihal Kâğıdı*.

bulduğunun bilgisini vermiştir.³⁰⁵ Buradan hareketle Yarbay Şükrü'nün İran-İrak Cephesi'ndeki faaliyetlerinin bu tarihlerde bittiği kanısına ulaşılabilir. Nitekim Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'nın ortadan kalkmış ve 50. Tümen'in ilk etapta bağlı olduğu 7. Ordu'nun 3. Kolordu'su Sivas'a gönderilmiştir.

3.6. Edirne ve Kırklareli Bölgesindeki Yunan Harbi'nde 49. Tümen ve Albay Şükrü Naili

3.6.1. 49.Tümen Komutanlığı'na Atanması ve 49. Tümen'in Trakya'ya Sevki

Çanakkale Harbi'nden sonra bu cephedeki Türk birliklerinden bazıları Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na verildiği için bu bölgeyi savunmak amacıyla 5. Ordu'nun emrinde 49., 55., 60. ve 61. Tümenler teşkil edilmiştir.³⁰⁶ Bu tümenler Boğazlar bölgesini düşman işgaline karşı korumakla görevlendirilmiştir. Bu tümenlerden biri olan 49. Tümen'in komutanlığını Şükrü Naili üstlenmiştir.

Yarbay Şükrü Naili, önceki bölümde de bahsedildiği gibi İran-İrak Cephesi'ndeki geri çekilişinin ardından 50. Tümen komutanlığından alınmıştı. Daha sonra askeri faaliyetlerine devam eden Şükrü Naili, 1 Eylül 1917'de Miralaylığa (Albay) terfi ettirilmiş, ardından İran-İrak Cephesi'nden yurda dönerek 1 Haziran 1918'de 49. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmiştir.³⁰⁷ Albay Şükrü'nün 49. Tümen Komutanlığı'na tayin edildiği tarihi 8 Haziran 1918 olarak gösteren iki farklı kaynak³⁰⁸ bulunurken bunlardan başka bir tarihi, yani 15 Ekim 1917'yi gösteren kaynaklar³⁰⁹ da bulunmaktadır.

Albay Şükrü Naili, 49. Tümen ile birlikte 25 Ocak 1918'de 1. Kolordu'nun emrine girmiştir.³¹⁰ Mondros Mütarekesi tatbik edilene kadar tümeniyle Çanakkale'de görev almıştır. Bu görev süresince Balıkesir-Biga civarlarında eşkıya tenkilinde bulunan Albay Şükrü, ayrıca Çanakkale Grup Komutanı Miralay Şükrü

³⁰⁵ Çalışlar, *On Yıllık Savaş-Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, s. 400.

³⁰⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi I- Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 19.

³⁰⁷ *Tercümeihal Kâğıdı*.

³⁰⁸ *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)*.; "İstanbul Sayı 1 Merhum Korgeneral Şükrü Naili Gökberk'in Kısa Hal Tercümesi", s. 153.

³⁰⁹ Tokar ve Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, s. 544.; MSB, *Cepheden Meclise*, s. 135.

³¹⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), *İstiklal Harbi Kataloğu (İ.H.)*, 22 Ocak 1918, Kutu No:276, Gömlek No:69.

Ali Bey'in vekaletini yürütmüştür.³¹¹ Mondros Mütarekesi, tatbik süreci tamamlandıktan sonra 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır. Mütareke hükümlerine göre boğazlar bölgesindeki Osmanlı kuvvetlerinin boşaltılması icap etmektedir. Boşaltılacak kuvvetlerin nereye gönderileceği meselesi gündeme gelince, bu vakitlerde Doğu Trakya'da Osmanlı kuvvetleri adına sadece muhafaza taburlarıyla 31. Alay birlikleri bulunduğu için Harbiye Nezareti bu eksikliğin giderilmesi adına boğazlar bölgesindeki tümenleri buraya naklettirmiştir.³¹² Bu kapsamda, Albay Şükrü Naili'nin komuta ettiği 49. Tümen Kırklareli'ne; bağlı bulunduğu 1. Ordu ise Albay Cafer Tayyar komutasında Edirne'ye yerleştirilmiştir.³¹³ 28 Kasım 1918'de birliklerin yer değiştirilme işlemi tamamlanmış ancak mütareke şartları gereğince er ve subay sayıları azaltılarak cephaneleri depolara yerleştirilmiştir.³¹⁴ Böylece Doğu Trakya Bölgesi, içi boşaltılmış barış garnizonları tarafından muhafaza edilecek bir vaziyete getirilmiştir.

Mayıs 1919'a kadar bölgede pasif olarak bulunan barış garnizonları, Yunanların Doğu Trakya'yı işgal etme ihtimali üzerine gizliden gizliye isimsiz Türk kahramanları tarafından ikmal edilerek aktif hale getirilmiştir. Bu iş, daha önce depolarda toplanan cephanelerin gizlice geri alınarak Türk birliklerine dağıtılmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Bir taraftan gizli silahlanma faaliyetleri devam ederken diğer taraftan da Türk Komutanlıkları aldıkları istihbaratları değerlendirmekteydi. Bu kapsamda 1. Kolordu Komutanlığı, 19 Mayıs 1919'da yayınladığı emirle Yunanların Meriç ve Marmara sahillerine çıkarma yapma ihtimalinin bulunduğunu, bu nedenle bazı birliklerin yerlerinin değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹⁵ Albay Şükrü Naili, bu emir yayınlanmadan 6 gün önce Edirne'deki durumun vaziyeti üzerine oraya gitmek için kolordudan izin istemiştir.³¹⁶ 1. Kolordu emrinin yayınlandığı sırada zaten Edirne'de olan Albay Şükrü'nün birliklerinin de Edirne/Havza ve Hasköy civarında

³¹¹ *Tercümeihal Kâğıdı*.

³¹² Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi I- Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 161.

³¹³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi- İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, C. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974, s.309.; Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci, Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, 2012, s. 32.

³¹⁴ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi I- Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 169-171.

³¹⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C. 2, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, ss. 356-357.

³¹⁶ ATASE, *İ.H.*, 13 Mayıs 1919, 279-65.

konuslanması kararlaştırılmıştır. Kolordu komutanlığının Yunanların çıkarma yapacağına dair ettiği tahmin doğru çıkmış ve 1919 Mayıs'ı sonlarında Yunan işgal kuvvetleri Edirne-Karaağaç mevkiine kadar gelmişlerdir. Bu dönemde kuvvetleriyle Edirne civarında bulunan Albay Şükrü Naili'nin komuta merkezi, Yıldız Tabya Bölgesi idi.³¹⁷

Yunanlarla harbin başlayacağı sıralarda Trakya halkının psikolojik durumunu kritik etmek, bu bölgede yapılacak muharebelerin akıbeti açısından önem arz etmektedir. Trakya halkı, Balkan Harbi'ni doğrudan doğruya yaşamış, düşman kuvvetlerinin yağmalarına ve tecavüzlerine katlanmak zorunda kalmıştır. Balkan Harbi esnasında bu bölgede bulunan Şükrü Naili, bölge halkını iyi tanımakla birlikte, o anki psikolojik durumlarını da tahmin edebilecek niteliktedir. Şükrü Naili'nin kolordu komutanlığına Trakya halkının psikolojik durumunu anlattığı 8 Şubat 1920 tarihli telgrafını Tevfik Bıyıklıoğlu eserinde şu şekilde açıklamaktadır:

Eşraf, umumiyetle, çekingen bir durumdadırlar. Balkan harbi fecayii, bunların maddi kuvvetlerini sarsmış, mânevi kuvvetlerini alt üst etmiş, âli hissiyat namına bunlarda, bir şey bırakmamıştır. Tehlikeli bir zamanda bu gibilerin, malen ve bedenen, bir fedakârlıkta bulunacaklarını pek o kadar ümit etmiyorum. Orta hallilerle vaktiyle siyasi cereyanlara kapılmamış olan köylülerin büyük kısmının, yurtlarının korunması için, iyi idare edilirse, gerekince, seve seve her türlü fedakârlığa katlanacaklarını ümit ederim.³¹⁸

Şükrü Naili'nin Doğu Trakya halkının psikolojik durumu gözler önüne serdiği raporu incelendiğinde, yapılması muhtemel bir harbe yerli halkın destek vereceği anlaşılmaktadır. Halkın desteği kadar önemli bir diğer mevzu ise bu bölgedeki komutanların yetkinlikleridir. Albay Cafer Tayyar, Albay Muhiddin, Yarbay Cemil Bey gibi komutanlar bölgeyi iyi tanıyan ve harp tecrübesi olan komutanlardır. Bölgedeki komutanlardan bir diğeri olan Albay Şükrü Naili, Tevfik Bıyıklıoğlu'nun eserinde, askerlik hayatının çoğunluğunun tümen ve kıta komutanlıklarıyla geçen, yurtsever, verilecek her görevi emniyetle yerine getirebilecek bir komutan olarak nitelendirilmektedir.³¹⁹

³¹⁷ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C. 2, s. 358.

³¹⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. 1, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 201.

³¹⁹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. 1, s. 323.

3.6.2. 49. Tümen Mıntıkasındaki Muharebeler ve 49. Tümen'in Bulgaristan'a İltıcası

Albay Şükrü Naili komutasındaki 49. Tümen birlikleri, haziran ayında Edirne-Karaağaç İstasyonu'nda ciddi mücadeleler vererek düşmanın ilerlemesini durdurmuştur.³²⁰ Bu mücadeleler temmuz ayında da devam etmiştir. 49. Tümen birlikleri, 1. Kolordu Komutanlığı'ndan 20 Temmuz 1920'de aldığı emirle Erikli'nin doğusunu ve Tekfur Dağı'nı bombardımana başlayan düşman kuvvetlerine karşı ateş açmışlardır.³²¹ Ertesi gün (21 Temmuz) yapılan muharebe öğleden sonra şiddetini artırarak devam etmiş; Meriç boyundaki 49. Tümen birliklerine taarruz eden Yunan kuvvetleri, 154. Piyade Alayı Komutanı Binbaşı Çallı Ethem'in çabalarıyla geri püskürtülmüştür.³²² 9 saat devam eden muharebede sabah olduğunda Yunan birlikleri arkalarında 2 subay ve 20 er cesedi bırakarak kaçmışlardır. Sonraki iki gün (22-23 Temmuz) kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Bu günler de karşılıklı top atışıyla geçmiştir. 24 Temmuz'da Yunanlar Babaeski ve Havza'yı işgal edince Albay Şükrü, birliklerinden bazılarını önce Hadımağa'ya çekmek istemiş fakat birliklerin durumu karmakarışık bir vaziyette olduğundan tümenin tamamını Hanlıyenice'ye çekme kararı almıştır.³²³ Şükrü Naili, Hanlıyenice'ye çektiği tümenin düşmana karşı harp edecek vaziyeti olmadığını anladığı 25 Temmuz 1920 tarihinde Bulgaristan'a iltica etmiştir.³²⁴

Albay Şükrü Naili, 49. Tümen'in Bulgaristan'a iltıcası hakkında hatıra defterine şu satırları not etmiştir:

Tekirdağ'da bulunan 55. Tümen, düşman kuvvetlerine neredeyse hiç karşılık vermeden kuzeye çekildiği için düşman kuvvetleri iki koldan Çorlu ve Muratlı'yı işgal ettikten sonra sırasıyla Lüleburgaz ve Babaeski'ye ilerlemiştir. Karakasım'daki 155. Piyade Tümeni seri bir biçimde Babaeski'ye sevk edilmişse de orada emir-komutayı idare edecek bir heyet bulunmadığından bu alay da küçük bir direnişin ardından kuzeye çekilmek zorunda kalmıştır. Bu esnada düşman kuvvetleri Havsa'ya ilerlediğinden 60. Tümen kuzeye çekildiyse de tümenin fertleri bütünüyle dağılmıştır. 24 Temmuz günü ikindiden sonra 49. Tümen birlikleri yürüyerek sınırdaki Büyük Derbent civarında toplanmış ve buradan Bulgaristan'a iltica etmiştir. Bir hafta süren muharebelerde 1. Kolordu

³²⁰ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 335.

³²¹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Kırk Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına" Adlı Belge, 20.07.1920.

³²² Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C. 2, s. 380.

³²³ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C. 2, s. 381.

³²⁴ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 210-211.

Komutanı tek sefer bile tümenlerle temas edememiş ve muharebeye hâkim olamamıştır.³²⁵

Bu ilticayı sadece 49. Tümen değil, 1. Ordu tümüyle gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra Batı Trakya Yunanlar tarafından tamamen işgal edilmiştir. 1. Ordu Bulgaristan'a iltica ettikten sonra Bulgarlarla anlaşma yapılarak birliklerin iâşesi sağlanmıştır. 49. Tümen'in er ve subayları Tatarpazarcık bölgesine yerleştirilmiştir.³²⁶ Bu ilticanın ardından 1 Ekim 1920 tarihinde 1. Ordu lağvedilmiş olduğundan 49. Tümen de tarihin tozlu sayfaları arasındaki yerini almıştır.³²⁷ Albay Şükrü Naili, Bulgaristan'da 3 ayı aşkın bir süre durmak zorunda kalmış ve ardından 1 Aralık 1920'de İslimye'den İstanbul'a dönmüştür.³²⁸

3.7. Millî Mücadele Dönemi'nde Albay Şükrü Naili

3.7.1. Anadolu'da Millî Mücadele'nin Başlaması ve Kurmay Albay Şükrü Naili'nin Anadolu'ya Geçişi

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi'nden Mondros Ateşkes Antlaşması'yla mağlup ayrılmış bulunmaktaydı. İşgal güçleri, antlaşmayı öne sürerek Anadolu'yu işgale başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin askeri gücü büyük ölçüde pasif duruma getirilmişti. Ordunun mühimmatlarına el konulmuş, asker sayısı azaltılmıştı. Yunanların Batı Anadolu'yu işgale İzmir'den başlaması halk tarafından sindirilememiş, ilk etapta küçük çapta kurulan kuvvacı birliklerle işgallere direniş gösterilmişti. Bu sıralarda Samsun civarında bulunan Pontus çeteleri bölgedeki Türk halkını katlederek ayaklanmalar çıkarmaktaydı. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi unvanıyla Samsun'a gönderilmiştir.³²⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın yetki bölgesi sadece Samsun ile sınırlı kalmamış, doğu illerindeki askeri ve sivil makamlara da emir verebilme gücüyle donatılmıştır. Mustafa Kemal, buradan sonra bir dizi kararlar alarak yurt genelinde Millî Mücadele'yi başlatacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla başlayan Millî Mücadele'ye halk da destek vermiş ve düşman işgaline direnişler bir anlam kazanmıştır. Anadolu'daki Millî Mücadele'ye destek veren kesim sadece halkla sınırlı kalmamış, Osmanlı

³²⁵ Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri. Ayrıca bkz. Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. 1, s. 367.

³²⁶ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C. 2, s. 383.

³²⁷ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., "Trakya'daki Harekâtı Sebebiyle 1. Ordu'nun Lağvedilmesine Dair Tamim", *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 51, Y. 14, Mart 1965, s. 53.

³²⁸ *Askeri Safahat Cetveli*.

³²⁹ Cevdet Küçük, "Millî Mücadele", *TDVİA*, C. 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s. 77.

Devleti'nin ordusu altında görev yapan birçok subay da işgal altındaki İstanbul'dan gizlice kaçıp bu şanlı mücadeleye katılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Millî Mücadele'ye İstanbul'dan kaçarak katılan subaylardan biri de Albay Şükrü Naili'dir. Mustafa Kemal Paşa ile Selanik'ten mahalle ve çocukluk arkadaşı olan Şükrü Naili, arkadaşını bu mücadelesinde yalnız bırakmamıştır. 1 Aralık 1920'de sığınmak mecburiyetinde kaldığı Bulgaristan'dan İstanbul'a dönen Albay Şükrü, burada 3 ay kalmış, ardından 12 Nisan 1921'de İnebolu üzerinden Anadolu'ya geçmiştir.³³⁰

Şekil 3.2. Şükrü Naili'nin Dostu Mustafa Kemal Bey ile Samimi Hali

³³⁰ *Askeri Safahat Cetveli.*

3.7.2. 15.Fırka Komutanlığı'na Atanması ve Kütahya-Eskişehir Harbi'ndeki Faaliyetleri

İkinci İnönü Muharebesi gerçekleştirildikten sonra Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Merkez Ordusu'nun emrindeki bağımsız 15. Piyade Tümeni, Samsun ve çevresinde Batı Cephesi'ne gönderilmek üzere Albay İsmail Hakkı'nın vekaletinde bulunuyordu.³³¹ Batı Cephesi'ndeki durumun riskli bir hal alması üzerine, 26 Mart 1921'de bu tümenin bağlısı durumundaki 56. Alay'ın motorlarla Akçaşehir'e nakledilmesi kararlaştırıldı.³³² Bu ilk nakilden sonra 15. Fırkanın diğer birliklerine de ihtiyaç duyulması üzerine, fırka birlikleri parça parça olmak üzere batı cephesine gönderilmeye başlandı. Fırkanın Samsun'da kalan en son birliği olan 38. Alay da 14 Mayıs'ta nakledilmeye başlanmış, bu nakil sürecini 31 Mayıs'ta tamamlamıştır.³³³ Böylelikle 15. Piyade Tümeni'nin bütün birlikleri Batı Cephesi'ne nakledilmiş bulunuyordu. 15. Piyade Tümeni'nin nakil işlemleri devam ederken tümenin başına 1 Mayıs 1921 tarihinde Albay Şükrü Naili atanmıştır.³³⁴ Şükrü Naili'nin 15. Tümen Komutanlığına atanış tarihi kendisine ait askeri safahat cetvelinde 30 Nisan 1921 olarak gösterilmiştir. Bu tümene komutan olarak tayin edildiği Müdafaa-i Milliye Vekili tarafından 5 Mayıs 1921'de 4/968 numara ile tasdik edilmiştir.³³⁵

Güney Cephesi ile Batı Cephesi birleştirildikten sonra 15 Haziran 1921 tarihinde 15. Piyade Tümeni; 38., 45., 56., Piyade Alayları, Topçu Alayı, Tümen Hücum Bölüğü, Süvari Bölüğü ve tümen bağlı birliklerinden oluşmaktaydı.³³⁶ Tümen birliklerinin adları ve komutanları ise detaylı olarak şu şekilde gösterilebilir:

- 15. Fırka Kumandanı: Miralay Şükrü Naili Bey. (Korgeneral)
- 15. Fırka 56. Alay Kumandanı: Kaymakam Fehmi Bey. (Tuğgeneral)
- 15. Fırka 45. Alay Kumandanı: Kaymakam Kâmil Bey. (Albay)
- 15. Fırka 38. Alay Kumandanı: Kaymakam Demir Ali Bey. (Albay)

³³¹ Bu tümenin birliklerinin bir kısmı deniz yoluyla Akçakoca'ya gönderilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Genelkurmay Harp Tarihî Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, K. 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974, s. 47.

³³² Bünyamin Kocaoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Samsun-15. Fırkanın Samsun'daki Faaliyetleri (1919-1921)*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Baskı, Samsun 2012, s. 134.

³³³ Kocaoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Samsun-15. Fırkanın Samsun'daki Faaliyetleri (1919-1921)*, s. 135.

³³⁴ *Tercümeihal Kâğıdı*.

³³⁵ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Onbeşinci Fırka Kumandanı Erkan-ı Harp Miralay Şükrü Naili Beye" Adlı Belge, 05.05.1937.

³³⁶ Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, s. 56.

15. Fırka Erkâniharp Reisi: Erkâniharp Binbaşı İhsan Bey. (---)
15. Fırka Muamelâtıziye (Personel) Şube Müdürü: Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey. (Tümgeneral)
15. Fırka Makineli Tüfek Subayı: Yüzbaşı Hulusi Bey. (Tümgeneral)
15. Fırka 38. Alay 3. Bölük Kumandanı: Yüzbaşı Fahri Bey. (Tuğgeneral)
15. Fırka Karargâhı 1. Şube Mülhaki: Mülâzimievvel Cevdet Bey. (Tümgeneral)
15. Fırka 45. Alay 2. Tabur Kumandanı: Kıdemli Yüzbaşı Refik Bey. (Tümgeneral)
15. Fırka Karargâhı Esliha Subayı: Mülâzimievvel Fehmi Bey. (Tuğgeneral)
15. Fırka 45. Alay Bölük Kumandanı: Yüzbaşı Halil Turgut Bey. (Albay)
15. Fırka 56. Alay Bölük Kumandanı: Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey. (Albay)
15. Fırka Emir Subayı: Mülâzimievvel Fehmi Bey. (Yüzbaşı)
15. Fırka 56. Alay 6. Bölük Kumandanı: Mülâzimievvel Necati Bey. (Albay)
15. Fırka Divaniharp Reisi: Binbaşı Mehmet Bey. (---)
15. Fırka 38. Alay Makineli Bölük Kumandanı: Mülâzimievvel Zülküf Bey (Yüzbaşı)³³⁷

İnönü Harbi'nden yenilgiyle çıkan Yunanlar, 3 ay sürecek seferberlik ilanıyla birliklerini ikmal ederek taarruz hazırlıklarına başlamışlardır.³³⁸ Fakat bu tarihte Türk tarafında henüz bir genel seferberlik ilan edilmemiş, olası Yunan taarruzuna karşı savunma yapmak için İnönü-Kütahya-Döğer hattında mevzii tutulmuştur. Yunanlar, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 10 Temmuz 1921 tarihinde Ankara istikametine yönelerek Türklerin gücünü kırmak, Sevr Antlaşması'nın hükümlerine uygulamaya Türk tarafını zorlamak ve İnönü yenilgisinin acısını çıkarmak üzere genel taarruza başlamışlardır.³³⁹

Yunanların taarruzundan önce Albay Şükrü Naili, 15. Piyade Tümeni'yle Sabuncupınar mevkiinde ihtiyatta bulunuyordu.³⁴⁰ Burada bir taraftan birliklerin eğitimleri gerçekleştiriliyor, diğer yandan tümenin ikmali sağlanıyordu. Yunan taarruzundan 3 gün önce 10 Temmuz'da Albay Şükrü Naili'ye, tümeniyle keşifte bulunmak üzere Sabuncupınar'ın dışına çıkıp çıkamayacağı sorulmuş, alınan olumlu

³³⁷ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., "İstiklâl Harbinde 15 nci Fırka Karargâhı ile Kıtaatına Mensup Kumandan ve Subaylar Eskişehir, Kütahya Muharebelerinden Evvel Bir Arada", *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 15, Y. 5, Mart 1956, s. 2.

³³⁸ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, C. 6, ss. 3616-3617.

³³⁹ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 269.

³⁴⁰ Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, s. 155.

yanıt üzerine Albay Şükrü birlikleriyle İnegöl taraflarına gönderilmiştir.³⁴¹ Düşmanın ne yapacağını önceden kestirmek için gerçekleştirilen bu keşif, düşmanın top ateşi açması nedeniyle akşam saatlerinde bitirmek durumunda kalınmış ve birliklerin mevziilerine geri dönmeleri sağlanmıştır. Batı Cephesi Komutanlığı, 10 Temmuz'da başlayan Yunan taarruzu üzerine yayınladığı genel emrinde, 15. Piyade Tümeni'nin 11 Temmuz gün sonuna kadar Kızılcaviran, Hamamderesi, Serviran, Avdan civarlarında toplanmasını emretmiştir.³⁴² Burada 1 gün kalan tümen, 12 Temmuz günü düşman kuvvetlerinin ilerleyişi sebebiyle Batı Cephesi Komutanlığı'ndan aldığı emir üzerine Kütahya'nın kuzeybatısında bulunan Doğaköy-Ağzören kesimine giderek burayı güçlendirme çalışmalarına başlamıştır.³⁴³ Bu emrin ardından 13 Temmuz'da tümenin bağlılığı noktasında bir değişikliğe gidilmiştir. Bu tarihten sonra 15. Piyade Tümeni ve 14. Süvari Tümeni, Albay Fahrettin'in (Altay) komutasında 5. Grubu oluşturacaktır.³⁴⁴ Bu değişim, tümenin birliklerinin farklı bölgelere gönderilmesiyle neticelenmiştir. Nitekim 16 Temmuz sabahı, 5. Gruba bağlı 15. Tümen birliklerinin bir kısmı Ortaca-Kocagüney bölgesinde, bir kısmı Ağzören bölgesinde, diğer bir kısmı ise Seydiköy civarında bulunmaktaydı.³⁴⁵ 17 Temmuz günü yapılan muharebede düşman kuvvetleri, 15. Tümen'in sağ kanadına taarruz etmiş, bu taarruzun ardından tümenin sağ kanadı takviye birliklerle yer değiştirmiştir.³⁴⁶ Tümen bölgesindeki düşmanın şiddetli ilerleyişi karşısında birliklerin geri çekilmesi için karar alınmış ve 15. Piyade Tümeni, 5. Gruptan alınarak 3. Grup emrine verilmiştir.³⁴⁷

Mustafa Kemal, gittikçe kötüleşen durum karşısında 18 Temmuz 1921'de Batı Cephesi Komutanlığı karargahına gelmiş, burada askerliğin bir gerekçesi olarak Türk kuvvetlerinin Sakarya'nın doğusuna çekilmesi kararını vermiştir.³⁴⁸ Mustafa

³⁴¹ Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, s. 178.

³⁴² Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, s. 196.

³⁴³ Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, s. 208.

³⁴⁴ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 275.

³⁴⁵ Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, s. 307.

³⁴⁶ Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, ss. 310-311.

³⁴⁷ Genkur. Hr. Tr. Bşk., Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), C. 3, s. 317.

³⁴⁸ Sabahattin Özel ve Ali İhsan Gencer, *Türk İnkılap Tarihi*, Der Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2015, s. 181.

Kemal'in burada götüğü amaç, geri çekilmeyle birlikte Türk ordusuna tekrar taarruz için zaman kazandırmak ve ordunun ikmalini sağlamaktır. Bu kararla birlikte Kütahya ve Eskişehir gibi Türk illeri düşman tarafından işgal edilmiştir. Bu durum Ankara'da ve Anadolu halkı üzerinde kötü bir tesir yaratmış ve eleştiri oklarının Mustafa Kemal'e karşı yönelmesine neden olmuştur. Mustafa Kemal, Ankara'ya dönerek meclisten orduyu yeniden toparlamak ve topyekûn bir harbe girişmek için tam yetki istemiştir. Bu isteği yine şiddetli eleştirilere maruz kalsa da meclis, 5 Ağustos 1921'de çıkardığı kanunla "Başkomutanlık" rütbesi Mustafa Kemal'e tevdi etmiştir. Bu yetkinin akabinde Mustafa Kemal, 7/8 Ağustos'ta Tekalif-i Milliye emirlerini yayınlayarak Türk milletinden ordunun gereksinimleri noktasında yardım talep etmiştir. Türk milletinin gösterdiği ilgi ve alaka sayesinde Türk ordusu, kısa süre içinde yeniden toparlanmış ve ikmal edilmiştir. Bu hazırlıkların yanı sıra Türk birlikleri taarruz için eğitim görmüştür.

3.7.3. Sakarya Meydan Muharebesi'nde 15. Piyade Fırkası ve Albay Şükrü Naili

24 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya şehrinde toplanan Yunan heyeti, Türkleri ortadan kaldırmak için Ankara yönünde taarruza geçmeye karar vermiştir.³⁴⁹ Verilen bu karar gereğince Yunan ordusu, 23 Ağustos 1921'de Ankara'ya yönelmek üzere Sakarya'nın güneyinden taarruza geçmiştir.³⁵⁰

Albay Şükrü Naili, taarruzdan önce 15. Piyade Tümeni'yle Türk Başkomutanlığının aldığı karara göre bağımsız tümen olarak Haymana bölgesinde ihtiyatta bulunuyordu.³⁵¹ Tümen bu dönemde eğitimle ve tahkimatla uğraşmaktadır.³⁵² Tümen eğitimle uğraşırken Albay Şükrü Naili, arazi tetkiki için 18 Ağustos 1921'de arazi tetkiki için İnegöl'e gitmiştir.³⁵³ Bu dönemde tümenin kurmay başkanlığı görevini Binbaşı İhsan Bey yürütürken tümene bağlı birlikler şunlardan

³⁴⁹ Özel ve Gencer, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 183.

³⁵⁰ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 276.

³⁵¹ Şükrü Naili, burada bulunduğu sırada daha Yunan genel taarruzu başlamamasına rağmen Yunan askerleri onun karargahına birkaç el silah atmışlardır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mesut Çapa, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Haymana'nın Tarihi Gelişimi Üzerine Bir Deneme (1923-1950)", *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (11-12 Eylül 2018)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2019, s. 89

³⁵² ATASE, *İ.H.*, 19 Ağustos 1921, 1188-163.

³⁵³ ATASE, *İ.H.*, 18 Ağustos 1921, 1190-23.

oluşmaktadır: 56., 45., 38. Piyade Alayları, Süvari Bölüğü, Tümen Hücum Taburu, Topçu ve diğer tümen birlikleri.³⁵⁴

Kütahya-Eskişehir Harbi'nin sonunda bağlanmış olduğu 3. Grup bünyesinde icraatlarına devam eden 15. Piyade Tümeni, Yunan taarruzu başladıktan 1 gün sonra yani 24 Ağustos'ta, 8. ve 9. Tümenlerle birlikte iki düşman birliği karşısında mücadele etmek durumunda kalmıştır.³⁵⁵

Harbin 3. günü (25 Ağustos) Yunanların 2. Tümeni, Albay Şükrü komutasındaki 15. Piyade Tümen'in cephesine ve Türbetepe'ye saldırıda bulunarak Türbetepe'yi ele geçirmiştir.³⁵⁶ 15. Tümen'in Kurmay Başkanı Binbaşı İhsan Bey de bu muharebeye katılmış ancak Perişanlıyayla'da şehit düşmüştür.³⁵⁷

26 Ağustos'ta taarruz hareketlerine devam eden 2. Yunan Tümeni, sabah saatlerinde İlerkatrancı'da bulunan 15. Piyade Fırkası'nın sağ kanadına; öğleden sonra ise tümenin Taburoğlu Deresi'nde bulunan sol kanadına saldırıda bulunmuş ancak bu saldırılar tümenin gayretleriyle bertaraf edilmiştir.³⁵⁸

27 Ağustos'ta Eskiçalış'ta düşman askerleri üstün kuvvetlerle 15. Tümen'e taarruz ederek tümenin geri çekilmesine neden olmuştur.³⁵⁹ Sabaha karşı bitkin vaziyette bir köyde toplanan askerlerin yanına giden Albay Şükrü, köşede pısrıkça duran bir esiri görünce askerlerine "Bundan mı kaçtınız?" diye tepki göstermiş, aralarından bir çavuş çıkıp üzgün ve af dilercesine bir ses tonuyla "Sen üzülme kumandanım, biz şimdi gidip o tepeyi geri alırız!" demiştir.³⁶⁰ Akabinde bu şanlı askerler 40 dakika sonra tepeyi düşmandan geri alarak Albay Şükrü Naili'yi şaşkınlığa uğratmışlardır.

³⁵⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi-Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, C. 2, K. 5, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1995, s. 54.

³⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi- Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-18 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, C. 2, K. 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s. 23.

³⁵⁶ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, C. 2, s. 37.

³⁵⁷ İsmet Görgülü eserinde, bu muharebede şehit olan kurmay başkanının adını Yüzbaşı Tahir olarak göstermiştir. Ancak Genelkurmay Başkanlığı'nın eserine göre bu tarihte 15. Piyade Fırkası Kurmay Başkanlığı görevini Binbaşı İhsan Bey yürütmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, s. 276; Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, C. 2, s. 37.

³⁵⁸ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, C. 2, s. 53.

³⁵⁹ Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar, S. 1, s. 76.

³⁶⁰ Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar, S. 1, s. 76.

28 Ağustos'ta 15. Tümen'e verilen emre göre tümenin Evliyafakı-Soğluca yolunu keserek savunması istenmiştir. 15. Tümen verilen emir üzerine saldırıya geçen 2. Yunan Tümeni'ni sorumluluk bölgesinde durdurmayı başarmıştır.³⁶¹

29 Ağustos 1921 tarihinde 15. Piyade Tümeni önemli bir başarı elde etmiştir. 15. Tümen, 57. Tümenle birlikte 2. Yunan Tümeni'ne karşı giriştiği taarruzla Alacık-Dikilitaş-Haymana yolunun güvenliğini tamamen ele almıştır.³⁶²

30 Ağustos'ta Çal Dağı'nın eteklerini korumakla görevlendirilen 15. Tümen, 31 Ağustos'ta önce Çal Dağı'ndan geri çekilip taarruz hazırlıklarına başlamış, sonra 24. Tümenle birlikte Çal Dağı'nı düşman kuvvetlerinden kurtarmayı başarmıştır.³⁶³ Bu tarihten sonra, Grup Komutanı Albay Halit Bey Çal Cephesi'ne teşrif edinceye kadar bu bölgenin komutanlığı Albay Şükrü Naili'ye verilmiştir.³⁶⁴

5 Eylül'e gelindiğinde yani harbin 14. günü, birlikleriyle eğitimle uğraşmak üzere Dereköy'de toplanmış bulunan 15. Piyade Fırkası, 7 Eylül'de buradan ayrılarak Kargalı'ya doğru yola koyulmuştur.³⁶⁵

10 Eylül 1921'e kadar 19 gün boyunca savunma-taarruz esasına göre hareket eden Türk Başkomutanlığı, bu tarihten itibaren genel bir taarruz yapmaya karar vererek birliklerini bu yönde şekillendirmiştir.³⁶⁶ 15. Piyade Fırkası Komutanı Albay Şükrü Naili, genel taarruzun gerçekleştirileceği sırada, taarruz sonunda mirlivalığa terfi edecek olan 3. Kolordu Komutanı Albay Kazım Özalp'in³⁶⁷ emri altında bulunuyordu. Albay Kazım Özalp, taarruza katılacak olan komutanları karargahına çağırarak onlara durum hakkında bilgi vermiş ve ertesi sabah Albay Şükrü Naili'nin de bir parçasını oluşturduğu tüm birliklerin taarruza hazır olmalarını emretmiştir.³⁶⁸ 15. Tümen, 10 Eylül sabahı Duatepe'de başlayan Türk taarruzunda 23. Tümen'le birlikte sağ taraftan düşmanı sarmak üzere muharebeye başlamıştır. Başkumandan Mustafa Kemal, taarruz devam ederken 15. Piyade Tümeni'nin bölgesine durumu teftiş etmek için gitmiş ve geri döndüğünde zaferin yakın olduğunu dile

³⁶¹ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât, C. 2, s. 86.

³⁶² Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi- Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-18 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, C. 2, ss. 102-103.

³⁶³ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât, C. 2, s. 126-131-133.

³⁶⁴ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât, C. 2, s. 160.

³⁶⁵ Genkur. Bşk. Hr. Tr. D., Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât, C. 2, s. 184-202.

³⁶⁶ Özel ve Gencer, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 184.

³⁶⁷ Genkur. Bşk., *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, ss. 186-187.

³⁶⁸ Kazım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. 1-2, TTK Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2020, ss. 205-206.

getirmiştir.³⁶⁹ Saat 14.00 civarlarında Duatepe’de tutunamayıp geri çekilmek zorunda kalan düşman kuvvetleri, 15. Piyade Tümeni ile 23. Tümen’in çabalarıyla Duatepe’den atılmış ve burası zapt edilmiştir.³⁷⁰ Duatepe zapt edildikten sonra taarruzun yönü Kartaltepe ve Beylikköprü’ye kaymıştır. Beylikköprü’nün düşman işgalinden kurtarılması için 15. Piyade Tümeni gece saatlerinde mücadele ederken kolordu komutanı Albay Kazım Özalp telefonla Albay Şükrü Naili’yi arayarak Başkomutan Mustafa Kemal’in bu gece Beylikköprü’nün düşmandan temizlenmesini emrettiğini bildirmiştir.³⁷¹ Albay Şükrü Naili için bu kıymetli ve öneme haiz emir, diğer askerlere de işlemiş olsa gerek, Beylikköprü de dahil olmak üzere diğer bütün tepeler 13 Eylül sabahı düşman işgalinden kurtulmuş bulunmaktadır.³⁷² Bu zaferden sonra kolordu kumandanı, Albay Şükrü Naili’den, emri altında bulunan kendi tümeni ve 57. Tümenle birlikte Beylikköprü’nün doğusunu ve Porsuk suyuyla Sakarya’nın birleştiği noktayı koruması istemiştir.³⁷³

Kurmay Albay Şükrü Naili, yukarıda da anlatıldığı üzere 22 gün cereyan eden Sakarya Meydan Harbi’nin tüm safhalarına tümeniyle birlikte katılmıştır. 15. Piyade Tümeni’nin bu harpte birçok başarısı bulunmaktadır. Şükrü Naili Bey, çocukluk arkadaşı olan Mustafa Kemal’i ve vatanını bu harpte yalnız bırakmamıştır. Onlarca yıl sonra tekrar taarruza geçen Türk milletinin kazandığı bu zaferin altında Şükrü Naili Bey gibi binlerce kahraman Türk subayı yatmaktadır.

Albay Şükrü, 15 Eylül 1921’de 15. Fırka Komutanlığı’ndan alınıp Başkomutanlık emrine verilmiş ve yerine Yarbay Naci Bey tayin edilmiştir.³⁷⁴ Emri yazan Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü, Şükrü Naili’ye komutanlığı sırasında ifa ettiği bütün hizmetler dolayısıyla teşekkür etmiştir. Birinci Kolordu Komutanı İzzettin Bey, bu emrin alındığını 15. Fırka Komutanlığı’na bildirmiş ve yeni komutana görevinde başarılar dilemiştir.³⁷⁵

³⁶⁹ Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. 1-2, ss. 206-207.

³⁷⁰ Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. 1-2, ss. 207-208.

³⁷¹ Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. 1-2, s. 211.

³⁷² Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. 1-2, ss. 211-212.

³⁷³ Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. 1-2, s. 212.

³⁷⁴ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “*Birinci Kolordu Kumandanlığına*” Adlı Belge, 15.09.1937.

³⁷⁵ *Birinci Kolordu Kumandanlığına*.

3.7.4. Ankara ile Mersin Bölge Komutanlıklarına Atanması ve Adana Bölgesi Tahliye ve İşgal Komisyonu Başkanlığındaki Faaliyetleri

Albay Şükrü Naili, Başkomutanlık emrine alındıktan 3 gün sonra 18 Eylül 1921’de Müdafaa-i Milliye Vekili’nden aldığı emirle Ankara Komutanlığı’na atanmıştır.³⁷⁶ 1 Kasım 1921’e kadar bu görevini sürdüren Albay Şükrü, bu defa 26 Kasım 1921’de resmi olarak Adana Mıntıkası İşgal ve Tesellüm Komutanlığı Riyasetine atanmıştır.³⁷⁷ Fakat Albay Şükrü bu tayini daha önce öğrenmiştir. 25 Ekim 1921’de başkomutanlıktan aldığı emirde kendisinin yerine başkomutanlık dahilinde bulunan kaymakam Ahmet Fuat Bey’in atandığı ve Adana’ya gitmek üzere yola çıkması gerektiği Şükrü Naili’ye bildirilmiştir.³⁷⁸

Şekil 3.3. Albay Şükrü Naili Adana’da

Diğer kaynaklarda işgal ve tahliye komisyonu adıyla geçen Adana Mıntıkası İşgal ve Tesellüm Komutanlığı, 20 Ekim 1921’de Türkiye ile Fransa arasında imza edilen Ankara Anlaşması’nın 4. maddesini tatbik edebilmek için Müdafaa-i Milliye

³⁷⁶ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “Üçüncü Furka Kumandanı Miralay Şükrü Naili Beye” Adlı Belge, 18.09.1337.

³⁷⁷ *Tercümeihal Kâğıdı*.

³⁷⁸ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “Ankara Kumandanlığına” Adlı Belge, 25.10.1337.

Vekaleti ve Genelkurmay Başkanlığı emirleriyle kurulmuştur.³⁷⁹ Bu komisyonun amacı, Adana bölgesinden düşman kuvvetlerinin çekilmesini takip ederek boşaltılan Türk illerini teslim almaktır. Komisyon Başkanı Albay Şükrü Naili'nin emrine 2 subay ile 1 harita subayı verilerek komisyonun işlerinin yürütülmesi sağlanmıştır.³⁸⁰ Aynı şekilde Fransızlar da bölgeden çekilmek için bir tahliye komisyonu oluşturmuşlar ve bu iki komisyon karma biçimde faaliyetlerini yürütmüştür. Bu faaliyetler kapsamında Fransızlardan geri alınan bölgelerdeki yönetimin Ankara Hükümeti tarafından idare altına alınmasını sağlayan program, Türk Tahliye Komisyonu Başkanı Albay Şükrü Naili ve Fransız Tahliye Komisyonu Başkanı Albay Pettelat tarafından 29 Kasım 1921'de imzalanmıştır.³⁸¹ 10 maddeden oluşan bu programda özet olarak;

“1- İdari hizmetlerin yürütülebilmesi için belirli sayıda Fransız askeri yetkililerinin 4 Ocak 1922'ye kadar Türkiye'de kalması,

2-Fransızların işgal ettikleri yerlerde yaşayan Fransız vatandaşlarının Kilikya'dan çıkış yapmaları için Fransız Pasaport Müdürlükleri tarafından 4 Haziran 1922'ye kadar izin verilmesi,

3- İdari hesap verme sorumluluğunun 1 Aralık 1921 tarihinden itibaren tamamen Türk Mülki İdare Amirlerine ait olduğu,

4- 29 Mart 1921 tarih ve 270 sayılı emir gereği Adana, Tarsus, Mersin, Dört Yol, Kilis, Antep semalarında 1 Aralık (1921) güneşinden itibaren Türk bayrağının dalgalanması” kararlaştırılmıştır.³⁸²

³⁷⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi-Güney Cephesi*, C. 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 283.

³⁸⁰ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi-Güney Cephesi*, C. 4, s. 283.

³⁸¹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, “Geri Alınan Bölgelerdeki Yönetimin Ankara Hükümeti Temsilcileri Tarafından Ele Geçirilmesi Programı” Başlıklı Belge, 29.11.1921.

³⁸² *Geri Alınan Bölgelerdeki Yönetimin Ankara Hükümeti Temsilcileri Tarafından Ele Geçirilmesi Programı*.

Şekil 3.4. Albay Şükrü Naili Adana'da Çalışma Arkadaşlarıyla Birlikte

Albay Şükrü, diğer heyetlerle birlikte düşman kuvvetleri tarafından boşaltılan Adana ve çevresindeki illeri halkın sevinç nağraları eşliğinde teslim almıştır.³⁸³ Albay Şükrü, tahliye komisyonunun başkanlık görevini yürütürken aynı zamanda Mersin Bölge Komutanı da olduğu için bu komutanlık görevi vekaleten Yarbay İsmail Bey'e verilmiştir.³⁸⁴ Daha sonra Mersin Bölge Komutanlığı görevine devam eden Albay Şükrü Naili, bu görevini 1 Haziran 1922'ye kadar sürdürmüştür.³⁸⁵

3.7.5. Büyük Taarruz ve Takip Harekatı'nda Albay Şükrü Naili ve 3. Kolordu

3.7.5.1. Taarruz Hazırlıkları

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra hezimete uğrayan düşman kuvvetleri Eskişehir-Kütahya-Afyon çizgisine çekilmişlerdir.³⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa, kesin sonuçlu bir taarruz planladığından acele bir girişimde bulunmamıştır. Ancak diğer taraftan da taarruz için hazırlıklarla başlanmış, ordunun ikmali için devlet ve vatandaşlar seferber olmuştur.

³⁸³ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi-Güney Cephesi*, C. 4, s. 285.

³⁸⁴ Albay Şükrü Naili, kendisine ait belgelerde önce 26 Kasım 1921 tarihinde devraldığı komisyon başkanlığı görevini yürütmüş daha sonra 4 Ocak 1922'de Mersin Bölge Komutanlığı'na atanmıştır. Fakat Genelkurmay'ın kaynaklarında bu iki görevi aynı anda yürüttüğü yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., *Türk İstiklal Harbi-Güney Cephesi*, C. 4, s. 282.

³⁸⁵ *Tercümeihal Kâğıdı*.

³⁸⁶ Özel ve Gencer, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 187.

1921 sonbaharında ve 1922 kışında mevsim şartları elverişli olmadığından dolayı taarruzun yapılması 1922 yılının yaz aylarına ertelenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, haziran, temmuz ve ağustos aylarında taarruz için birtakım geziler düzenlemiştir. Bu gezileri büyük bir gizlilik içinde düzenleyen Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, Yunanlara karşı yapılacak taarruzun tarihinin ifşa edilmesini engellemektir. Bu maksatla Mustafa Kemal Paşa, 20 Ağustos 1922 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na gidişini, kendisinin Ankara'da diplomatlara bir çay ziyafeti vereceği yönünde haber yayarak gizlemeyi başarmıştır.³⁸⁷ Öyle ki 26 Ağustos'ta Büyük Taarruz başladığı zaman Yunanlar hâlâ hareketin gerçek şeklini anlayamamışlardı.³⁸⁸

3.7.5.2. 3. Kolordu Komutanlığına Atanması

Daha önce bahsi geçen Mersin Bölge Komutanlığı görevini tamamlayan Kurmay Albay Şükrü Naili, 26 Haziran 1922'de Batı Cephesi Komutanlığı emrine alınarak burada hizmetlerine devam etmiştir.³⁸⁹ Albay Şükrü Naili, bu komutanlık bünyesinde çalışırken 3. Kolordu Komutanı olarak görevlendirilmiştir. Albay Şükrü'nün yaklaşık 12 yıl sürecek olan bu göreve atanma tarihi, diğer görevlerinde olduğu gibi burada da farklılık göstermektedir. Bahsi geçen atanış tarihini 28 Temmuz 1922³⁹⁰ olarak gösteren kaynaklar olduğu gibi, 29 Temmuz 1922³⁹¹ olarak gösterenler kaynaklar da vardır. Bu kaynakların yanı sıra Albay Şükrü'nün 3. Kolordu Komutanlığı görevine atanış tarihini 11 Ağustos 1922 olarak gösteren bir kaynak da mevcuttur.³⁹² Atanış tarihi her ne olursa olsun bu görev, Şükrü Naili'nin diğer görevleriyle karşılaştırıldığında en uzun süreli görevidir.

3. Kolordu Komutanı Albay Şükrü Naili'nin yönetim kademesinde; 3. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Hayrullah (Fişek), 3. Kolordu Harekât Şube Müdürü Binbaşı Rıfat (Mataracı) ve onun yardımcısı Yüzbaşı Ekrem (Türker) yer almıştır.³⁹³

³⁸⁷ *Hakimet-i Milliye*, "Çay Ziyafeti", 21 Ağustos 1922, s. 1.

³⁸⁸ Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. 1-2, s. 234.

³⁸⁹ *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)*.

³⁹⁰ Süslü ve Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, s. 60.; "İstanbul Sayı 1 Merhum Korgeneral Şükrü Naili Gökberk'in Kısa Hal Tercümesi", s. 153.

³⁹¹ Toker ve Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, s. 544; Genkur. Bşk., *Türk İstiklâl Harbine Katılan Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, s. 93.

³⁹² *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)*.

³⁹³ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, ss. 287-288.

3.7.5.3. Büyük Taarruz'da Kolordusuyla Yaptığı Faaliyetler

Büyük taarruz başlamadan önce cephe komutanlığından alınan emre göre, 3. Kolordu Porsuk Müfrezesiyle Sakarya Vadisini savunurken kolorduya bağlı 41. Tümen³⁹⁴ Mecidiye'den Hüsrevpaşa tepeleri hattına kadar olan kısmı koruyacaktı.³⁹⁵ Bunlara ek olarak 61. Tümen³⁹⁶, Kazuçuran'a taarruz edecek, 1. Tümen³⁹⁷ ise Gedikevi ve Beyköy'ün ortasında ihtiyatta bekleyecekti.³⁹⁸ 23 Ağustos 1922 tarihinde Albay Şükrü Naili, Hüsrevpaşa'ya giderek burada tüm tümenlere 24 Ağustos akşamına kadar hazırlıklarını bitirmelerini emretmiştir.³⁹⁹ Albay Şükrü birliklerin bu doğrultuda taarruz sabahına kadar hazır olmaları için ertesi gün de birtakım denetlemelerde bulunmuştur.

26 Ağustos sabahı taarruz başladığında 3. Kolordu Komutanı, Büyükkaradağ'da gözetleme yerinden tümenlerini takip ederek iletişimini sürdürmekteydi. 61. Tümen ve 41. Tümen kendi alaylarıyla taarruzda bulunurken 1. Tümen ihtiyatta bulunuyordu. Tümenler, 27 Ağustos günü taarruzlarına aynı şekilde devam etmişlerdir. 28 Ağustos'ta kayda değer bir gelişme olarak tümenlerle Şükrü Naili arasında bir iletişim problemi yaşanmıştır. Kolordu, 29 Ağustos gecesi 1. Tümen ile birlikte Döğer istasyonu etrafında sabahlamıştır.⁴⁰⁰ 30 Ağustos günü yapılan Başkomutanlık Muharebesi'nden kaçan düşman, Kütahya'ya doğru yöneldiği için 3. Kolordu'ya düşmanı takip etmesi için emir verilmiştir.⁴⁰¹ 31 Ağustos'ta Türk kuvvetlerinden kaçan düşmanı kovalamak için genel bir takip harekâtı başlatılmıştır. 3. Kolordu Komutanı Albay Şükrü Naili, aldığı emre göre karargahıyla ve 1. Tümen ile birlikte Kütahya'ya gidecek, orada hazır bulunan Mürettep Süvari Tümeni'ni de emrine alarak Seyitgazi'den kendilerine doğru gelen düşmana taarruz edecek ve onların geri çekilmesini önleyecektir.⁴⁰²

Yukarıda belirtildiği gibi kolordu komutanı seviyesinde olan Albay Şükrü, önceki görevlerinde sadece kendi tümenine verdiği emirlerle görevini sürdürürken

³⁹⁴ 41. Tümen'in Komutanı Albay Alaattin, kurmay başkanı Binbaşı Osman Nuri'dir.

³⁹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), C. 2, K. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 54.

³⁹⁶ 61. Tümen'in Komutanı Yarbay Salih (Omurtak), kurmayı Yüzbaşı Rüştü'dür.

³⁹⁷ 1. Tümen'in Komutanı Abdurrahman Nafiz (Gürman), kurmay başkanı Mehmet Emin'dir.

³⁹⁸ Genkur. Bşk., Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), C. 2, s. 54.

³⁹⁹ Genkur. Bşk., Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), C. 2, s. 54.

⁴⁰⁰ Genkur. Bşk., Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), C. 2, s. 181.

⁴⁰¹ Genkur. Bşk., Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), C. 2, s. 279.

⁴⁰² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, "Batı Cephesi-Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Eylül-18 Eylül 1922)", C. 2, K. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 27.

artık emri altında birkaç tümen ve alay bulunduğu için daha geniş bir perspektiften icraatlarına devam etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada her bir tümenin icraatından bahsedilmeyecek olup sadece kolordu bazında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.7.5.4. Takip Harekatı'nda Eskişehir, Gemlik, Bursa, Mudanya, Bandırma ve Erdek'in Düşman İşgalinden Kurtarılması

Kütahya istikametine doğru kaçan düşmanı takip etmekle görevlendirilen 3. Kolordu, 1 Eylül'de Kütahya'ya gelmiştir. Bu sırada düşman kuvvetleri İzmir'e doğru yürüyüşteydi. Kolordu Komutanı Şükrü Naili, kendilerinden geride olan 41. Tümen'i beklerlerse düşmanı kaçıracaklarını hesaplayarak takip harekâtına devam etme kararı almış ve geceyi karargahıyla birlikte Akpınar bölgesinde geçirmiştir.⁴⁰³ Ertesi gün yürüyüşe devam etmeleri için birliklerine emir veren kolordu komutanı, İnönü'de düşmanın yürüyüşe devam ettiğini görünce 3 Eylül için bir taarruz planlamıştır. Bu plana göre 1. Tümen taarruzda bulunacak, Mürettep Süvari Tümeni ise düşmanın gerilerine saldırarak 1. Tümen'in taarruzunu kolaylaştıracaktı.⁴⁰⁴ 3 Eylül sabahı başlayan İnönü Taarruzu'nda Türk kuvvetleri İnönü'yü ele geçirmişlerdir. Albay Şükrü Naili, İnönü'de bulunduğu sırada 2. Ordu Komutanı'ndan aldığı bir telsizde, 3. Kolordu'nun İnönü'de görevini tamamlamış bulunduğunu, sonrasında Bursa ya da İzmir istikametine harekete geçirileceğini haberini almıştır.⁴⁰⁵ Bu nedenle kolordu komutanı birliklerini dinlenmeye sevk etmiştir. 3. Kolordu Komutanı, 4 Eylül'de aldığı emre göre Bursa'ya doğru kaçan düşmanı takip edecek ve bulduğu yerde yok edecekti.⁴⁰⁶ Bursa istikametine doğru harekete geçen 3. Kolordu, 5 Eylül'de düşmanla muharebeye girişmiştir. Bu muharebeden sonra Şükrü Naili, 6 Eylül için harekât hedeflerini İnegöl olarak belirlemiştir. 6 Eylül akşam saatlerinde Şükrü Naili, Çifli'ye ulaşmış ve Kazancı Bayırı'nda düşmanın savunma yapacağı tahmininde bulunmuştur⁴⁰⁷ Kolordu komutanı, bu tahminin bir sonucu olarak düşmana karşı bir taarruz planı hazırlamıştır. Şükrü Naili, planladığı taarruzda Porsuk Müfrezesi'ni 1. Tümen'in emrine vermiştir.⁴⁰⁸ Kocaeli Grubu'nu da emri altına alan 3. Kolordu Komutanı, taarruzlara devam edilmesi yönündeki ısrarını üstlerine ve birliklerine tekrar dile

⁴⁰³ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, s. 214.

⁴⁰⁴ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, s. 216.

⁴⁰⁵ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, ss. 217-218.

⁴⁰⁶ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, s. 218.

⁴⁰⁷ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, s. 232.

⁴⁰⁸ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, s. 233.

getirmiştir. Şükrü Naili'nin bu ısrarının sebebi kendi ifadeleriyle şudur: “Düşmanın bu hatta tutunmasını serbest bırakmak, onun kolayca ve rahatça bütün malzemelerini, vesaitini ve kıtaatını kaçırmaya müsaade olacaktı. Binaenaleyh 8 Eylül günü akşamüzeri inkişaf etmek üzere bütün cephede bir taarruz hazırlandı.”⁴⁰⁹ Planlanan taarruza göre 8 Eylül'de Kazancı Bayırı'nda yapılan muharebede Yunan kuvvetlerinin iyi takviye olmaları ve Mustafa Tepesi'ni ele geçirmesinden dolayı istenilen sonuç elde edilememiştir⁴¹⁰ Mustafa Tepesi'ni ele geçirmeden düşmana üstünlük sağlayamayacaklarını anlayan Şükrü Naili, bu tepe için bir taarruz planlamıştır. Plana göre yapılan taarruzda düşman Mustafa Tepesi'ni bırakıp kaçmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in 9 Eylül'de düşman kuvvetlerinden kurtarılmasından sonra Şükrü Naili'ye verdiği emirde Bursa'nın da düşmandan bir an evvel kurtarılmasını istemiştir.⁴¹¹ Durumun ciddiyetini benimseyen Albay Şükrü, 10 Eylül sabahı yapılacak taarruz için birliklerine şu emri vermiştir: Mürettep Süvari Tümeni Aksu üzerinden düşmana taarruz edecek, 1. Tümen, Dimboz-Kestel-Aksu istikametinde Bursa'ya yürüyecektir.⁴¹² 10 Eylül günü yapılan taarruzlarda Kocaeli Grubu gece saatlerinde Gemlik'i düşman kuvvetlerinden teslim almıştır.⁴¹³ Yine 10 Eylül gece saatlerinde 3. Kolordu'nun 1. Tümen'i Bursa şehrine girmeyi başarmıştır. Kolordu karargâhı 11 Eylül sabahı şehre gelerek burada birtakım düzenlemeler yapmıştır. Şükrü Naili, 1927 yılında yayınlanan Bursa Vilayet Salnamesi'nin bir bölümünde, Bursa'nın düşman işgalinden kurtuluşunu kendi kaleminden hatıralarla detaylıca anlatmıştır. Bu bölümde, şehir alındıktan sonra yapılan düzenlemeler özet olarak; belediye dairesinde bir seçim yapılarak Numan Bey'in Büyük Millet Meclisi adına temsilci olarak seçilmesi, Rumların mallarının tespiti ve tasnifi için komisyonlar kurulması, asayişini sağlamak üzere muhafız taburunun tahsis edilmesi, merkez kumandanlığının teşkil edilmesi şeklinde sıralanabilir.⁴¹⁴

Kolordu Komutanı Albay Şükrü, Bursa'nın kurtarılmasından sonra 12 Eylül'de birliklerine Gemlik-Mudanya istikametine taarruz etmeleri emrini vermiştir. 1. Tümen, 11. Yunan Tümeni ile giriştiği muharebe sonucunda 11. Yunan Tümeni'ne

⁴⁰⁹ Şükrü Naili Gökberk, “Bursa'nın İstirdadına Ait Hatırat”, *1927 Bursa Vilayet Salnamesi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa 1927, s. 58.

⁴¹⁰ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., “Büyük Taarruzda Takip Harekâtı”, C. 2, s. 234.

⁴¹¹ Yücel Öztürk, “Bursa Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekatlar”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 65, 2019, s. 394.

⁴¹² Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., “Büyük Taarruzda Takip Harekâtı”, C. 2, s. 236.

⁴¹³ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., “Büyük Taarruzda Takip Harekâtı”, C. 2, s. 238.

⁴¹⁴ Şükrü Naili Gökberk, “Bursa'nın İstirdadına Ait Hatırat”, *1927 Bursa Vilayet Salnamesi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa 1927, s. 60.

ait 200 Subay ile 6500 eri esir ederek Mudanya'ya girmiştir.⁴¹⁵ Kolordu Komutanı Şükrü Naili, hatıratında düşmandan kalan ganimetlerin Bursa halkına hediye edildiğini anlatmaktadır.⁴¹⁶

Bursa halkı, kendilerini düşman işgalinden kurtaran Albay Şükrü Naili'yi kurtuluş harbinden sonra da unutmamıştır. Bursa'nın düşman işgalinden kurtulduğu 11 Eylül günü, ilerleyen yıllarda bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır. Bu sebeple Bursa halkı tarafından Millî Mücadeleden sonra her yıl o dönemde İstanbul'da görev yapan Korgeneral Şükrü Naili Paşa'ya minnet telgrafları çekilmiştir. Bu telgraflar, genellikle Bursa Belediye Reisi Muhiddin Bey ve Bursa Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Reisi Hulusi Bey tarafından gönderilmiştir. Bu telgraflara örnek olarak 1931, 1932 ve 1933 yıllarında gönderilen telgraflar gösterilebilir. Bu kapsamda Bursa'nın kurtuluşunun 9. sene-i devriyesi münasebetiyle Bursa Belediye Reisi Muhiddin Bey, 1931 yılında Şükrü Naili Paşa'ya gönderdiği telgrafta Bursa halkının sevgi ve minnetlerini iletmiştir.⁴¹⁷

Bursa ve Mudanya'nın geri alınmasından sonra 3. Kolordu; Mürettep Süvari Tümeni, Kocaeli Grubu ve 1. Tümen ile düşmanı takip harekâtına devam etmiştir. Kolordu komutanının sıradaki hedefi Bandırma'dır. Albay Şükrü Naili, buranın düşman işgalinden kurtarılması için birliklerine emir vermiştir. 16 Eylül gecesi yapılan muharebede Yunanlar Bandırma'yı yakıp Kapıdağ Yarımadası'na çekilmiş, akabinde Türk birlikleri şehri ele geçirmiştir.⁴¹⁸ Ancak bu muharebelerde 2. Tabur Komutanı ile 3. Bölük Komutanı şehit olmuştur. Bandırma'nın da düşman işgalinden kurtulmasından sonra sıra Erdek'e gelmiş; Deliklibayır Taarruzu'ndan sonra 18 Eylül'de Erdek de düşman işgalinden kurtarılmıştır. Erdek'in de düşmandan geri alınmasından sonra 18 Eylül 1922'de tüm Batı Anadolu düşmanın esaretinden arındırılmış oldu. Bu kazanımlardan sonra 2. Ordu'nun verdiği emirlerle göre Kocaeli Grubu İzmit çevresinde toplanmakla, 3. Kolordu Bursa'da toplanmakla, Mürettep Süvari Tümeni ise Erdek Körfezi Sahilini gözetlemekle görevlendirilmiştir.

3. Kolordu Komutanı Albay Şükrü Naili, kolordusuyla birlikte Büyük Taarruz ve Takip Harekâtında birçok başarıya imza atarak önemli Türk illerini düşman

⁴¹⁵ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, s. 252.

⁴¹⁶ Gökberk, "Bursa'nın İstirdadına Ait Hatırat", *1927 Bursa Vilayet Salnamesi*, s. 61.

⁴¹⁷ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "3. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Başlıklı Telgraf, 11.09.1931.

⁴¹⁸ Genkur. As. Tar. ve Str. Et. Bşk., "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı", C. 2, s. 264.

işgalinden kurtarmıştır. Ayrıca 11. Yunan Tümeni'ni esir ederek orduya ve halka çeşitli ganimetler bırakmıştır. Şükrü Naili'nin bu başarıları Başkomutanlık Muharebesi'nden sonra mükafatlandırılarak 31 Ağustos 1922'de Mirliyalığa (Tuğgenerallik) terfi ettirilmiştir.⁴¹⁹ Böylece Şükrü Naili, paşalığa terfi ederek generaller arasında yerini almıştır.

3.7.5.5. Üçüncü Kolordu'nun Hereke'de Konuşlanması ve Şükrü Naili Paşa'nın Hereke'deki Durumu

Millî Mücadele'nin meydanlardaki muharebe safhası sona erdikten sonra sıra artık diplomatik muharebe kısmına gelmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, askeri alanda elde edilen başarıların siyasi alanda da kalıcı olması için İtilâf kuvvetleriyle görüşmelere başlamıştır. Nitekim Mudanya Mütarekesi bunun ilk adımındır. Bu kapsamda gerçekleşecek olan Mudanya Konferansı için 2. Ordu birtakım hazırlıklar planlamıştır. Bu plana göre 3. Kolordu, 28 Eylül'de Bursa'dan İzmit'e doğru yürüyüşe başlayacak, kolordunun 61. Tümeni ise bu yürüyüşten bir gün sonra karargâhı takip edecekti.⁴²⁰ Bu yürüyüşler 3 Ekim akşamı tamamlanarak 3. Kolordu'nun vaziyeti şu şekli almıştır: 1. Tümen İzmit-Derince'de, 61. Tümen İzmit Limanı-Sapanca Gölü arasında, Mürettep Süvari Tümeni ise Kandıra civarında bulunmaktadır.⁴²¹ Mudanya Konferansı tarafları harbe zorlayacak kritik bir hal alınca, 12 Ekim 1922'de 3. Kolordu'nun Gebze, Ağva, Darıca, Şile ve İzmit bölgesine yerleşmesi kararı alınmıştır.⁴²² Aynı gün bu karara düzeltme olarak bir karar daha çıkarılmış ve 3. Kolordu'nun Mudanya Sözleşmesi'nde belirtilen ayırıcı hat ile Derince'nin doğusunda kalan derenin arasındaki demiryoluna ve o civardaki köy-kasabalara yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²³ Bu karardan 2 gün sonra, 3. Kolordu'nun eski kuvveti olan 41. Tümen Kocaeli Grubundan alınarak 3. Kolordu'ya iade edilmiştir. Belirlenen hatta bir ayı aşkın süre kalan 3. Kolordu, Lozan Barış Konferansı'nın başladığı 20 Kasım tarihinde 1. Ordu Komutanlığına bağlı olarak karargâhı Hereke'de olmak üzere; 1. Tümen'i Eskihisar'da, 61. Tümeni Derince'de, 41. Tümeni ise Büyükdербent'te konuşlanmaktaydı.⁴²⁴

⁴¹⁹ *Tercümeihal Kâğıdı.; Askeri Safahat Cetveli.*

⁴²⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi- İstiklâl Harbi'nin Son Safhası*, C. 2, K. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.97.

⁴²¹ Genkur. Bşk., *İstiklâl Harbi'nin Son Safhası*, C. 2, s. 102.

⁴²² Genkur. Bşk., *İstiklâl Harbi'nin Son Safhası*, C. 2, s. 157.

⁴²³ Genkur. Bşk., *İstiklâl Harbi'nin Son Safhası*, C. 2, s. 158.

⁴²⁴ Genkur. Bşk., *İstiklâl Harbi'nin Son Safhası*, C. 2, s. 160.

Şekil 3.5. Şükrü Naili Paşa Hereke’de (21 Kasım 1922)

Mirliva (Tuğgeneral) Şükrü Naili Paşa, kolordusuyla birlikte Hereke’ye geldiğinde buradaki Fabrikayı Hümayun İlkokulu’nu kolordu karargâhı olarak kullanmıştır.⁴²⁵ Paşa, Lozan Antlaşması imzalanıncaya kadar 1 yıla yakın bir süre Hereke’de kalmıştır. Paşanın ailesi, daha önce Mersin Bölge Komutanlığı yaptığı sırada Mersin’de bulunmaktaydı. Büyük Taarruz boyunca Mersin’de kalan aile, paşa Hereke’ye gelince onun yanına gitmek istemiştir. Bu sebeple paşanın eşi Nazire Hanım, yanına oğulları Macit ve Turgut ile kızı Saadet’i de alarak trenle Hereke’ye gitmiştir.⁴²⁶ Paşanın ailesi Hereke’ye geldiğinde, tren istasyonunun batı kısmındaki ahşap binada konaklamıştır.⁴²⁷ Bu binada kolordunun diğer mensuplarının aileleri de konaklamaktadır. Şükrü Naili Paşa, makam odası olarak Fabrikayı Hümayun’un olan Kayzer Köşkü’nü kullanmıştır.⁴²⁸

⁴²⁵ Mustafa Hergüner, “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke’de”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 58, 2004, ss.184.

⁴²⁶ Hergüner, “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke’de”, s. 185.

⁴²⁷ Hergüner, “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke’de”, s. 185.

⁴²⁸ Hergüner, “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke’de”, s. 185.

Şekil 3.6 Paşa, Hereke'deki Çalışma Odasında Yaveriyle Birlikteyken

Paşanın ailesi yaz aylarında bu binada konaklamışlardır.⁴²⁹ Şükrü Paşa'nın çocukları Hereke'de kaldıkları süre boyunca eğitimlerine askeri faaliyetlerin çokluğundan ötürü ara vermek durumunda kalmıştır.⁴³⁰

⁴²⁹ Hergüner, "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke'de", s. 185.

⁴³⁰ Hergüner, "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke'de", s. 185.

Şekil 3.7. Şükrü Naili Paşa Hereke’de (20 Ağustos 1923)

3.7.5.6. Şükrü Naili Paşa’nın Kolordusuyla İstanbul’a Girişi

İstanbul, 16 Mart 1920’de İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. O tarihten itibaren 2 Ekim 1923’e kadar bu işgal süreci devam etmiştir. Şükrü Naili Paşa, kolordusuyla Hereke’de bekleyiş sürecindeyken Lozan Antlaşması için görüşmeler 20 Kasım 1922’de başlayıp iki dönem halinde 24 Temmuz 1923’e sürmüştür. 24 Temmuz 1923’te İsviçre’de Lozan Antlaşması ilgililer tarafından imza edilmiştir. Antlaşma gereği düşman kuvvetleri İstanbul’u boşaltmaya başlayacaktır. Bu tahliye süreci 2 Ekim 1923’te İstanbul’da işgal kuvvetleri tarafından yapılan bir ayrılış töreniyle son bulmuştur.⁴³¹ Tahliye sürecinde İstanbul’da yetkili askeri makam olan İstanbul Kumandanlığı, İstanbul’un güvenli bir şekilde boşaltılması için çalışmıştır.⁴³² Bu kumandanlığın 6 Ekim’de faaliyetlerine son vereceği ve Hereke’de bulunan 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa’nın kolordusuyla o gün İstanbul’u

⁴³¹ Hüseyin Kalemli, “İstanbul’da İlk “Kurtuluş Bayramı” Kutlamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 62, s. 115.

⁴³² Bülent Bakar, “Esarettten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul’u Tahliyesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S.23, 2009, s. 46.

teslim alıp burada göreve başlayacağı tahliye sürecinde basın yoluyla İstanbullulara duyurulmuştur.⁴³³ İstanbul'un teslim alınması için gelecek olan askeri birliklerin nereye yerleştirileceği konusu gündeme gelmiştir. Birliklerin yerleştirilmesi için Selimiye Kışlası seçilmiş ve içindeki Rum-Ermeni muhacirlerin başka yerlere sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴³⁴ Boşaltılan kışlaların temizlenmesi adına 3. Kolordu'dan, Taşkışla için 30 kişi mevcutlu bir Konakçı Müfrezesi, Selimiye için 50 kişi mevcutlu bir Sıhhiye Müfrezesi ve Mekteb-i Harbiye için 20 kişilik bir Piyade Müfrezesi Hereke'den İstanbul'a 25 Eylül'de gönderilmiştir.⁴³⁵

İstanbul'a girecek olan Türk Ordusunun kalacağı yerler ayarlanırken aynı zamanda orduyu karşılama merasimi programı da hazırlanmaya başlanmıştır. Hazırlanan merasim programının son şekline göre Şükrü Naili Paşa, Hereke'den 6 Ekim saat 10.00'da vapurla Sirkeci'ye gelecek, burada karşılama töreni yapıldıktan sonra İstanbul Kumandanlığına geçilecek ve orada paşa adına bir ziyafet verilecek, ardından da Gülhane Parkı'ndan Taksim'e yürüyüş yapılacaktır.⁴³⁶ Yine bahsi geçen hazırlıklar kapsamında İstanbul'un her köşesi süslenmiş ve şehir merasime uygun hale getirilmiştir.⁴³⁷

İstanbul'un düşmandan teslim alınması kutlamalarına katılmaları üzere TBMM'den bir grup mebus, İstanbul-Üsküdar-Beyoğlu Liva Heyetleri tarafından davet edilmiştir.⁴³⁸ Esasen bütün mebuslar bu törene katılmak istemişse de meclis reisinin izahatından sonra 14 kişilik bir heyet kura ile belirlenmiştir.⁴³⁹ Meclis reisi İstanbul'a gidecek olan mebusların adlarını kurayla seçerken torbadan çıkan mebus isimlerinden biri de Şükrü Naili Paşa'dır. Bu durum üzerine mebuslar "O zaten resmen İstanbul'a gidiyor." diyerek itirazda buldukları için onun yerine bir başka mebus seçilmiştir.⁴⁴⁰ Meclis Riyaseti kurayı belirledikten sonra vekillerin geleceğini İstanbul'a telgrafla bildirmiş ve gazeteler bu haberi büyük harflerle duyurmuştur.⁴⁴¹ Ancak buna rağmen mebusları karşılama törenine halktan kimse katılmamıştır. Bu

⁴³³ *İkdam*, "Muzaffer ve Sevimli Ordumuzun İstanbul'a Duhulü Merasimi" 28 Eylül 1923.; *Tanin*, "İstanbul Kumandanlığı", 1 Teşrin-i Evvel 1923, s. 2.

⁴³⁴ BOA, *HR. İM*, 13.08.1923, 46-49.

⁴³⁵ BOA, *HR. İM*, 25.09.1923, 21-100.

⁴³⁶ Hüseyin Kalemlî, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013, s. 564.

⁴³⁷ *Vatan*, "İstanbul'un Bayram Gününe Hazırlığı", 6 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

⁴³⁸ TBMM Z.C., Devre 2, C. 2, 3 Teşrin-i Evvel 1339 (1923), s. 477.

⁴³⁹ TBMM Z.C., Devre 2, C. 2, 3 Teşrin-i Evvel 1339 (1923), s. 500.

⁴⁴⁰ TBMM Z.C., Devre 2, C. 2, 3 Teşrin-i Evvel 1339 (1923), s. 500.

⁴⁴¹ *Vatan*, "Mebuslarımız İstanbul'a Gücenmişlerdir" 6 Teşrin-i Evvel 1923, s. 2.

nedenle mebuslar kırıldıklarını ifade etmişlerdir.⁴⁴² Bu olay, mecliste yankı uyandırmış ve uzun bir süre güncelliğini korumuştur.⁴⁴³ Özellikle Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Bey ve arkadaşları bu olayı mecliste sık sık dile getirmişlerdir.⁴⁴⁴

Şükrü Naili Paşa literatüre, atıyla İstanbul'a girip burayı teslim alan komutan olarak girmiştir. Bu ithaf genel olarak doğru olsa da eksik bilgi içermektedir. İstanbul'a ilk olarak giren birlik ve komutan Şükrü Naili Paşa değil, onun kolordusuna bağlı 1. Tümen ve komutanı Hüseyin Hüsnü Emir Bey'dir (Erkilet).⁴⁴⁵ Çünkü 1. Tümen, aldığı emre göre 3. Kolordu'dan önce İstanbul'a gidecek ve orada kolorduyu bekleyecektir. Sonuç olarak 1. Tümen, 3. Kolorduya bağlı olduğu için Şükrü Naili Paşa'ya atfedilen bu ithaf teoride doğrudur ancak pratikte yanlıştır.

1. Tümen (Demir Fırka) 4 Ekim 1923'te Gebze'den İstanbul'a hareket emri aldığı için yürüyüşle Bostancı'ya varmış ve geceyi burada çadırlı ordugahta geçirmiştir.⁴⁴⁶ Tümen, 5 Ekim'de yine yürüyüşle Göztepe'ye gelerek bir resmi geçit töreni yapmıştır.⁴⁴⁷ Bu törenin ardından Haydarpaşa'ya geçen 1. Tümen, Selimiye Kışlası temiz olmadığından dolayı geceyi çadırlarda geçirmiştir.⁴⁴⁸ Aynı günün sabahı seyr-i sefain idaresinin Pendik Vapuru, İstanbul'dan Hereke'ye Şükrü Naili Paşa'yı getirmek üzere harekete geçmiştir. Hereke Fabrika Müdürü Ağâh Bey, paşa adına bir akşam ziyafeti düzenlemiş, paşa bu ziyafete katılarak gazetecilerle röportajda bulunmuş ve gece evine dönmüştür.⁴⁴⁹ Paşa röportajlarında genel olarak, İstanbul'a bu kadar yaklaşmışken hareket edememenin verdiği keder ve moral bozukluğundan, askerlerin sabırsızlığından ve İstanbul'u teslim aldıktan sonra kolordunun nerelere yerleşeceğinden bahsetmiştir.⁴⁵⁰ Geceyi evinde geçiren Şükrü Naili Paşa, ertesi sabah erkenden uyanmış ve o hafızalara kazınan nizamlı ve temiz uniformalarını giyerek evden çıkmıştır. Evinin önünde toplaşan halkla vedalaşarak Pendik Vapuru'na binen Şükrü Paşa, Herekelilerle selamlaşarak oradan 06.30

⁴⁴² *Vatan*, "Mebuslarımız İstanbul'a Gücenmişlerdir" 6 Teşrin-i Evvel 1923, s. 2

⁴⁴³ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 464.

⁴⁴⁴ TBMM Z.C., Devre 2, C. 2, 8 Teşrin-i Evvel 1339 (1923), s. 552.; TBMM Z.C., Devre 2, C. 2, 10 Teşrin-i Evvel 1339 (1923), s. 586.

⁴⁴⁵ Sadık Atak, "İstanbul'a İlk Giren Türk Birliği 1. Tümen", *Taha Toros Arşivi*.

⁴⁴⁶ Sadık Atak, "İstanbul'a İlk Giren Türk Birliği 1. Tümen", *Taha Toros Arşivi*.

⁴⁴⁷ Bakar, "Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", s. 49.

⁴⁴⁸ *Tanin*, "Demir Tümen Haydarpaşada", 6 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

⁴⁴⁹ Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, s. 570.

⁴⁵⁰ Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, s. 571-572.

sularında ayrılmıştır.⁴⁵¹ Vapur İstanbul'a yolculuğu sırasında adalara da uğramış, paşa buradaki halkla hasbihal etmiştir. Pendik Vapuru, yaklaşık 3 saatlik yolculuğun ardından Sirkeci İskelesi'ne varmıştır. Burada Şükrü Naili Paşa'yı karşılamak üzere hazır bulunan İstanbul Valisi Haydar Bey, Polis Müdürü Asım Bey ve İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa, vapura giderek paşayla alakadar olmuşlardır.⁴⁵²

Şekil 3.8. Paşa, At Üstünde Halkı Selamlarken

İstanbul'un o günkü kalabalığı, coşkusu, halkın sevinci hem kameraya hem de basına yansımıştır.

Şekil 3.9. Şükrü Naili Paşa'yı Hereke'den Getiren Vapurun Önünde Selam Duran Birlikler

⁴⁵¹ Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, s. 573.

⁴⁵² Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, s. 573.

Paşayı ve bahsi geçen kalabalığı kayda alan kameraman sayesinde günümüzde bu görüntüleri izlemek mümkündür.⁴⁵³ Bununla birlikte paşanın kendi albümlerinde de çeşitli fotoğraflar mevcuttur. Bunlar ilgili bölüme eklenmiştir. Gazeteler yukarıda bahsi geçen kalabalığı, “Emsali Görülmemiş Fevkalade Muntazam Bir Tezahürat”, “İstanbul’un İkinci Fethi” gibi başlıklarla dile getirmiştir.⁴⁵⁴

Şekil 3.10. Kalabalıktan Bir Kesit

Şükrü Naili Paşa, programda belirlendiği gibi kendisine tahsis edilen otomobile binerek halkın arasından İstanbul Kumandanlığına doğru yola çıkmıştır.

Şekil 3.11. Paşa Otomobiliyle Kalabalığın Arasından Geçerken

⁴⁵³ “Şükrü Naili Paşa Komutasında 3. Kolordu'nun İstanbul'a Girişi”, *Sosyal Paylaşım Sitesi*, <https://www.youtube.com/watch?v=3M7pBRXdHOQ>, (14.11.2021).

⁴⁵⁴ *Vatan*, “Emsali Görülmemiş Fevkalade Muntazam Bir Tezahürat”, 7 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.; *Tanin*, “İstanbulun İkinci Fethi”, 7 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

İstanbul Kumandanlığına vardığında ilk olarak gazetecileri odasında kabul eden paşa, onlara hissiyatından şu şekilde bahsetmiştir:

Düşününüz ki, tam bir sene, mevhum bir hat önünde bizi bekleyen İstanbul'un hasretini çektik. Bütün zabıtlar ve askerler sabahlara kadar uyuyamaz hale gelmişlerdi. Gözlerini canları gibi sevdikleri İstanbul'dan ayıramayan kahramanlar, şimdi bu İstanbul'un sevgi ve saygı ile kaynayan bağrındadırlar. Bu manzara, her acıyı unutturmuştur. Hislerimi ifade için, söyleyecek başka söz bulamıyorum.⁴⁵⁵

Paşa, gazetecilere verdiği röportajın ardından kendisini tebriğe gelen misafirlerini kabul etmeye başlamıştır. Bu misafirlerden ilki Rum Patrik Vekili Kirilyos'tur. Kirilyos, paşaya “Şanlı Kumandan Şükrü Naili Hazretleri! Şanlı Türkiye Devletinin kahraman askerleri!” şeklinde hitap ederek tebrik konuşması yapmıştır.⁴⁵⁶ Onun ardından odaya giren Ermeni Patrik Kaymakamı Arslanyan Efendi de buna benzer bir konuşma yapmıştır. Musevi cemaati temsilcisi Bacerano Efendi, üzerinde şu satırlar yazılı olan kâğıdı Şükrü Paşa'ya uzatarak diğer ziyaretçiler arasından dikkat çekmiştir:

“Şükrü Naili” Allaha çok şükür ki bu mesut güne nail olduk.

Ebcet hesabıyla

Şükrü = 530 Saadet = 535

Naili = 101 Elvatan = 96

631

631⁴⁵⁷

Bacerano Efendi, Şükrü ve Naili kelimelerinin ebcet hesabıyla 631 sayısını meydana getirdiğini, aynı şekilde Saadet ve Elvatan kelimelerinin toplamının da 631'e eşit olduğunu ve bu benzerlikten dolayı mutluluk duyduklarını ifade etmiştir.⁴⁵⁸ Bu kabullerin ardından paşanın şerefine verilen öğle yemeği başlamıştır. Yemeğin sonunda İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa durum değerlendirmesi mahiyetinde bir konuşma yaparak Şükrü Paşa'ya şükranlarını sunmuştur.

Programa göre buradan sonra Gülhane Parkı'na geçilip Taksim'e yürünecek idi. Paşa ve kolordu kurmayları otomobillere binerek parka geçmişlerdir. Parktaki nutuklardan sonra yine otomobillerle halkın sevinç nağraları arasında Taksim'e gelmişlerdir. Şükrü Naili burada halka seslenmiş ve konuşmanın bitmesinden sonra kolordu kıtaatı ait oldukları kışlalara doğru yola koyulmuşlardır. Akşam Fatih

⁴⁵⁵ K. Feridun, “İstanbul Nasıl Kurtuldu?”, *Taha Toros Arşivi*.

⁴⁵⁶ K. Feridun, “İstanbul Nasıl Kurtuldu?”, *Taha Toros Arşivi*.

⁴⁵⁷ Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, s. 577.

⁴⁵⁸ Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, s. 577.

Belediye Dairesi'nde yine bir ziyafet düzenlenmiştir. Böylelikle 6 Ekim günü yapılan karşılama merasimi son bulmuştur.

Şekil.3.12. Paşa, Harbiye Nezaretinde Davetlilerle Birlikteyken

Ertesi sabah 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, saat 10.00'da eski harbiye nazırlarına ait dairede İstanbul'un askeri yönetimini idare etmeye başlamıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Tanin, "Şükrü Naili Paşa Düünden İtibaren İşe Başladı", 8 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

Şekil 3.13. Paşa, Harbiye Nezaretindeki Çalışma Odasındayken

Paşa, Mirliva olarak 7 Ekim 1923'te başladığı bu görevde 30 Ağustos 1926'da Ferik (Korgeneral) olmuştur.⁴⁶⁰ Korgeneral Şükrü Naili, 1934 yılının sonlarına kadar bu görevine devam etmiştir.

Şekil 3.14. Paşanın 3. Kolordu Kimliği

⁴⁶⁰ Tercümeihal Kâğıdı.

3.8. Şükrü Naili Paşa'nın İstanbul'da 3. Kolordu Komutanı Olarak Yaptığı Faaliyetler (1923-1934)

Şükrü Naili Paşa 1923 yılının Ekim ayında İstanbul'un askeri idaresini devraldıktan sonra, görevinin son bulacağı 1934 yılına kadar İstanbul'da karşılama törenleri, resmi ziyaretler, davetler gibi çeşitli etkinliklere katılmıştır.

Şekil 3.15. Şükrü Naili Paşa'nın İstanbul'da Kullandığı Makam Aracı

Şekil 3.16. Paşanın İstanbul'dayken Katıldığı Etkinliklerden Bazı Kesitler

3.8.1. Cumhuriyet'in İlanını Duyurması

3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, konumu gereği İstanbul'da haberlerin yayılması ya da kutlama yapılması gibi faaliyetlerde önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nden iletilen bazı önemli haberleri İstanbul halkına duyurmakla vazifelendirilmiştir.

Bu vazifelerden ilki Cumhuriyet'in ilanı meselesidir. Gazi Mustafa Kemal'in ve mebusların meclisteki uzun soluklu tartışmalarının ardından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu haber, o gece saat 12.00'da İstanbul'daki 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'ya ulaştırılmış ve ondan yüz bir pare top endahı ile Cumhuriyet'in kutlanması istenmiştir.⁴⁶¹ Şükrü Naili Paşa, bu haberi o gece İstanbul yöneticilerinin Fatih Belediyesi'nde düzenlediği ziyafete iştirak ederken almıştır.⁴⁶² "TBMM Cumhuriyet ilanına karar verdi. Bunu yüz bir pare top atışıyla ilan ediniz." yazılı haberi ziyafette paylaşan paşa, orada bulunanlar tarafından tebrik edildi.⁴⁶³ Şükrü Naili Paşa'nın Ankara'dan gelen bu emir üzerine topçularına yüz bir pare top atışı yapmaları talimatını vermiştir. Yapılan top atışlarına limanlarda bulunan müttefik harp gemilerinin de karşılık vermesiyle Cumhuriyet'in kutlandığı görülmektedir.⁴⁶⁴ Ertesi gün, İstanbul Vilayeti Daimî Encümen Salonu kutlamalar için ayarlanarak burada İstanbul'un yönetiminde etkili olan vali, polis müdürü ve jandarma komutanı gibi şahsiyetler ağırlanmıştır.⁴⁶⁵ Paşa, bu merasimin ardından komutanlığa geri dönmüştür. Paşayı burada, Mekatib-i Askeriyye Müfettişi Naci Paşa, Bahriye Komutanı Nazmi Paşa, Merkez Komutanı Miralay Abdürrahim Nafız, Müdafaa-yı Milliye Komisyon Reisi Miralay Emir Lütfü, 1. Fırka Komutanı Miralay Hüseyin Hüsnü ve kolordu erkanı ziyaret ederek tebrikte bulunmuştur.⁴⁶⁶ Böylelikle Cumhuriyetin ilan edilişi İstanbul halkına Şükrü Naili Paşa vasıtasıyla duyurularak kutlanılmıştır.

Şükrü Naili Paşa, bu önemli günün yıl dönümünü her yıl düzenli olarak kutlamaya devam etmiştir. Paşa, bu kapsamda cumhuriyetin 9. yıl dönümünde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamak üzere bir

⁴⁶¹ *İkdam*, "Cumhuriyet Haberi İstanbul'da Muazzam Tezahürat ile Karşılanmıştır", 31 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

⁴⁶² Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 555.

⁴⁶³ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 555.

⁴⁶⁴ BOA, *HR. İM*, 10.30.1923, 22-57.

⁴⁶⁵ İskender Yılmaz, "Cumhuriyetin İlanının İstanbul'da Karşılığı", *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 4, 1990, s. 113.

⁴⁶⁶ *İkdam*, "Kumandanlıkta Merasim", 31 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1.

telgraf çekmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, paşaya cevaben gönderdiği telgrafta, paşanın bu düşünceli telgrafına ve kendisine karşı hissettiği temiz duygulara karşı sevindiğini dile getirerek paşaya teşekkür etmiştir.⁴⁶⁷

3.8.2. Atatürk'ün İstanbul Ziyaretleri Sırasında Şükrü Naili Paşa ile Temasları

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Milli Mücadele tamamlandıktan sonra Ankara'da yeni devletin inşası için faaliyetleri yürüttüğü süreçte 1927 yılına kadar İstanbul'a gitmemiştir. Şükrü Naili Paşa'nın İstanbul'da göreve başladığı 1923 yılı baz alınır ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yaklaşık 4 yıl boyunca İstanbul'a gitme gereksinimi duymadığı görülür. Bu duruma Mustafa Kemal'in Şükrü Naili Paşa'ya duyduğu güven ve çocukluktan gelen bağın neden olduğu söylenebilir.⁴⁶⁸ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 1927 yılından itibaren İstanbul'a birçok kez ziyarette bulunmuştur. Şükrü Naili Paşa, cumhurbaşkanının her ziyaretinde onu karşılama törenine iştirak etmiş ve İstanbul'da kaldığı müddetçe onunla birlikte çeşitli etkinliklere katılmıştır.

Şekil 3.17. Şükrü Naili Paşa Mustafa Kemal Atatürk ile Birlikte

⁴⁶⁷ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Ferah Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Başlıklı Telgraf, 31.10.1932.

⁴⁶⁸ Kd. Alb. Emrah Erdoğan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in İstanbul'a ilk gelişi 1 Temmuz 1927 yılına tekabül etmektedir.⁴⁶⁹ Şükrü Naili Paşa, belediye başkanı ve valiyle birlikte Mustafa Kemal'i karşılama komitesinde yer almıştır. Mustafa Kemal'in, birkaç gün sonra Yeniköy'de ikamet eden hemşiresi Makbule Hanım'ı ziyarete giderken yanında götürdüğü kişilerden birisi Şükrü Naili Paşa'dır.⁴⁷⁰ Paşa, 17 Temmuz'da Mustafa Kemal'i ziyaret etmek için Dolmabahçe Sarayı'na gitmiş, ertesi gün Mustafa Kemal'in otomobiliyle Tarabya'ya yaptığı geziye katılmıştır.⁴⁷¹ Şükrü Naili Paşa, Mustafa Kemal İstanbul'u ilk ziyareti sırasında bahsi geçen temasların haricinde 2 kez daha onunla görüşmüştür. Bir görüşmede Dolmabahçe Sarayı'nı ziyaret eden paşa, diğer görüşmede Mustafa Kemal ile birlikte Boğaz'da geziye çıkmıştır.⁴⁷²

Mustafa Kemal, İstanbul'dan ayrıldıktan yaklaşık 6 ay sonra 5 Haziran 1928'de ikinci kez ziyaret için geri gelmiştir. Bu ziyareti 3 ay kadar sürmüş ve Şükrü Naili ile olan temasları genellikle yat gezilerinde olmuştur.⁴⁷³

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, İstanbul'a üçüncü gelişini 1929 yılının ağustos ayına denk getirmiş, böylelikle 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarına katılmıştır. Törenden sonra sarayında 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'yı ağırılarak onunla görüşmüştür.⁴⁷⁴

İstanbul'a 1930 yılında beşinci defa gelen Gazi Mustafa Kemal, bu gelişinde Yalova ile İstanbul arasında sürekli gidip gelmiştir. 17 Temmuz gecesi saat on buçukta yanına Latife Hanım ve diğer şahısları alan Mustafa Kemal, yatıyla Büyükkada'daki Yat Kulübüne gitmiştir.⁴⁷⁵ Yat Kulübü'nün üyesi olan Şükrü Naili Paşa, orada Gazi'yi karşılamıştır. Kulübün salonunda Maarif Cemiyeti'nin Balosu olduğu için sabaha kadar bu baloda dans edilmiş ve eğlenilmiştir.⁴⁷⁶

Sonuç olarak, 3. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, vefat ettiği 1936 yılına kadar çocukluk arkadaşı Mustafa Kemal'i İstanbul'a her gelişinde törenle karşılamış,

⁴⁶⁹ Haluk Çağlar, Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 1.

⁴⁷⁰ Çağlar, Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları, ss. 9-10.

⁴⁷¹ Çağlar, Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları, s. 12.

⁴⁷² Çağlar, Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları, s. 13-36.

⁴⁷³ Çağlar, Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları, ss. 42-61.

⁴⁷⁴ Çağlar, Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları, s. 92.

⁴⁷⁵ Yücel Özkaya, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 4, S. 14, 1994, s. 193.

⁴⁷⁶ Özkaya, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", ss. 193-194.

onunla gerek sarayda gerekse diğer mekanlarda çeşitli görüşmeler yapmış ve sık sık eğlencelere katılmıştır.

Şekil 3.18. Şükrü Naili Paşa, Atatürk'le Balkonda

3.8.3. ABD Genelkurmay Başkanı Douglas'ı Ağırması

1932 yılının Eylül ayında İstanbul, önemli bir yabancı generali ağırlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı Douglas Macarthur, bahsi geçen tarihte Türkiye'yi ziyaret etmek için İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'un en ve tek yetkili komutanı Şükrü Naili Paşa, meslektaşını karşılamak ve onu iyi ağırlamak için çaba sarf etmiştir. Paşa, 25 Eylül günü rıhtımda süslü ve coşkulu bir heyet ile misafirlerini karşılamak için hazır bulunmuştur.⁴⁷⁷ Karşılama töreninin ardından Genelkurmay Başkanı Douglas, istirahat edeceği Pera Palas otele geçmiş, daha sonra Şükrü Naili Paşa'yı ziyarete gitmiştir.⁴⁷⁸ Şükrü Naili Paşa, birkaç saat sonra iade-i ziyaret için Douglas'ın oteline gitmiştir. Aynı günün akşamı Ankara'ya hareket etmek için gara giden Douglas, konukseverliklerinden ötürü Şükrü Naili Paşa ve Vali Muhittin Bey'e teşekkürlerini sunmuştur.⁴⁷⁹ Genelkurmay Başkanı Douglas, birkaç gün sonra İstanbul'a geri gelmiştir. Douglas, 28 Eylül'de Şükrü Naili Paşa tarafından

⁴⁷⁷ Mehmet Sait Dilek, "ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Macarthur'un 1932 Yılında Türkiye Ziyareti", *Atatürk Dergisi* C. 4, S. 4, 2010, s. 153.

⁴⁷⁸ Dilek, "ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Macarthur'un 1932 Yılında Türkiye Ziyareti", s. 154.

⁴⁷⁹ Dilek, "ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Macarthur'un 1932 Yılında Türkiye Ziyareti", s. 154.

Yıldız Harp Akademisi'nde düzenlenen çay ziyafetine katılmış, ardından akşam saatlerinde trenle şehirden ayrılmıştır.⁴⁸⁰

3.8.4. İstiklal Mahkemesi Heyeti'ni Karşılması

Şükrü Naili Paşa, İstanbul'da kolordu komutanlığı yaparken diğer paşalar arasındaki sürtüşmelerden olabildiğince uzak durmaya çalışmıştır. Paşa, İstanbul halkına kendini kısa zamanda sevdirmeyi başararak halkın arasında önemli bir yer edinmiştir. Paşanın bu gayretine rağmen bazen diğer paşalar arasında kaldığı görülmüştür. Bu duruma, Kazım Karabekir'in İstanbul'a gelen İstiklal Mahkemesi Heyetine ettiği sitem örnek olarak gösterilebilir. Şükrü Naili Paşa, diğer tüm karşılama merasimlerine katıldığı gibi vazifesi icabı Ankara'dan Haydarpaşa'ya gelen İstiklal Mahkemesi Heyeti'ni de karşılamıştır.⁴⁸¹ Bunun karşılığı olarak heyet, komutanlığa gelerek Şükrü Naili Paşa'yı ziyaret etmiştir. Bu haber Kazım Karabekir'e ulaştığında o, heyetin geleceğinden kendisinin haberinin olmamasını kasıtlı bir durum olarak algılamış ve sitem etmiştir.⁴⁸² Daha sonra Karabekir, Şükrü Naili Paşa'ya bu durumun sebebini sormuştur. Paşa, "Heyetin geleceğinden Ankara'nın size haber vermeme ihtimali aklıma gelmedi." şeklinde açıklamasını yapmıştır.⁴⁸³ Ancak Kazım Paşa, bu cevaptan memnun olmamış olacak ki eserinde Mustafa Kemal'in Şükrü Naili Paşa'ya "hususî bir itimadının olduğunu" ileri sürmüştür.⁴⁸⁴

3.8.5. 30 Ağustos Zafer Bayramı Nutukları

Millî Mücadelenin her safhasına şevkle iştirak eden Şükrü Naili Paşa, Millî Mücadele sonrasında da bu şevkini sürdürmüştür. Millî bayramlarda askerlikten, kahramanlıktan, Türk Devleti'nden ve Atatürk'ten bahseden konuşmalar yaparak halkın heyecanını daima sıcak tutmayı başarmıştır. Paşanın 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle yaptığı bu konuşmaların asıl metinlerinden iki tanesi bugün kendisine ait belgelerin arasında bulunmaktadır. Bunların haricinde konuşma yaparken de iki adet fotoğrafı bulunmaktadır.

⁴⁸⁰ Dilek, "ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Macarthur'un 1932 Yılında Türkiye Ziyareti", s. 159.

⁴⁸¹ Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*, haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 2005, ss.215-216.

⁴⁸² Karabekir, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*, s. 215-216.

⁴⁸³ Karabekir, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*, s. 216-217.

⁴⁸⁴ Karabekir, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*, s. 216-217.

yüksek zaferinin 10. yıl dönümü olan bu günkü bayramımızı hepimize tebrik ederim.” diyerek başlamıştır.⁴⁸⁶ Konuşmasının devamında Türk Milleti’nin köleliğe boyun eğmeyen ruhundan, Türk neferinin barış zamanında neşeli ve sakinken harpte bir ateş parçası kesildiğinden, harpte komutanların bir şuurla Mehmetçiği komuta ettiğinden bahsetmiş; konuşmasının sonunda ise Atatürk’e minnettarlığını dile getirerek ve şehitlere dua okunmasını temenni ederek nutkunu bitirmiştir.⁴⁸⁷

Paşanın konuşmalarından ikincisi ise 30 Ağustos Zafer Bayramı’nın 11. yıl dönümünde yaptığı konuşmadır. Paşa, bu nutkuna “Arkadaşalar, İstiklal Harbi o büyük savaştır ki hepimiz içinde bulunduk, onu kazanmak uğrada kanlarımızı, canlarımızı esirgemedik. O harp ordumuz için de çetin bir imtihandı. Bugün zaferin 11. yıl dönümüdür. Bayramınız kutlu olsun arkadaşlar.” diyerek başlamıştır.⁴⁸⁸ Konuşmasının devamında Türk halkının hür ruhundan bahseden Şükrü Naili Paşa, Türklerin eski zamanlardan beri devletler ve medeniyetler kurup yıktıklarını dile getirmiştir.⁴⁸⁹ Konuşmasının sonunda ise Atatürk’e duydukları sevgiden ve minnetten bahsetmiş ve şehitler için dua etmiştir.

3.9. Şükrü Naili Paşa’nın İkinci Kolordu Komutanlığına Tayin Edilmesi ve Emeklilik Talebi

Şükrü Naili Paşa, 1922 yılında atandığı 3. Kolordu Komutanlığı görevini 12 yıl kadar sürdürmüştür. Paşa, görevinin 10 yıl 8 ayını İstanbul’da geçirmiştir.⁴⁹⁰ Bu süre içinde İstanbul’da birçok etkinliğe katılmış ve halka kendini sevdirmeyi başarmıştır. Ancak Şükrü Naili Paşa, İstanbul’daki görevini 1934 yılında bırakmak durumunda kalmıştır. Çünkü TBMM’nin 8 Mayıs 1934 yılında aldığı bir kararla paşanın 2. Kolordu Komutanlığına tayin edilmesi münasip görülmüştür.⁴⁹¹ Aynı kararda Şükrü Naili Paşa’dan boşalan 3. Kolordu Komutanlığı koltuğuna 9. Kolordu Komutanı Ferik Salih Paşa’nın oturması tensip buyurulmuştur. Kararın ardından Şükrü Naili Paşa, 13 Mayıs 1934’te Balıkesir’de bulunan 2. Kolordu Komutanlığına fiili olarak atanmıştır.⁴⁹² Böylelikle paşanın 3. Kolordu ve İstanbul macerası son bulmuştur.

⁴⁸⁶ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “30 Ağustos 1932 Zafer Bayramı’nda Kolordu Kumandanı Paşa Hazretlerinin Nutukları” Adlı Belge, 30.08.1932.

⁴⁸⁷ 30 Ağustos 1932 Zafer Bayramı’nda Kolordu Kumandanı Paşa Hazretlerinin Nutukları.

⁴⁸⁸ Nilüfer Gökberk Tapan’ın Şahsi Arşivi, “30 Ağustos 1933 Zafer Bayramı’nda Not Edilen Nutuk” Adlı Belge, 30.08.1933.

⁴⁸⁹ 30 Ağustos 1933 Zafer Bayramı’nda Not Edilen Nutuk.

⁴⁹⁰ Şükrü Naili Paşa’nın Hatıra Defteri.

⁴⁹¹ BCA, Bazı Kolordu Kumandanlarının Nakil ve Tahvilleri, 08.05.1934, 86-12.

⁴⁹² Askeri Safahat Cetveli.

Paşa, bu tayini hatıra defterine; “934 senesi mayıs ayı içinde hiçbir idari veya başka bir sebep olmadığı halde Askeri Şura kararıyla yazılan kumanda değişimi meyanında ben de Balıkesir’deki İkinci Kolordu Kumandanlığına naklen tayin edildim.” şeklinde kaydetmiştir.⁴⁹³ Paşa bu tayin kararının ardından 26 Mayıs Cumartesi günü (1934) İstanbul’dan hareket etmiş ve 28 Mayıs Pazartesi günü yeni vazifesine başlamıştır.⁴⁹⁴

Şükrü Paşa, bu yeni görevine başladıktan sonra birtakım ailevi problemler yaşamıştır. Bu sıkıntıların temelinde eşi Nazire Hanım’ın rahatsızlığı yatmaktadır. Nazire Hanım, o dönemde rahim kanseridir.⁴⁹⁵ Dolayısıyla ağır bir hastalık dönemi geçirmektedir. Şükrü Naili Paşa, elinden geldiğince eşinin yanında olmak istemektedir. Fakat ailesi İstanbul’da yaşadığı için her an buraya gidip gelmesi mümkün olmamaktadır. Yine dönemin şartları göz önüne alındığında, İstanbul’da 11 yıl boyunca kurdukları düzeni aniden bozmaları mümkün görünmemektedir. Şükrü Naili Paşa, bu nedenlerden dolayı ailesiyle beraber yaşadıkları sıkıntılar için bir çözüm arayışına girmiştir.

Paşa, bu kapsamda öncelikle eşinin yanında en az 1 sene kalmasını sağlayabilecek bir görev araştırması yapmıştır. Bu araştırmaların sonucunda, o dönemde senede iki kez toplanan Askeri Şura’ya üye olmanın eşiyle daha fazla ilgilenme imkânı sağlayacağını tespit etmiştir. Paşa, bu düşüncesini Cumhuriyet Halk Fırkası vasıtasıyla Gazi Mustafa Kemal’e iletmiştir. Şükrü Naili Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan ismi belirlenemeyen ancak “Kardeşim Efendim” diye hitap ettiği bir devlet görevlisine 02.08.1934 tarihinde yazdığı mektupta içinde bulunduğu durumu satırlara şu şekilde dökmüştür:

Karındaşım efendim.

Vaziyetim hakkında gösterdiğiniz samimi alakaya ve bu babda vermiş olduğunuz izahata teşekkür ederim.

Gazi hazretlerinin irade buyurdıkları iki madde hakkında noktai nazarımı arz edeyim:

I. Yüksek rütbeli kumandanların terfii büyük Erkân-ı harbiye Reisi müşür paşa Hz.lerinin takdirine ve hükümetin tasvibine vabeste olduğumu zan ederim.

II. Bir sene serbest kalmak hususundaki arzum, -sırf son zamanlarda hastalığı acınacak bir şekle giren- refikamın vaz’iyetile yakından alakadar olmak, ona insani ve vicdani son vazifemi yapmaktır. Ümit ettiğim veçhile bu ay nihayetinde askeri şura azalığına terfi ettirileceksem, şura ber mutat senenin

⁴⁹³ Şükrü Naili Paşa’nın Hatıra Defteri.

⁴⁹⁴ Şükrü Naili Paşa’nın Hatıra Defteri.

⁴⁹⁵ Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

muayyen iki ayında (şubat ve mart aylarında) içtima ettiğinden diğer aylarda tabiatile serbest olarak ailemin yanında kalmış olurum. Bu düşünceye binaen - imkanı varsa- meb'us namzetliğinin önümüzdeki sene yapılacak umumi intihaba te'hir edilmesini geçenki mektubumda istirham etmiş idim.⁴⁹⁶

Mektuptan da anlaşılacağı üzere Şükrü Naili Paşa bu dönemde milletvekilliği için aday olmayı erteleyip Askeri Şura Azalığına terfi ettirilmeyi ümit etmektedir. Paşa, mektubunun devamında bu arzusunun bir temenniden ibaret olduğunu ve kendisinin bir asker olduğunu belirterek hangi sahada milletine daha iyi hizmet edecekse orada görev yapmaktan şeref duyacağını yazmıştır.⁴⁹⁷

Şükrü Naili Paşa bu mektubu yazdıktan 10 gün sonra (12 Ağustos 1934), daha evvel eşiyle ilgilenmek için vekaletten istediği 2 aylık izninin onaylandığını öğrenmiştir.⁴⁹⁸ Bu süreçte 2. Kolordu Komutanlığına 61. Fırka Komutanı Mirliwa Basri Paşa'nın vekalet etmesi uygun görülmüştür.⁴⁹⁹ Bu sevinçli haberi bir mektupla eşine bildiren paşa, mektubunda 15 Ağustos Çarşamba günü Balıkesir'den trenle Bandırmaya geçeceğini, oradan da vapurla İstanbul'a geleceğini yazmıştır.⁵⁰⁰

2 Ağustos 1934'te Cumhuriyet Halk Fırkasına yazdığı çare arayışı mektubuna 14 Ağustos'ta cevap alan Şükrü Naili Paşa, zor bir seçim yapmak mecburiyetinde kalacağını öğrenmiştir. Mektupta, paşanın tüm şartlar gözden geçirildikten sonra meslekte kaldıkça şimdiki vaziyetine resmi yollardan bir çare bulunamayacağı, en uygun ve acele çarenin milletvekilliğini tercih etmek olduğu, mebusluk için aday gösterilebilme şartının ise ekim ayı ortalarında askerlikten emekli olmayı taahhüt etmek olduğu belirtilmiştir.⁵⁰¹ Mektupta ayrıca yüksek rütbeli bir asker olan Şükrü Naili Paşa'nın askerlikten ayrılmak gibi önemli bir kararı bizzat kendisinin vermesi gerektiği de vurgulanmıştır.

Eşinin hastalığıyla yakından ilgilenebilmesi ve onun yanında bulunabilmesi için askerlikten emekli olmaktan başka çaresi olmadığını anlayan Şükrü Naili Paşa, milletvekili olabilme şartını kaçırmamak için 25 Eylül 1934 tarihinde istifa

⁴⁹⁶ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Kardeşim Efendim" Başlıklı Mektup, 02.08.1934.

⁴⁹⁷ *Kardeşim Efendim*.

⁴⁹⁸ Şükrü Naili Paşa, bu izni 1934 yılının haziran ayında istemiş, ailesine yazdığı mektuplarında çok sıkıldığını belirtmiştir. Eşi Nazire Hanım ve kızı Saadet Hanım, paşaya 2 ay sonra izninin onaylanacağını, sabretmesini, durumlarının iyi olduğunu bildirerek onu ferahlatmaya çalışmışlardır. Bkz. Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Paşam" Başlıklı Mektup, 02.06.1934.

⁴⁹⁹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "II. Kolordu Kumandanlığına" Başlıklı Belge, 12.08.1934.

⁵⁰⁰ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Refikam Hanım" Başlıklı Mektup, 12.08.1934.

⁵⁰¹ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Öz Kardeşim" Başlıklı Mektup, 14.08.1934.

dilekçesini yazmıştır. Dilekçesini Büyükkada Yat Kulübü'nün müsvedde kağıdına yazan Şükrü Naili Paşa, talebini kısa ve öz biçimde şu ifadelerle belirtmiştir:

Dileğimdir:

Otuz sekiz senelik askerim. Milletime karşı kanunen mecbur olduğum hizmeti fazlasıyla ifa ettim. Tekaütlüğümü talep ederim.⁵⁰²

Paşanın bu talebi, 8 Ekim 1934'te TBMM'de görüşülerek onaylanmıştır.⁵⁰³ Milli Müdafaa Vekili Zekai Bey tarafından 2. Kolordu Komutanlığına gönderilen bir telgrafla Şükrü Naili Paşa'nın emekliye sevkinin onaylandığı ve gerekli bilgilerin kendisine iletiildiği komutanlık merkezine bildirilmiştir.⁵⁰⁴ Emeklilik için gerekli işlemler birkaç gün daha devam etmiş ve paşa 4 ay 10 gün⁵⁰⁵ kadar görev yaptığı 2. Kolordu'dan resmen 11.10.1934 tarihinde emekli olmuştur.⁵⁰⁶ Paşa'ya, emekli maaşının Ekim sonuna kadar verildiği ve ayriyeten de harcırah olarak 44.78 lira verildiği bilgisi 2. Kolordu Karargah Maaş Memuru tarafından 20.10.1934 tarihinde iletilmiştir.⁵⁰⁷ Şükrü Naili Paşa, aynı gün 2. Kolordu'nun fertlerine karşı duygularını içeren bir veda mektup yazmıştır. Bu mektubunda 2. Kolordu'daki arkadaşlarının ona sıcak kanlı davranmasından ve 2. Kolordu'nun zaferlerinden bahsetmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰² Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Tekaütlük Talebi" Başlıklı Belge, 25.09.1934.

⁵⁰³ BCA, Korg. Selanikli Şükrü Naili Paşa'nın Emekliye Sevki, 08.10.1934, 90-35.

⁵⁰⁴ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "İstanbul Merkez Kumandanlığı Vasıtasıyla II. Kolordu Kumandanlığına" Başlıklı Telgraf.

⁵⁰⁵ Şükrü Naili Paşa'nın Hatura Defteri.

⁵⁰⁶ Askeri Safahat Cetveli.

⁵⁰⁷ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "II. Kolordu Karargâh Maaş Memuru" Adlı Belge, 20.10.1934.

⁵⁰⁸ Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Veda" Başlıklı Mektup, 20.10.1934.

Şekil 3.21. Şükrü Naili Paşa 21 Ekim 1934'te 2. Kolordu'dan Ayrılırken Arkadaşlarıyla Vedalaşıyor⁵⁰⁹

Yukarıda yazılanlardan anlaşılacağı üzere Şükrü Naili Paşa Balıkesir'de bulunan 2. Kolordu Komutanlığından emekli olmuştur. Paşanın emekliliğinden bahseden bazı kaynaklar⁵¹⁰, onun 3. Kolordu Komutanlığından emekli olduğunu yazmıştır. Bu bilgi paşanın safahatına göre yanlıştır. Bu kaynaklar, paşanın yaklaşık 5 ay kadar süren 2. Kolordu Komutanlığı görevini yok saymaktadırlar.

⁵⁰⁹ Bu fotoğrafların arkasında “Çok muhterem kumandan ayrılmadan biraz evvel zabitlerle ve mülki memurlarla bir arada.”, “Türkün çok değerli kol ordusundan ayrılık hatırası.”, “Çok muhterem ayrılırken.”, “Çok muhterem kumandanın askere vedası.” gibi notlar bulunmaktadır.

⁵¹⁰ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 3, s. 511.; Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, “Şükrü Naili Paşa (Gökberk) (1876-1936), Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sukru-naili-pasa-gokberk-1876-1936/>, 02.07.2021.

4. SONUÇ

Şükrü Naili Paşa'nın biyografisini resmi ve özel arşiv vesikalarından yararlanılarak gün yüzüne çıkarmayı hedefleyen bu çalışmada çeşitli çıktılara ulaşılmıştır. Çalışmada paşanın askeri hayatının ele alınması, askeri tarih açısından çeşitli çıktılara ulaşılmamasını sağlamıştır. Buna örnek olarak kendisinin iltisaklı olduğu askeri kişiliklerin ve kurumların açığa çıkarılması gösterilebilir. Nitekim paşa, askerlik hayatı boyunca birçok komutanın emrine girmiş ya da birçok askere komuta etmiştir. Dolayısıyla bu kişilerle olan ilişkileri çalışmada açıklanmıştır. O, aynı zamanda askeri kurumlarda çalıştığından bu kurumlarla sürekli temas halinde olmuştur. Bunlar da incelenerek çalışmaya eklenmiştir. Paşanın bu kişi ve kurumlarla iltisaklı olması genel olarak değerlendirildiğinde askeri tarihe ışık tutması bakımında önem arz etmektedir.

Çalışmanın harp tarihi açısından da elde ettiği bir sonuç bulunmaktadır. Nitekim Şükrü Naili Paşa'nın ömrünün çoğu cephelerde harp ederek geçmiştir. Kendisi, birçok kritik zamanda kritik kararlar vermiş ve bu kararların sorumluluğunu taşımıştır. Öyle ki yeri geldiğinde verdiği bu kararlardan dolayı yargılanma riski bile oluşmuştur. İnsanların hayatlarının önemli anlarında verdiği kararlar, onların hayatlarından birtakım izler taşımaktadır. Dolayısıyla Şükrü Naili Paşa'nın verdiği kritik kararları anlayabilmek ve analiz edebilmek için kendisinin kişiliğini, hayatını, ailesini iyi tanımak gerekmektedir. Nitekim çalışmayla da bu durum hedeflenmektedir.

Bu çalışmayla elde edilen bir diğer kazanım, Şükrü Naili Paşa'nın aile bilgilerinin detaylı bir şekilde incelenip okuyuculara sunulmuş olmasıdır. Paşayla ilgili bilgilere bakıldığında onun aile yapısı hakkında detayların olmadığı görülecektir. Bu çalışmada onun anne ve babası, kardeşleri, eşi, çocukları, torunları, hatta torunlarının çocukları dahil olmak üzere birçok aile ferdi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Verilen bilgilerin tamamına yakını paşanın kendi belgelerinden, mektuplarından ve aile fertlerinden elde edilmiştir.

Şükrü Naili Paşa'yla ilgili literatürde çeşitli bilgi yanlışlıkları mevcuttur. Bu çalışmayla ulaşılan noktalardan biri de bu yanlışlıkların düzeltilmesidir. Duruma ilk örnek olarak paşanın askeri görevlerine atanış tarihlerindeki yanlışlıklar gösterilebilir. Bilindiği üzere Şükrü Naili Gökberk'in 1896'da Harbiye'ye girmesiyle

başlayan askerlik hayatı 1934 yılında emekli olmasıyla sona ermiş ve bu süreç içinde 38 yıl bilfiil asker olarak birçok tümen, kolordu ve orduda görev almıştır. Dolayısıyla tayinleri ve terfileri noktasında birçok tarih söz konusudur. Bu tarihler paşanın hayatı hakkında bilgi içeren çeşitli kaynaklarda yanlış olarak yer almıştır. Çalışmada bu kaynakların içerdiği bilgi yanlışlıkları düzeltilmiştir. Paşanın tayin edildiği görev yerlerinin kronolojik sırasını yanlış veren kaynaklar da mevcuttur. Aynı şekilde bunlar da zikredilerek kronolojik sıralamanın doğrusu çalışmaya eklenmiştir. Çalışmada düzeltilen bilgi yanlışlıklarından bir diğeri de Şükrü Naili Paşa'nın literatüre girişi hakkında olmandır. Paşa, literatüre “Lozan Antlaşmasından sonra İstanbul'a atıyla girerek burayı teslim alan İstiklal Harbi komutanı” olarak girmiştir. Bu bilgi doğru olsa da eksiklik içermektedir. Paşanın komuta ettiği kolordu birliklerinin, ki bu birliklerin başında 1. Tümen Komutanı Hüseyin Hüsnü Erkiyet Bey bulunmaktadır, ondan daha evvel İstanbul'a girerek burayı teslim alması; ardından da paşanın İstanbul'a resmî törenle girmesi hususu literatürdeki aksine daha doğru bir bilgidir. Paşanın vefatından sonra yerine seçilen mebus konusundaki karmaşıklık da revize edilmesi gereken bilgiler arasında yer almaktadır. Paşanın ölümü üzerine yerine Ziraat Vekaleti Müsteşarı Atıf Bayındır seçilmiştir. İhsan Güneş'in ilgili bölümde bahsedilen eserinde paşanın yerine Şükrü Ali Ögel'in seçildiği bilgisi yer almaktadır. Şükrü Ögel, vefat eden Abdülhak Hamit Tarhan'ın yerine seçildiği için bu bilginin doğruluk payı bulunmamaktadır. Dolayısıyla çalışmayla bu karışıklık da giderilmiştir. Çalışma kapsamında düzeltilen bilgi yanlışlarından son olanı ise Şükrü Naili Paşa'nın emekli olduğu görev yeridir. Onun 1934'te emekli olduğu son görev yerinin 3. Kolordu olduğunu ifade eden kaynaklar bulunmaktadır. Oysa paşa, 1934 yılının mayıs ayından 2. Kolordu Komutanı olarak Balıkesir'e atanmış ve bu görevdeyken aynı yılın ekim ayında emekliye ayrılmıştır. Yukarıda bahsi geçen bazı bilgi yanlışlıkları, çalışma kapsamında kritik edilip doğrularıyla değiştirilmiştir.

Şükrü Naili Gökberk, askeri kimliğinin yanı sıra bürokrat kimliği de taşımakta idi. Buna istinaden kendisinin mebusluk ve mutasarrıflık görevleri çalışmada etraflıca tahlil edilmiştir. Bu görevlerindeki başarıları kendisine takdim edilen kişisel vesikalardan yararlanılarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Bürokratik kimliğine rağmen askeri kişiliğinin ağır bastığı, kendisinin meclisteki faaliyetlerinin bu alana evrilmesinden anlaşılmaktadır.

Çalışmada Şükrü Naili Paşa'nın Mustafa Kemal Atatürk ile olan bağından da bahsedilmiştir. Bu bağın çocukluktan yaşlılığa kadar kopmadığı, aralarındaki güvenin ve ortaklığın daim olduğu hususu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlara eklenilebilmektedir.

Sonuç olarak çalışmada Şükrü Naili Paşa'nın hayatı biyografik olarak bütün yönleriyle incelenmiştir. Çalışmanın parça-bütün bağlamında değerlendirildiğinde askeri ve harp tarihine ışık tuttuğu ifade edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

1.1. Devlet Arşivler Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM), 21/100, 22/57, 255/42, 30/56. 4/21, 46/49.

1.2. Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Bazı Kolordu Kumandanlarının Nakil ve Tahvilleri, 08.05.1934, Kutu No: 86, Gömlek No: 12.

Korg. Selanikli Şükrü Naili Paşa'nın Emekliye Sevki, 08.10.1934, Kutu No: 90, Gömlek No: 35.

Selanik Vilayetinden Gelip İstanbul İli Şişli Kazasında İskân Edilen 3. Kolordu Kumandanı Hacı Mustafa Oğlu Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi, 06.07.1925, Kutu No: 390, Gömlek No: 206.

Selanik Vilayetinden Gelip, İzmir İlinde İskân Edilen Hacı Mustafa Oğulları Ethem ve Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi, 21.10.1924, Kutu No: 415, Gömlek No: 375.

Vefat Eden İstanbul Milletvekili Abdülhak Hamit Tarhan'ın Yerine Şükrü Ali Ögel'in Seçildiği, 16.06.1937, Kutu No: 75, Gömlek No: 495.

Vefat eden İstanbul Milletvekili Şükrü Gökberk'in Yerine Atıf Bayındır'ın Seçildiği, 22.01.1937, Kutu No: 75, Gömlek No: 495.

1.3. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Turgut Gökberk'in Almanya'dan Tazminat Talebi*, 22.01.1937, Kutu No: 34174, Gömlek No: 133287.

1.4. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

ATASE, *İstiklal Harbi Kataloğu (İ.H.)*, 13 Mayıs 1919, Kutu No:279, Gömlek No:65.

_____, 22 Ocak 1918, Kutu No:276, Gömlek No:69.

_____, 18 Ağustos 1921, Kutu No:1190, Gömlek No:23

_____, 19 Ağustos 1921, Kutu No:1188, Gömlek No:163.

ATASE, *Tarihçeler Kataloğu (T.)*, Kutu No:7, Gömlek No:53, s.12-14.

_____, Kutu No:162, Gömlek No:20, Fih: 1-18.

1.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Birleşim 81, C. 5, 6 Kasım 1981.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 13, 29 Eylül 1337 (1921).

_____, Devre 2, C. 1, 13 Ağustos 1339 (1923).

_____, Devre 2, C. 2, 10 Teşrin-i Evvel 1339 (1923).

_____, Devre 2, C. 2, 3 Teşrin-i Evvel 1339 (1923).

_____, Devre 2, C. 2, 8 Teşrin-i Evvel 1339 (1923).

_____, Devre 2, C. 4, 1 Kasım 1340 (1924).

_____, Devre 2, C. 4, 19 Kanun-ı Evvel 1339 (1923).

_____, Devre 5, C. 1, 1 Mart 1935.

_____, Devre 5, C. 12, 10 Ekim 1936.

_____, Devre 5, C. 14, 2 Aralık 1936.

_____, Devre 5, C. 6, 20 Kasım 1935.

1.6. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi

Millî Savunma Bakanlığı Lodumlu Arşiv Müdürlüğü (MSBA), *Korgeneral Şükrü Naili Gökberk'in Askeri Safahat Cetveli*, Dosya No: 314-13, (11/10/1934).

1.7. Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi

Künye Defteri

Numara Defteri

1.8. Taha Toros Arşivi

Atak, Sadık, "İstanbul'a İlk Giren Türk Birliği 1. Tümen", *Taha Toros Arşivi*.

K. Feridun, "İstanbul Nasıl Kurtuldu?", *Taha Toros Arşivi*.

Özen, Saadet, Yüz Elli Yıllık Ders, Taha Toros Arşivi, *Taha Toros Arşivi*.

1.9. Şahsi Arşivler

1.9.1. Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi

Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "3. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Başlıklı Telgraf, 11.09.1931.

_____, "Ankara Kumandanlığına" Adlı Belge, 25.10.1937.

_____, "Anne ve Baba" Başlıklı Mektuplar, 28.10.1936 ve 01.11.1936.

_____, "Baba" Başlıklı Kartpostal, 01.11.1935.

_____, "Baba" Başlıklı Kartpostallar, 7-8.11.1936.

_____, "Baba" Başlıklı Kartpostal, 15.02.1936.

_____, "Birinci Kolordu Kumandanlığına" Adlı Belge, 15.09.1937

_____, "Cenaze Nakli Programı" Adlı Belge.

_____, "Devlet Mezarlığına Nakledilecek İstiklal Savaşı Komutanları" Başlıklı Mektup, 22.09.1988.

_____, "Devlet Mezarlığına Nakledilecek İstiklal Harbi Komutanlarına Yapılacak İşlem" Başlıklı Mektup, 07.10.1988.

_____, "Edirne Vilayeti Âlisi" Başlıklı Belge.

_____, "Ferik Şükrü Naili Paşa Hazretlerine" Başlıklı Telgraf, 31.10.1932.

_____, "General Şükrü Naili İstanbul Saylavı" Başlıklı Mektup, 08.02.1935.

_____, "Geri Alınan Bölgelerdeki Yönetimin Ankara Hükümeti Temsilcileri Tarafından Ele Geçirilmesi Programı" Başlıklı Belge, 29.11.1921.

_____, "Halebde Ellinci fırka Kumandanı Kaymakam Şükrü Beye" Adlı Belge, 21.03.1934.,

_____, "II. Kolordu Karargâh Maaş Memuru" Adlı Belge, 20.10.1934.

_____, “II. Kolordu Kumandanlığına” Başlıklı Belge, 12.08.1934.

_____, “İstanbul Merkez Kumandanlığı Vasıtasıyla II. Kolordu Kumandanlığına” Başlıklı Telgraf.

_____, “Kardeşim Efendim” Başlıklı Mektup, 02.08.1934.

_____, “Kırk Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına” Adlı Belge, 20.07.1920.

_____, “Kırk Kilise Mebusu ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Mirliva Şükrü Naili Paşa Hazretlerine” Adlı Belge, 18.09.1339.

_____, “Merhum General Şükrü Naili'nin Ailesine” Başlıklı Telgraf, 28.11.1936.

_____, “Onbeşinci Fırka Kumandanı Erkan-ı Harp Miralay Şükrü Naili Beye” Adlı Belge, 05.05.1937.

_____, “Öz Kardeşim” Başlıklı Mektup, 14.08.1934

_____, “Paşam” Başlıklı Mektup, 02.06.1934.

_____, “Refikam Hanım” Başlıklı Mektup, 12.08.1934.

_____, “Sn. Kazım Öztürk” Başlıklı Mektup, 29.12.1991.

_____, “Sol Cenah Mıntika Kumandanlığına” Adlı Belge, 2-4.08.1331.

_____, “Şükrü Naili Paşa Hazretlerine” Başlıklı Şifreli Telgraf Çözümü Müsveddesi, 30.10.1924.

_____, “Şükrü Paşa Hazretlerine Hediye Olunan Hanenin Hibe Vergisi Hakkında” Başlıklı Belge, 09.02.1928.

_____, “Tedavi Yardımı Bildirimi” Başlıklı Belge, 25.01.1994.

_____, “Tekâütlük Talebi” Başlıklı Belge, 25.09.1934.

_____, “Umum-ı Devair Rüesa-yı Muhteremesine” Başlıklı Mektup.

_____, “Üçüncü Fırka Kumandanı Miralay Şükrü Naili Beye” Adlı Belge, 18.09.1337.

_____, “Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa Hazretlerine” Başlıklı Telgraf, 13.08.1923.

_____, “Üçüncü Kolordu Kumandanı ve Kırk Kilise Mebusu Mirliva Şükrü Naili Paşa Hazretlerine” Adlı Belge, 01.11.1340.

_____, “Üçüncü Kolordu Kumandanı Muhterem Şükrü Naili Paşa Hazretlerine” Başlıklı Mektup, 19.09.1928.

_____, “Üçüncü Kolordu Kumandanlığına” Başlıklı Belge, 15.11.1922.

_____, “Veda” Başlıklı Mektup, 20.10.1934

_____, Başsağlığı Telgrafları.

_____, Diplomatik Pasaport.

_____, *Gökberk Şükrü Naili (1876-1936)*.
_____, *İstiklal Madalyası Belgesi*.
_____, *Kırk Kilise Mutasarrıf Vekilliğinden Ayrılması Vesilesiyle Paşa Hakkında Yapılan Veda Nameler*.
_____, *Kırk Kilise Mutasarrıf Vekilliğinden Ayrılması Vesilesiyle Paşa Hakkında Yapılan Veda Nameler*.
_____, *Mecidi Nişanı Beratı*.
_____, *Ordu Zabitan ve Memurlarına Mahsus Resmî Tercümeihal Kâğıdı*, 05.02.1931.
_____, *Osmani Nişanı Beratı*.
_____, *Reçete*.
_____, *Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)*.
_____, *Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri*.
_____, *Zahide Hanım'ın Diploması*.
_____, *"30 Ağustos 1932 Zafer Bayramı'nda Kolordu Kumandanı Paşa Hazretlerinin Nutukları"* Adlı Belge, 30.08.1932.
_____, *"30 Ağustos 1933 Zafer Bayramı'nda Not Edilen Nutuk"* Adlı Belge, 30.08.1933.
_____, *"Mazbata"* Adlı Belge, 08.02.1935.
_____, *Askeri Müze Tutanağı*, 22.10.1987.
_____, *"Mazbata"* Adlı Belge, 13.08.1923.

1.9.2. Baki Sarısakal'ın Şahsi Arşivi

Pinti Hasan Mahallesi'nin Sokak ve Sınır Haritası.

2. Süreli Yayınlar

2.1. Gazeteler

Akşam, "General Şükrü Naili Gözyaşları Arasında Ebedi Medfenine Tevdi Edildi" 28 Teşrinisani 1936.

_____, "General Şükrü Naili Sekteikalpten Öldü", 26 Teşrinisani 1936.

Cumhuriyet, "Dün Kıymetli Kumandan Şükrü Naili'yi Kaybettik", 26 Kasım 1936.

_____, "Felsefenin Macit Hocası Öldü", 16 Ağustos 1993.

_____, "Vefat", 14.07.1995.

Haber, "İstanbul Saylavı Kıymetli General Şükrü Naili'yi Ölüm Aramızdan Aldı", 26 İkinciteşrin 1936.

Hakimet-i Milliye, "Çay Ziyafeti", 21 Ağustos 1922.

İkdam, "Cumhuriyet Haberi İstanbul'da Muazzam Tezahürat ile Karşılanmıştır", 31 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, "Kumandanlıkta Merasim", 31 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, "Muzaffer ve Sevimli Ordumuzun İstanbul'a Duhulü Merasimi" 28 Eylül 1923.

Kurun, "Değerli Kumandan General Şükrü Naili Dün Gözyaşları Arasında Toprağa Bırakıldı", 28 İkinciteşrin 1936.

_____, “General Şükrü Naili İçin Bugün Şehrimizde Cenaze Töreni Yapılacak”, 27 İkinciteşrin 1936.

_____, “Yaşlı Bir Bayram-Acı Bir Kayıp”, 26 İkinciteşrin 1936.

Son Posta, “Büyük Bir Kayıp” 26 İkinciteşrin 1936.

Tanin, “Demir Tümen Haydarpaşa’da”, 6 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, “İstanbul Kumandanlığı”, 1 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, “İstanbul’un İkinci Fethi”, 7 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, “Şükrü Naili Paşa Dünden İtibaren İşe Başladı”, 8 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, “Emsali Görülmemiş Fevkalade Muntazam Bir Tezahürat”, 7 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, “İstanbul’un Bayram Gününe Hazırlığı”, 6 Teşrin-i Evvel 1923.

Yeni Asır, “Büyük Askerin Cenaze Töreni”, 26 Teşrinisani 1936.

3. Kişisel Görüşmeler

Kd. Alb. Emrah Erdoğan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

Nilüfer Gökberk Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

Mete Tapan, *Kişisel Görüşme*, 30 Eylül 2021.

4. Kurum Yayınları

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *Askeri Tarih ve Türklerde Askeri Tarih Çalışmaları*, haz. Muzaffer Erendil, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1990.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, “*Batı Cephesi-Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Eylül-18 Eylül 1922)*”, C. 2, K. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

_____, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi-Avrupa Cephesi (Özet)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

_____, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, C. 9, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.

_____, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, C. 4, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.

_____, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002.

_____, *Türk İstiklal Harbi-Güney Cephesi*, C. 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.

_____, *Türk İstiklal Harbi I- Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1999.

_____, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C. 2, K. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.

_____, *Yıldırım- Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, “*Balkan Harbi İkinci Çatalca Muharebesi*”, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 101, Y. 45, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

- _____, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915- 4 Haziran 1915)*, C. V, II. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2019.
- _____, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci, 2'nci ve 3'ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, C. 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.
- Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Birinci Dünya Harbi- Avrupa Cepheleeri (Makedonya Cephesi)*, C. 7, K.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967.
- _____, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi- Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-18 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, C. 2, K. 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi-Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, C. 2, K. 5, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1995.
- _____, *Türk İstiklâl Harbi- İstiklâl Harbi'nin Son Safhası*, C. 2, K. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.97.
- _____, *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1989.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi- İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, C. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974.
- _____, *Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, C. 3, K. 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974.
- Millî Savunma Bakanlığı, *Cepheden Meclise*, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- TBMM Albümü 1920-1950*, C. 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.
- ### 5. Araştırma ve Tetkik Eserler
- Artuk, İbrahim, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 154-156.
- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, “*Şükrü Naili Paşa (Gökberk) (1876-1936)*”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sukru-naili-pasa-gokberk-1876-1936/>, 02.07.2021.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009.
- Aygen, Ayten, *Rumeli Benimdi*, Remzi Kitabevi, 4. Basım, İstanbul 2011.
- Batır, Betül, “Şükrü Naili Paşa ve Bursa'nın Kurtuluş Günü Hatıratı”, *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, S. 44, 2017, ss. 67-82.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, C. 3, K. 2, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- _____, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, C. 3, K. 3, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, ed. Ayşe Erdem, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Bıyıklıoğlu, Tefvik, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. 1, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987.

- Çağlar, Haluk, *Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927- 10 Kasım 1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.
- Çalışlar, İzzettin, *On Yıllık Savaş-Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.
- Çapa, Mesut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Haymana'nın Tarihi Gelişimi Üzerine Bir Deneme (1923-1950)”, *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (11-12 Eylül 2018)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2019, ss.87-110.
- Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Dilek, Mehmet Sait, “ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Macarthur'un 1932 Yılında Türkiye Ziyareti”, *Atatürk Dergisi* C. 4, S. 4, 2010, ss. 149-162.
- Erdoğan, Emrah, “Şükrü Naili Gökberk”, *Proje Ödevi*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2007.
- Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, “İstiklâl Harbinde 15 nci Fırka Karargâhı ile Kıtata Mensup Kumandan ve Subaylar Eskişehir, Kütahya Muharebelerinden Evvel Bir Arada”, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 15, Y. 5, Mart 1956.
- _____, “Trakya'daki Harekâtı Sebebiyle 1. Ordu'nun Lağvedilmesine Dair Tamim”, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 51, Y. 14, Mart 1965.
- Gökberk, Macit, *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, Kırmızıkeçi Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2021.
- _____, *Felsefenin Evrimi*, Kırmızıkeçi Yayınevi, İstanbul 2021.
- Gökberk, Şükrü Naili, “Bursa'nın İstirdadına Ait Hatırat”, *1927 Bursa Vilayet Salnamesi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa 1927.
- Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu- 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- Gövsa, İbrahim Alaeddin, *Meşhur Adamlar (Hayatları-Eserleri)*, haz. Sedat Simavi, C. 4, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1933-1936, ss. 1498-1499.
- Güler, Cemal Nadir ve Naci Kasım Açikel, *Ordumuzun Zafer Kitâbeleri*, Muâcirin Müdüriyet-i Umumiyesi, 1925.
- Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2001.
- _____, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2001.
- Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, S. 1, Türk Petrol Yayınları, İstanbul 1962
- Hergüner, Mustafa, “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke'de”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 58, 2004, ss. 169-202.
- İskora, Muharrem Mazlum, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, C. 1, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1966.
- İstanbul Saylavı Merhum Korgeneral Şükrü Naili Gökberk'in Kısa Hal Tercümesi, *Askeri Mecma Dergisi*, S. 104, 1 Mart 1937, ss. 153-154.
- Kalemler, Hüseyin, “İstanbul'da İlk “Kurtuluş Bayramı” Kutlamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 62, ss.109-142.

- Kalemlî, Hüseyin, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.,
- Karabekir, Kazım, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*, haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 2005.
- Karabulut, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2016, ss .49-65.
- Karaca, Filiz, "İmtiyaz Madalyası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 240-242.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. 9, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Kocaoğlu, Bünyamin, *Millî Mücadele Yıllarında Samsun-15. Fırkanın Samsun'daki Faaliyetleri (1919-1921)*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Baskı, Samsun 2012.
- Kuran, Ercüment, "Birinci Dünya Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, ss. 196-200.
- Kurşun, Zekeriya, "Çanakkale Muharebeleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 205-208.
- Küçük, Cevdet, "Balkan Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, ss. 23-25.
- _____, "Millî Mücadele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, ss. 76-83.
- M. Baha, *Yeni Türkçe Gramer*, Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1932.
- Narınç, Ökkeş, "Birinci Dünya Savaşında Bulgar Komutasında Görev Almış Binbaşı ve Daha Üst Rütbeli Türk Subaylarına ve Türk Devlet Adamlarına Verilen Bulgar Nişanları", 5. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. Özcan Güngör, Sageya Yayıncılık, Ankara 2019, ss. 53-70.
- Nihat, Mehmet, "Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi", *Türk Kurmay Subaylarının Kaleminden Çanakkale Muharebeleri*, ed. Burhan Sayılır, Grafiker Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara 2014, ss. 97-124.
- Özalp, Kazım, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C. I-II, TTK Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2020.
- Özcan, Abdülkadir, "Harbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 115-119.
- Özdemir, Nuray, "Yeni Türk Alfabesi'nin Kabulü Sonrasında Türkiye'de Gazete Promosyonları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Y.14, S.28, 2018, ss. 135-162.
- Özel, Sabahattin ve Ali İhsan Gencer, *Türk İnkılap Tarihi*, Der Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2015.
- Özkaya, Yücel, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 4, S. 14, 1994, ss.185-212.
- Özlu, Hüsnü, "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci, Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.3, S.6, 2012, ss.24-51.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

- _____, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- _____, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Öztürk, Yücel, “Bursa Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekatlar”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.65, 2019, ss. 381-405.
- Sayılır, Burhan, *Yüzbaşı Selanikli Hüseyin Efendi'nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014.
- Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, C. 6, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Süslü, Azmi ve Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- TBMM Albümü 1920-1950*, C. 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.
- Toker, Hülya ve Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- Tosh, John, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, Kronik Kitap, 7. Baskı, İstanbul 2020.
- Türk Dili Araştırma Kurumu, *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, No: 13, Devlet Basımevi, İstanbul Mart-1935.
- _____, *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, No: 14, Devlet Basımevi, İstanbul Temmuz-1935.
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih 1914-2014*, C. 2, Der Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2019.
- Yarbay Burhanettin, “Çanakkale Savaşları Notları”, *Türk Kurmay Subaylarının Kaleminden Çanakkale Muharebeleri*, ed. Burhan Sayılır, Grafiker Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara 2014, ss. 21-96.
- Yıldız, Gültekin, “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, ss. 47-111.
- Yılmaz, İskender, “Cumhuriyetin İlânının İstanbul'da Karşılması”, *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 4, 1990, ss. 111-118.
- Yılmaz, Sevinç, “Celal Sahir Erozan ve Falih Rıfkı Atay'ın Kaynaklarda Rastlanmayan Bir Eseri: Yeni Kitap”, *Turkish Studies*, Volume 5/4, 2010, pp. 1632-1653.

5. İnternet Kaynakları

- “Mecidi Nişanı” *TDV İslam Ansiklopedisi Sitesi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nisan--madalya>, (11.01.2022).
- “Şükrü Naili Gökberk'in Ankara Devlet Mezarlığı'ndaki Kabri”, *Sosyal Paylaşım Sitesi*, <https://twitter.com/HarpCografyasi/status/1168158988904607745>.
- “Şükrü Naili Paşa Komutasında 3. Kolordu'nun İstanbul'a Girişi”, *Sosyal Paylaşım Sitesi*, <https://www.youtube.com/watch?v=3M7pBRXdHOQ>, (14.11.2021).
- “Reform”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>. (25.04.2022).

EKLER

Ek 1. Paşanın Şahsi Eşyalarının Askeri Müzeye Bağışına Dair Belge.

T. C.
GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜD BASKANLIĞI
ASKERİ MÜZE VE KÜLTÜR SİTESİ KOMUTANLIĞI

AS. MÜZE . 22 / 10. / 1987

Sayın
Prof. Macit GÖKBERK
Gayrettepe/İSTANBUL

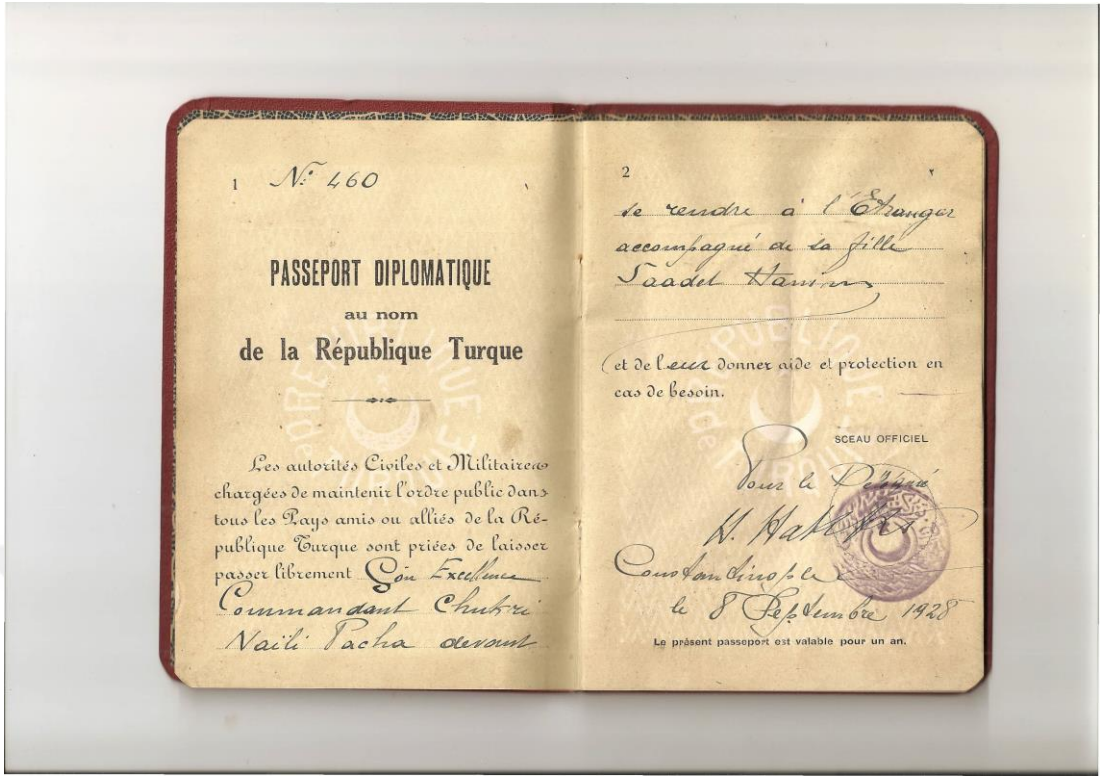
3.Kol.K.Korg.Şükrü Naili GÖKBERK 'a ait tarihî
ve ulusal nitelikteki 17 adet hatıra eşyayı
Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde bulunan
Askerî Müzede ulusumuza mâlederek ebedi-
leştirmeniz takdir ve teşekkürle karşılanmıştır.

AS. MÜZE ve KÜLTÜR SİTESİ KOMUTANI

Kurtuluş BOZATLI
Top.Kd.Alb.

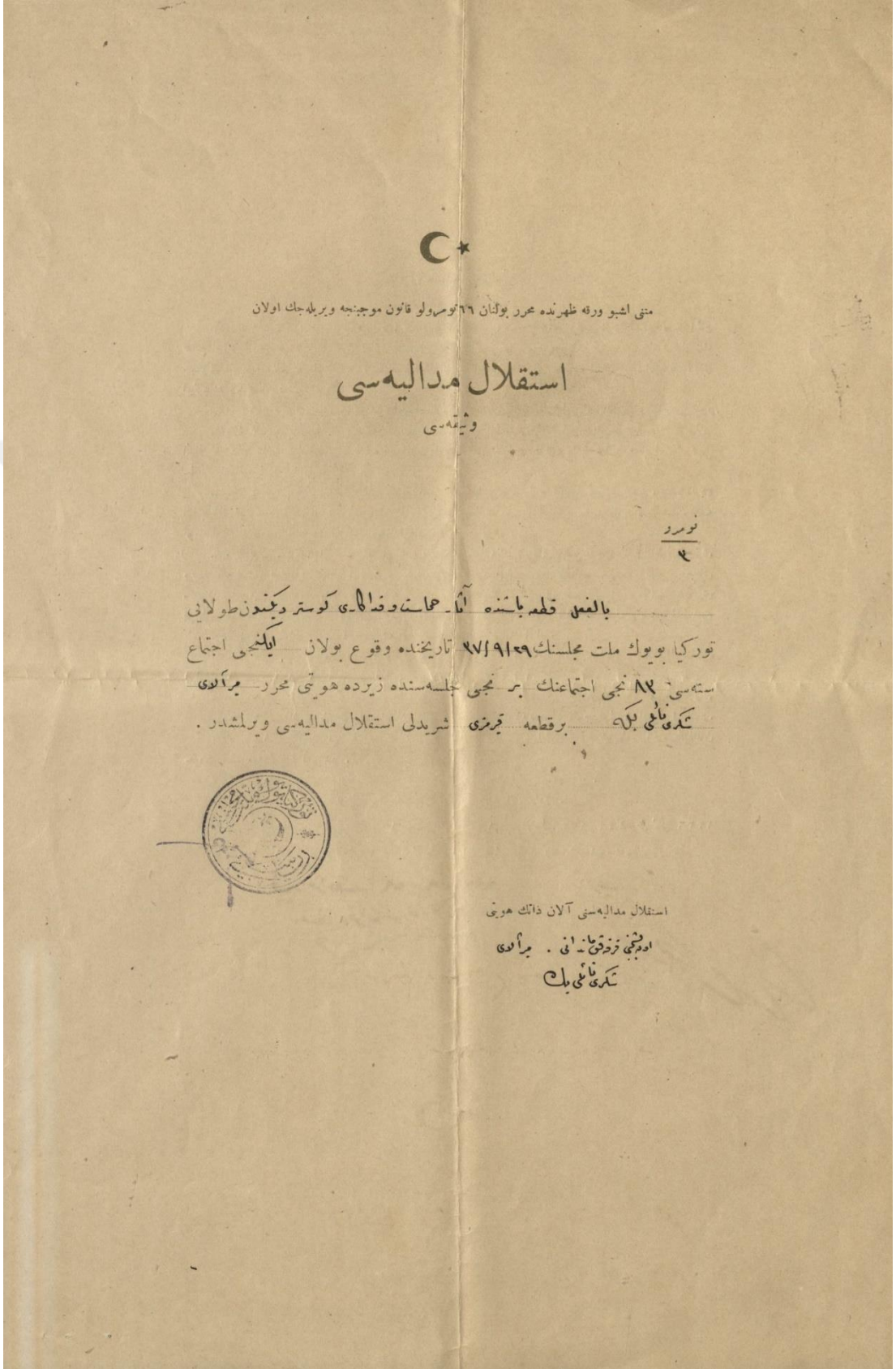
(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Askeri Müze Tutanağı*,
22.10.1987)

Ek 2. Şükrü Naili Gökberk'e Ait Askeri Diplomatik Pasaport.

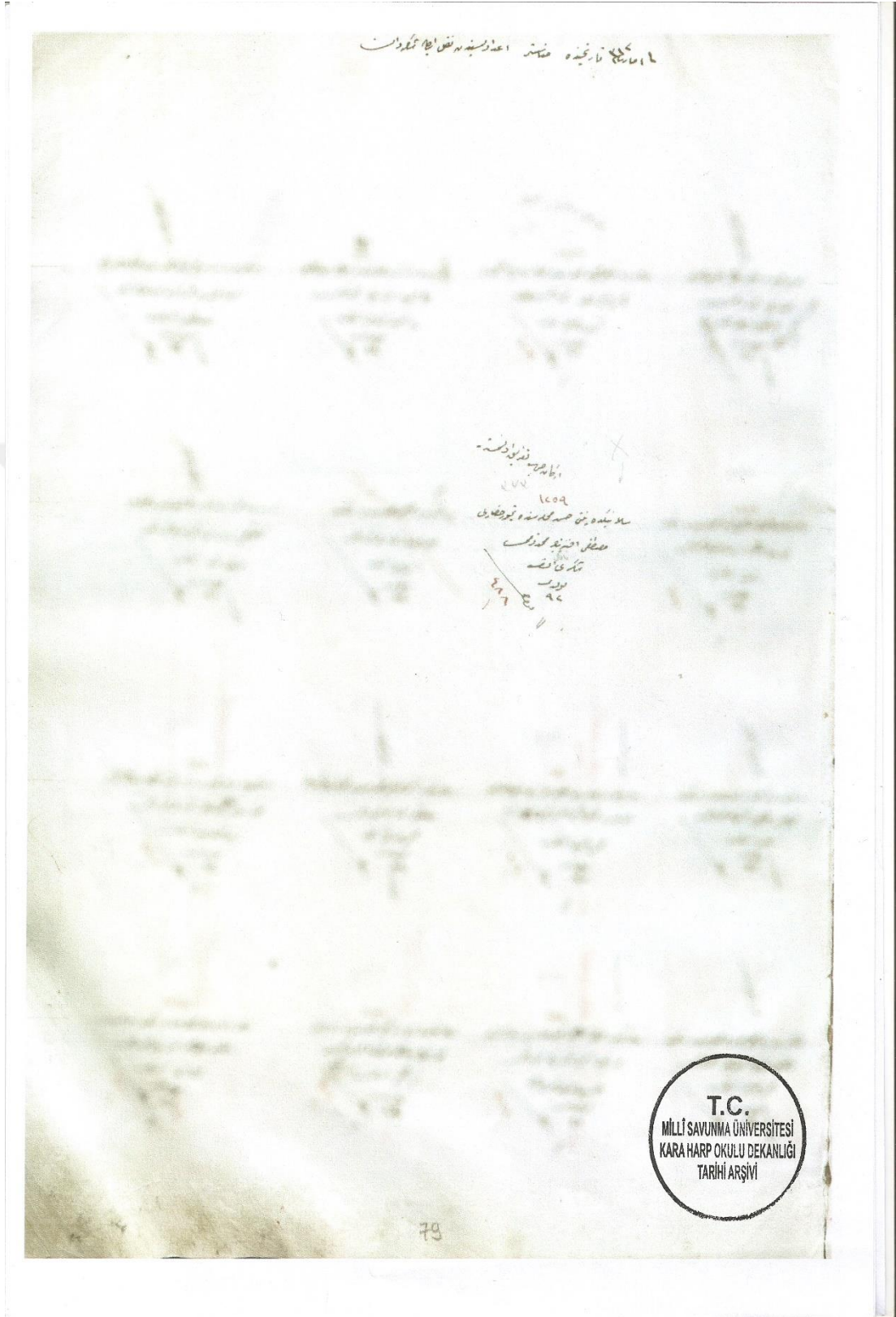
(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, Diplomatik Pasaport)

Ek 3. Şükrü Naili Paşa'nın İstiklal Madalyası Belgesi.

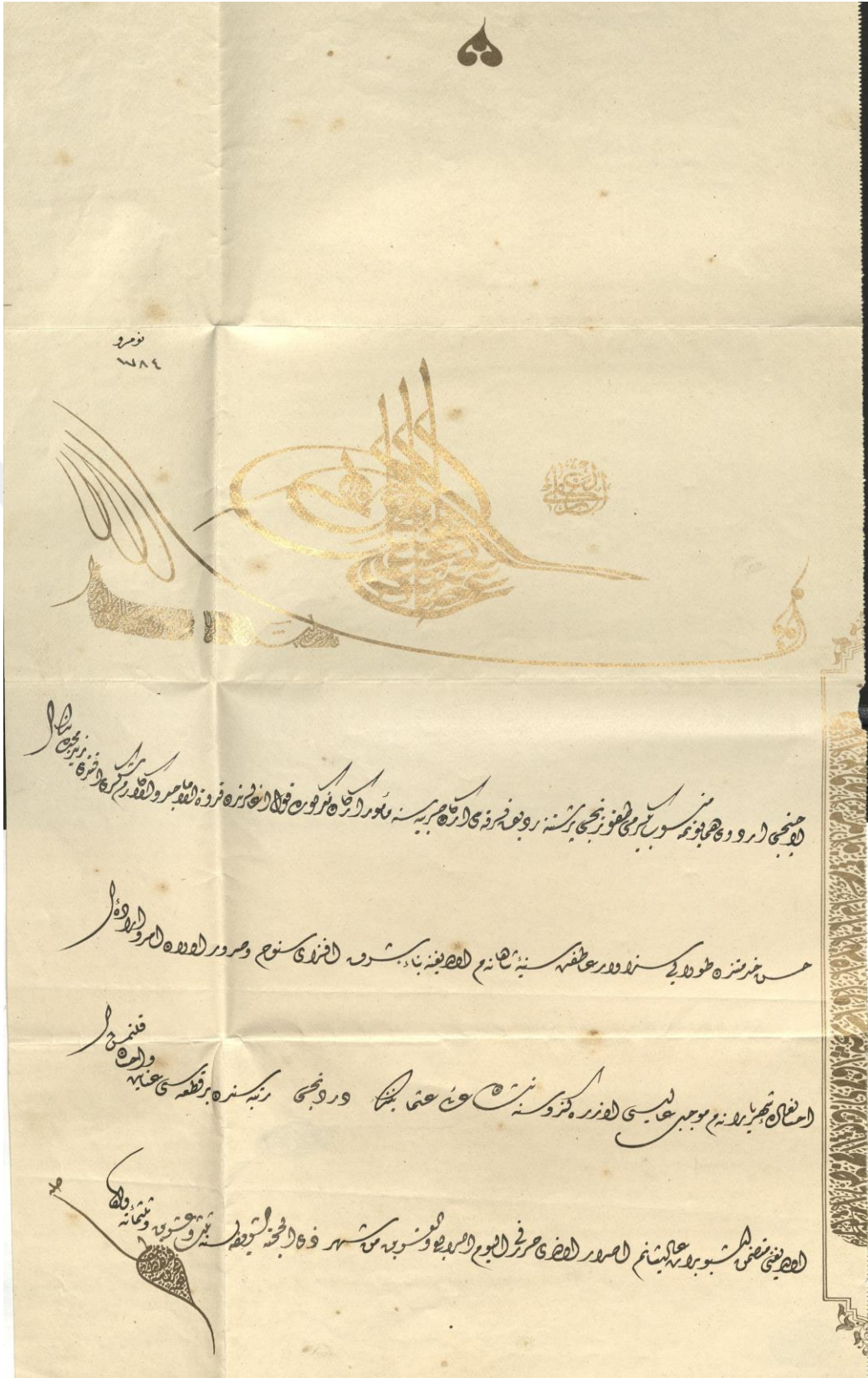
(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *İstiklal Madalyası Belgesi*)

Ek 6. Şükrü Naili Efendi'nin Harbiye Mektebi'ndeki Künye Kaydı.

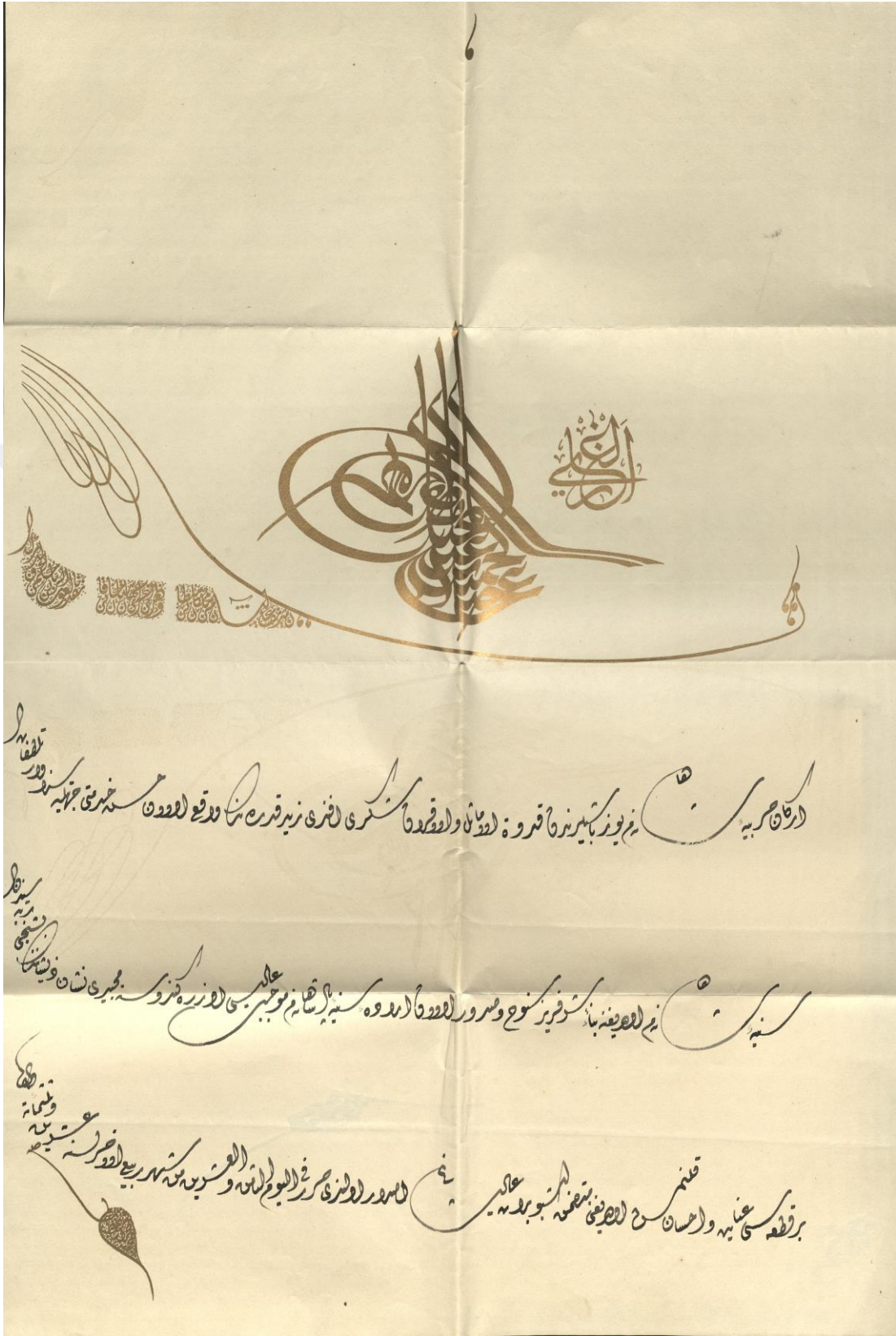
(Kaynak: Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi, *Künye Defteri*)

Ek 9. Şükrü Naili Paşa'nın Osmani Nişanı Beratı.

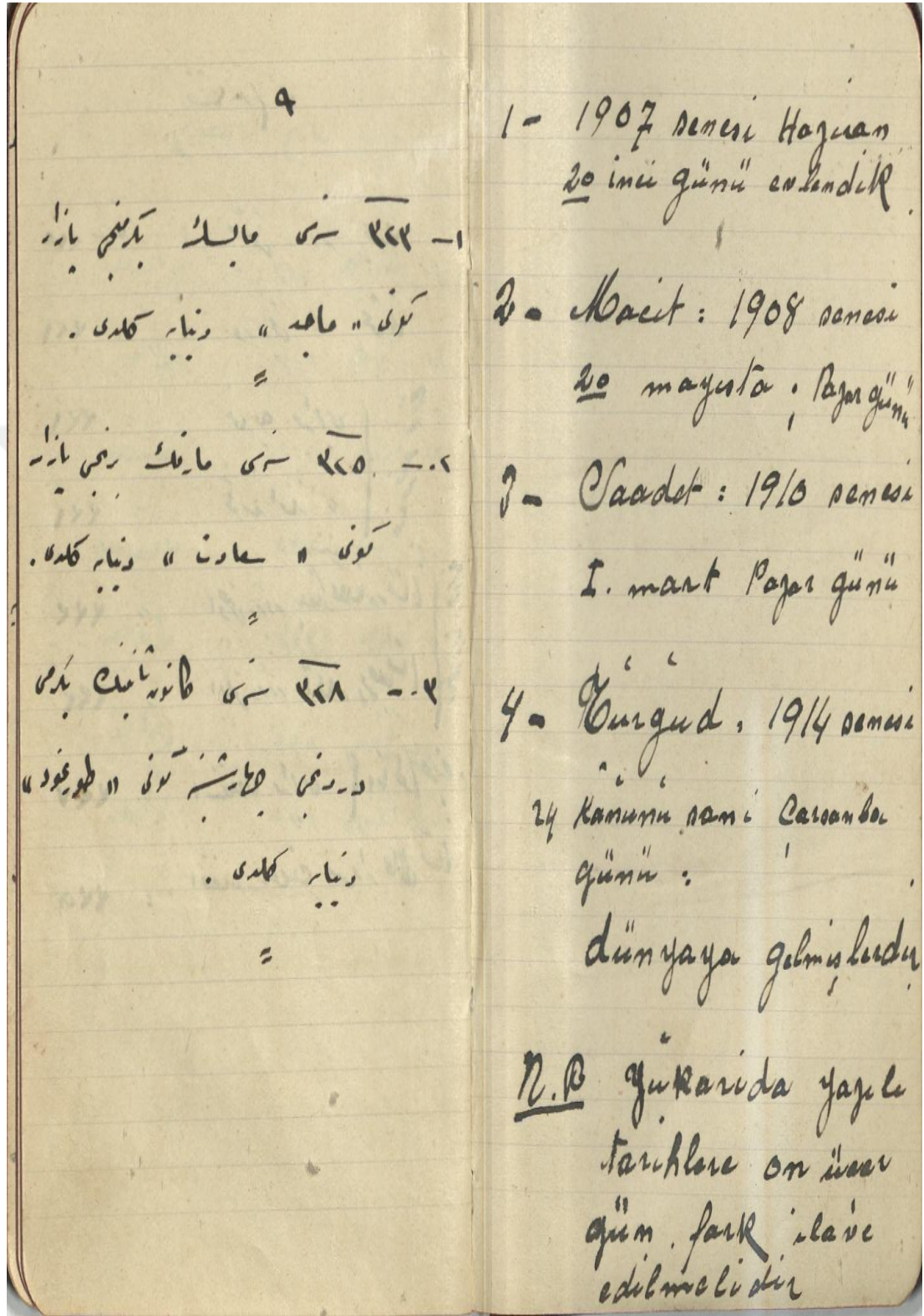
(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Osmani Nişanı Beratı*)

Ek 10. Şükrü Naili Paşa'nın Mecidi Nişanı Beratı

(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, Mecidi Nişanı Beratı)

Ek 11. Şükrü Naili Gökberk'in Hatıra Defterindeki Evliliğinin ve Çocuklarının Doğum Tarihi Kısmı.

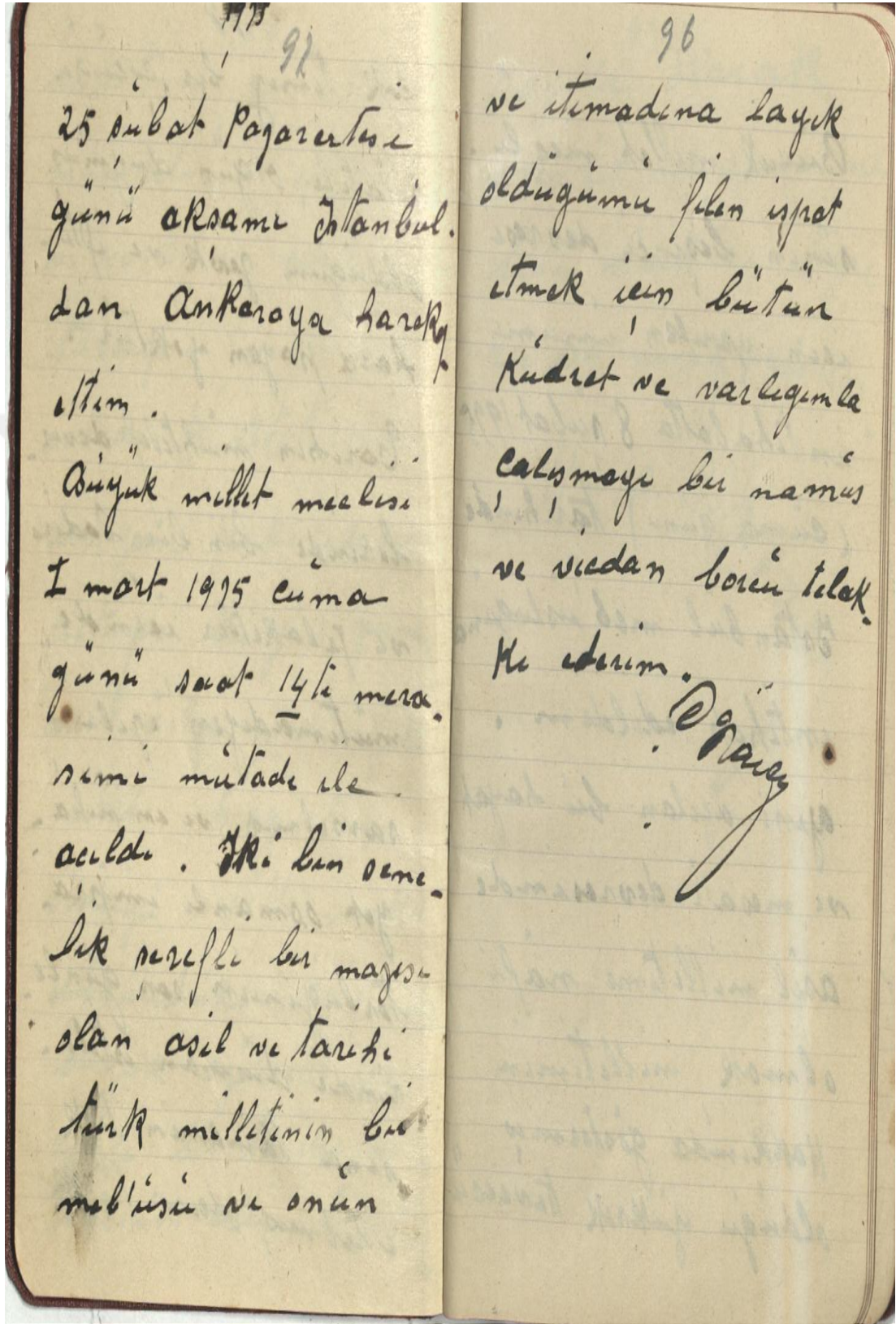
(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri)

Ek 12. Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defterinden "Tarih-i Terfilerim" ve "Tarihi Nişanlarım" Adlı Bölümler.

Tarih-i Terfilerim		Tarih-i Nişanlarım	
19 Mayıs 1917	Terfi	248	Şükrü Naili Paşa
19 Mayıs 1919	Terfi	249	Şükrü Naili Paşa
24 Temmuz 1922	Terfi	250	Şükrü Naili Paşa
10 Eylül 1922	Terfi	251	Şükrü Naili Paşa
1 Eylül 1922	Terfi	252	Şükrü Naili Paşa
21 Eylül 1928	Terfi	253	Şükrü Naili Paşa
20 Eylül 1926	Terfi	254	Şükrü Naili Paşa

(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri)

Ek 13. Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defterindeki El Yazısıyla 1935'te TBMM'ye Girdiği İlk Günkü Hislerini Kaydettiği Bölüm.

(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri)

Ek 14. Şükrü Naili Paşa'nın Emeklilik Talebi Dilekçesi.

BÜYÜKADA YAT KULÜBÜ

İsmi : Şükrü Naili Paşa
Rutbesi : Ferik.
Babasının ismi : Mustafa Efendi.
Memleketi: Selanik.
Doğum tarihi : 1292.
Sicil numerası : 314-12.

Dileğimdir:

Otuz sekiz senelik askerim .Milletime karşı kanunen mecbur olduğum
hizmeti fazlasıyla ifa ettim tekautluğumu talep ederim.

25-9-974

II. R. o. K
Ferik

Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "Tekautlük Talebi" Başlıklı Belge,
25.09.1934.

Ek 17. Şükrü Naili Paşa'nın Tercüme-i Hal Kağıdına Göre Askeri Görevleri.

Memuriyet hayatı	 Tarihten tarihe kadar K. O., F., alay, tabur, Bl. ünde gibi muhtasar yazılacaktır. [Geri hizmetler mavi, kıt'a memuriyetleri kırmızı mürekkeple yazılmadır]
... Tarihten	... Tarihe kadar	
1/2.Kâ./314	1/2.Kâ./315	Mülazimlikle E.H.Mp.1.sınıfa
1/2.Kâ./315	1/2.Kâ./317	1.Mlz.likle E.H.Mp.2.ve3.sınıfta
1/Mar/318	15/Tem/318	Görice 2.Sınıf Redif Tb. muallim ve müfettişliğinde
15/Tem/318	31/Ağ/318	Avlonya " " "
1/1.Tes/318	30/Haz/319	Top.I3.A.2.Bt.K.lığında sitajyer
5/Tem/319	30/Nis/320	P.20.A.2.Tb.2.Bl.K. "
5/May/320	15/1.Kâ/323	29.Piristine redif F.sı E.H.rs.liginde
23/2.Kâ/323	31/Mar/325	2;Avcu Tb.K.lığında
10/Nis/325	30/Haz/326	20.Nizamiye A.K.lığında
1/Tem/326	28/Şu./326	10.Köprülü Redif F.sı E.H.Rs.liginde
1/Mar/327	4/1.Tes/328	14.Nizamiye F.sı E.H.Rs.liginde
1/1.Kâ/328	30/1.TE/329	Fatih F.sı E.H.Rs.liginde
1/Mar/330	15/1.Tes/331	7.Nizamiye F.sı E.H.Rs.liginde
1/1.Ha/334	26/Tem/336	49.F.K.lığında
1/May/337	15/Eyl/337	15.F.K.lığında
17/Eyl/337	1/2.Te/337	Ankara K.lığında
26/2.Te/337	4/2;Kâ/338	Adana mintakası işgal ve tesellüm Ko.Rs.liginde
4/2;Kâ/338	1/Ha./338	Mersin mintaka K.lığında

Seferi hizmetler		Hangi seferberliğe hangi tarihten hangi tarihe kadar iştirak ettiği K. O., F., alay, tabur, Bl. Nu. lar. [Seferi hizmetlerinin mebbe ve nihayetleri ilk sicil amiri tarafından tespit ve tevsik edilecektir.]
... Tarihten	... Tarihe kadar	
18/Eyl/328	16/Eyl/329	Balkan harbi 14.F.E.H.Rs.ligi ile iştirak etmiştir . F.K.Mrl.Galip paşa. Edirne ileri harekâtında Fatih F.sı E.H.Rs.olarak iştirak etmiş F.K.Mustafa Remzipaşa ve Mra.Ethem bey. 7.F.E.H.Rs.ligi ile.F.K.mütekait Mrl.Refet paşa. Kayalı tepe mintaka K. olarak. Arıburnu şimal gurubu solcenah mintakası E.H.Rs.olarak
21/Tem/330	31/1;TE/334	Büyük harp 50.F.K.lığında.E.O.K.Mrl.Mehmet Ali paşa,Makedonya cephesinde Bulgar Jenerali Yomof,Makedonya cephesinden avdette istanbulda ve Halepte 3.K.O.K.Mra.İsmet bey kumandasında üç ay kadar bulunmuştur.Fırat cephesinde Jenerl Falkenhaym . 49.F.K.lığında.K.(Çanakkale Gurup K.Mra.Şükrü Âli bey. Çanakkale Gurup K.lığı vekâletinde . 49.F.K.lığı ile Kırklareli ve Edirne de.K.mütekait Mrl Cafer Tayyar paşa . 15.F. ve 3.K.O.K.lığı ile Cephe K.(Başvaıl)ismet paşa, Yakup Şevki ve Mürettin paşalar.
15/May/335	1/2;Te/339	İstiklal harbi 15.F. ve 3.K.O.K.lığı ile Cephe K.(Başvaıl)ismet paşa, Yakup Şevki ve Mürettin paşalar.

Hane 8

İştirak ettiği muharebelerin tarihi		Hangi muharebe veya müsademelere hangi mahalde hangi kıt'a ile iştirak ettiği ve mecruiyeti: Esir olmuş ise esarete bulunduğu mahal, esaret müddet ve tarihleri: [Bir Merminin açtığı muhtelif cerhalar bir yara addolunur.]
...	...	
5/Te./319:30/Ni/20		Nizamiye 20.A.2.Tb.2.Bl.K.lığıla Kirçova,Pirlepe cihetlerinde aşkıya müsademati.
328		14.Nizamiye F.sı E.H.rs.iken Cumaibala cenubında Bulgarlarla ve VeniceiVerdar da Yunanlılarla Balkan harbine.
329		Fatih F.sı E.H.Rs.iken Kalikratya cihetlerinde SerKöprü mevzilerinde ve müahheren Edirne ileri harekâtındaki muharebata.
15/Nis/331:		7.Nizamiye F. E.H.Rs.ligi ile Settülbahir , Kerevizdere , Zağın dere muharebatına.
10/Tem/331:		Kayalıtepe mintaka K.lığında iken Çanakkale muharebatına.
25/Tem/331:		Arıburnu şimal gurubu solcenah mintakası E.H.Rs.ligi ile Çanakkale muharebatına .
15/Ağs/331:		50.F.K.lığı ile Şile - Anadolu feneri sahil kısmında Büyük harbe
15/1.Te/331:		31/Tem/332
1/Şub/332:		Makedonya cephesinde Dırana ve Urfano mintakalarında Büyük harbe .
1/Eyl/332:		20/Tem/333
15/1;TES/333:		50.F.ile FRAT cephesinde (Hit taraflarında) Büyük harbe .
15/Mar/334		49.F.ile Edirne'de Yunan harbile İstiklal muharebesine.
1/HAZ/336:		26/Tem/336
1/May/337:		15.F.K.lığıla Kütahya şarbindeki mintakada,Eskişehir önünde Sa-karya muharebatının bütün safahatında İstiklal harbine .
15/Eyl/337		26/Ağs/338:
26/Ağs/338:		1/1;Teş/338
1/1;Teş/338:		İnönü-Kazancıbayırı-Mudanya ve Erdek muharebe ve Bursanın istiklal harbine iştirak etmiştir.

(Kaynak: Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, Ordu Zabitan ve Memurlarına Mahsus Resmi Tercümeihal Kağıdı, 05.02.1931)

ÖZ GEÇMİŞ

Fatih ÖZDEMİR, Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra 2015'te girdiği Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden 2019'da mezun oldu. 2019'da OMÜ LEE Tarih Yüksek Lisans programına girdi. Bu programı 2022'de bitirdi. Orta derecede İngilizce bilen Fatih ÖZDEMİR'in temel ilgi alanları, askeri tarih ve yerel tarihtir.

İletişim Bilgileri

ORCID NO: 0000-0003-4191-9067

Yayınlar:

1. Özdemir, Fatih, "Kuleli Askerî Lisesi Künye Defteri'ne Göre Millî Mücadele Dönemi'nde Okula Kayıtlı Öğrencilerin Sosyo-Demografik Panoraması (1921-1923)", *Harp Tarihi Dergisi*, S. 4, 2021, ss. 75-102.
2. Özdemir, Fatih, "Yerel Tarihin Kaynağı Olarak Mahalli Basın; Cumhuriyet Dönemi Samsun Örneği (1923-1938)", *Near East Historical Review*, 12/2, April 2022, pp. 153-169.